A decorative rectangular border with ornate floral and scrollwork patterns in black ink, framing the central text.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 1071

בית האוצר

אשר פתח לכל דורשי לשון הקדש

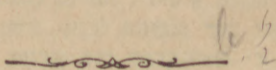
שמואל דוד לוצאטו

איש מריאסמי

מלמד בבית מדרש הרבנים אשר בפאדובה.

יכול כל דבריו אשר כתב בפירוש המקראות ובגלוי תעלומות הלשון
ושיריו אשר שר והקירותיו בקדמוניות ישראל ובספיים עתיקים יקרים
ולקוטיו אשר לקט מהם.

לישבה ראשונה.

הוצאה שניה ע"י מיכל וואלק.

ל ב ו ב

לפ"ק

תרמ"א

בשנת

תענית ת"ב

הנהגות ודרכים ליום תענית

למנוחת הנשמות

הרב

הגאון מו"ק

הנהגות ודרכים ליום תענית למנוחת הנשמות
הנהגות ודרכים ליום תענית למנוחת הנשמות
הנהגות ודרכים ליום תענית למנוחת הנשמות

הנהגות ודרכים ליום תענית

למנוחת הנשמות

הנהגות

למנוחת

הנהגות

הקדמה

הלשונות הם בגדון ציד החולץ צו ובכלים ציד האומן, יעשה זהם
טוב ורע כרלונו, כן הלשונות הם כלים לדבור, ישמשו לדבר והפכו, לכל
אשר יצטא האדם להרע או להטיב. אך בכל זאת כל לשון תקנה בגמרה
תכונות פרטיות, באופן שתכשר יותר לקחת הדבורים ולא לזולתם; וזה גושך
ונתכונת העם הנדבדב נלשון ההיא, או ננתכונת הנוחצרים אשר כתבו זה
הספרים היותר חשובים. יש עם שהוא צטצעו נוטה יותר אל העיון ואל
הספיקולאציון, ויש עם שהוא נוטה יותר אל הנוגד, יש עם שהוא אוהב
המלחמה והגאווה והפגור, ויש עם שהוא אוהב השגור וההשקט, ויש שהוא
דבק צנולאכות, ויש צנוסחר, ויש עם שהוא נכנע תחת מצע המושל צו, ויש
שהוא חפשי ונתנהג צעלם זקניו או צעלם הקהל כלו, וכן יש לשון שגדולי
חכמים כתבו צעניני השק וקטעגויס, ויש לשון שגדולי חכמים כתבו צחכמות
הטבעיות, ויש שגדולי חכמים כתבו צחכמות הנודיניות; וכל זה נקנה צהכרם
ללשון כל עם ועם תכונה וניחודת וכשרון פרטי לדבר צענינים וניחודים
יותר ונצולתם. והתכונות האלה אינן קיינות ונלתי ונשתנות, אבל כל זמן
שהלשון היה ונדוברת, תכונותיה ונשתנות, כפי אשר ישתנו צושך הדורות
תכונות העם הנדבדב זה.

והנה צצותינו צצנתם על אדונתם חולי כתבו צלשונם ספרים ונויגים
שונים צעניני החכמות והנלכות, אבל הגלות והדלות היו צבה לצדן
הספרים ההם, ולא נשארו צדינו רק ארצנה ועשרים ספרי הקודש, ונתון
כך קתה לשוננו תכונה פרטית, ונהיתה צאונת לשון קדושה, כלומר לשון
המוכשרת יותר וכל שאר הלשונות לעניני יראת ה' ותוכחות ווסר ולעודי
לדקה וחסד. וגם כי ספרי קדשנו כדב שורגנו צכל לשונות הגויס, צכל זאת
לא קתה שום לשון תכונת הקדושה, יען צכל אחת ונהן נכתבו גם ספרים
אחרים צעניני חול, ורק לשוננו אשר אין זה כלל ספרי חול, בי כל הספרים
הכתובים זה ציני היתה היה ונדוברת, כלם ספרי קדש, היא לצדה ההרגל
צלא לדבר רק צעניני קדש נעשה זה טצע שני, ונהיתה לשון קדושה.

הן אונת כי כצד גם צלה"ק נכתבו צדורות האחרונים ונכתבי חכמות
ומלכות ומלילות ושירים על כל ענין טצעולם, אבל ונל אחד כל קורא
ונשכיל רואה ונחן, כי רק צעל כרק נדרשה לשון הקדש לשואליה וננלחה
לנצקשה, אשר רלו לכבוד זה דברים שאינם ונצעה; ונולד אחר גם הענינים
הרחוקים ונצעה הם ונקללים קלח ונקדושה, ונעשה שנכתבו זה הם קונים
אם ונעט ואם הרנה חלק ונתכונתה, עד שילדק לווד עליה: כל הטוב
צנצנח יקדש...

ואני זה לי עשרים שנה, שאני נשתדל להחיות לה"ק ולהנעיר את
 אהבתה בלבות בני ישראל, הן בעל פה בלמוד הנסודים, והן בכתב בחבור
 הספרים ובמשלוח אגרות לפניה ובגובה; וללא אומר טעשיתי הרבה, אבל
 הנוגע בענין זה הרבה הוא נדור הזה.

אפס כי עד עתה הולאתי רוב דברי נספרי אקופות, אשר יתקבלו
 שמה מאמרים מאנשים טובים, כאשר הנה נכורי העמים, כרם חמד וליון,
 וכבר הייתי כפעם בפעם מנטער ואומר בלבי: מה אועיל בכל עמלי? אני
 בונה וחברי הורסים, אני נוטע ואחרים עוקרים. אך עתה מקרוב בלאת
 לאור נכורי העמים הקדשים לשנת תר"ו וראיתי מאמרי נדפסים יחדו עם
 תולדות שפינוזא ותהלותיו, ראיתי כי אין ראוי לי לשלוח עוד וכתבתי בנספרי
 כאלה אשר לא אדע מה יבא לימינם ולשמאלם; ואם נקיי הרעת שבירושלים
 היו נזהרים שלא ליטע בנסעורה נטרם ידעו מי נייסב עמם, קל וחומר
 בהדפסת ספרים אין ראוי לנו להשתתף עם אנשים אשר לא נדע דרכיהם
 ומחשבותם, כי אולי תחת אשר קוינו להועיל נזיק, כי יתכן שנהיה אנחנו
 סנה להוסיף לספר שהוא קוראים, ועל ידי כן יפולו מעינות השקר החולה
 יותר ומה שיהיה אם היו הדברים הרעים נדפסים לנרס. אז גמתי בלבי
 לפרסם דברי לפני עלמם ספר אחד בכל שנה ושנה. אך יען וביען נתקיימה
 צי נחקד האל שאלת החכם: ריש ועושר אל תזן לי הטריפני לחם חקי (א)
 איך אונא לספרי מדפיס אם לרור הכסף איננו נסקי? אז דברתי
 לתלמידי וידידי, וראיתם בשמחה להתנדב לי להלוות לי הכסף הלריך
 להולאות הדפוס. ויען ראיתי בנספרי הנדפסים בעיר לעוננערב כייר טוב
 ועומד ימים רבים, יותר מדפוסים אשכנז, נחתי להדפיס ספרי בעיר המהוללה
 ה"ל. על כן גליתי מחשבתי לידידי היקר, אהב התורה והמחקר, רקשור
 עמי בעצמות אהבה זה ארבע עשרה שנה, ובגיוותינו רחוקות עלתים פרסה.

(א) כאשר התללתי זה שלשים שנה (כנור נעים עמוד ק"ל):

אל תשאלי אלו יקר תשארת
 אף לא רבוש גדול ופז או כָּצֵר
 רק אחסצה בלתי שאוני קרת
 בטח אכול חקי אשר לא יצֵר
 נפשי בתורת אל תהי חקרת
 פי זאת תשוקתי . . .

ונפשותינו קשורות בקשר אהבה אשר לא ינתק וחבל ידידות אשר לא ירתק. הלא הוא הקלין הנפואר המהולל צרצ התשנחות כש"ת ונהר"ר יהושע העשיל שור כ"י איש צרפתי, ומיד ענה דודי ואמר לי, כי אין לורך לקצץ כסף ההולאות ומכיסים שונים, כי הוא לצדו יזיל זהב ומכיסו ככל הדרך להולאות הדפוס, ואח"כ ישתדל על ידי מכיריו ואוהביו למוכר את הספרים צאלות הלפון עד שוב לרור כספו בשקו, ואת היותר ישלח אלי להפילם בשאר ארלות. וימהר האיש ויכתוב אל אחד מוויודעיו צעיר לעונצרג, למען ידבר עם המדפיסים, והאיש אשר צחר צו לכתוב אליו הוא הקלין וכו' מו"ה מרדכי דובש כ"י, והאיש חס ולא התמהמה וידבר עם צעלי הדפוס, וקבל על עצמו להשגיח על ההולאה למען תלא מזורקת שצעתים; וצטרם ידע עלת ידידו וידידי היקר מו"ה יה"ש, התנדב להיות גם הוא מן התומכים צימני צענין ההולאות. ישלם ה' פעלו, ותהי מנחמתו הטובה רלויה כמעשה.

אלה תולדות בית האוצר הזה, אשר אנכי נותן לפני צני ישראל הלשכה הראשונה מוננו. ואמנם על תכונת האולר הזה ומה יהיה נשפטו, אין לריך להרצות דברים, כי שער הספר יגיד עליו, שהמכוון אללי לקצץ צו עניינים שונים, הן מונעשי ידי, והן מדברי הקדמונים אשר הולאתי ומלפנייהם, והלשכה הראשונה תהיה לאות על הצלות אחריה. ואני עם לצני להציל אל צית האולר גם העניינים שכבר הדפסתי צנוקמות אחרים, כדי שיהיה צית כותי זה כולל כל מה שכתצתי ושאלתו, וזה לתועלת רבים מוידעי שמי ואוהבי דברי, אשר אין צידם כל הספרים אשר דברי מנחמים צהם. ואמנם צכל לשכה ולשכה, הרוב יהיה מנחלתי נדפס עדיין, והמיעוט ממה שכבר נדפס, וגם זה שכבר נדפס יכלול הגהות ומקומים, להודיע כל מה שאין דעתי צו עתה כדעתי צשנים חלפו.

והנה צדבר אחד אהיה נדרש לאנשי הדור, והוא שיהיה כל ספר וספר מואלרי זה כולל עניינים מניינים שונים, ולא יהיה ספר אחד כולל ענין אחד לצד, צאופן שדמנה מלאתי למלאת ספרי אקופות אשר כתצתי צהם עד היום, כי כן אהצו צני דורי, והמדה הזאת איננה מנוגה צעיני, וכבר אצתי צנוקם אחר, כי זו אחת מן התכונות הישראליות, מסרון הסדר וערצוב העניינים, כנראה גם צתח"ך גם צנושנה וצחלמוד. אבל מוץ מזה חלילה לי לשנות את דרכי לצקם אהבה, כדרך שהיו נציאי השקר עושים שהיו נדרשים לצני דורם שהיו מונרים להם לא תחזו לנו נכחות דברו לנו חלקות חזו מנחלות. ואני ידעתי נאמנה, כי קלת מדברי מוארי לא ינלאו מן צעיני כל הקוראים, ואף לא צעיני רוצם, כי צדור הפלגה כדור הזה, הכת המוולעת

(אשר האנת אתה) איננה נרובה באוכלוסין, ואנשיה אינם רק יחידי סגולה המפוזרים זעיר שם זעיר שם, אבל ההוון הרב הם אחת נשתיים, או נחשונים צני נחשונים, החושבים שאין לזוז מדברי הקדמונים, או נשתכנים הקוראים עלנשם קריטיקים, אשר פרקו ונעל לזרם האמונה צדיקים, וקבלו עליהם דברי הנקיתים והמדחיים; ואני מוזר לכלם, לא אירא ונקללת הראשונים ולא אחת ונלעג האחרונים, אבל ארדוף אחר האנת בחקירה אחר חקירה וצדיקה אחר צדיקה, עד ילא כנגה לך.

והכני מוכן לקבל האנת עוני שיאנרה, ולחזור צי עונה שאכתוב, כמו שחזרתי צי כבר נכונה דברים שכתבתי; אבל לתשובות הקתרכים תלויידי פונכוס (ב) שיכתבו נגדי בלא דברים של טעם, אעשה כאשר עשיתי עד כה, ולא אצד זמני להשיב עליהם Et cedo invidiae, dummodo absolvar cinis.

וה' אלהי ישראל ישלח עזרו וקדם ויאיר עיני צמורתו ויילכני ונשיאות וילכחי להפיץ צקרב עוני דברי אנת ולדק ונשפט ווישרים, וחסד ורחמים ושלום, יראת ה' והאנת האדם, יראו ישרים וישנוחו, ורוגגים ילגודו לך, יכירו היהודים ונעלת היודאזמוס וידקו צו, וייעיזו דרכיהם ונעלליהם, לא לאהנת הכבוד ולא לבקשת התועלת ונני אדם, אלא ונלז טוב ולתקות צנוול וייר האלהים; צה' ילדקו וצו יתהללו כל זרע ישראל.

פאדוצה כ"ז נרחשוך, לך ונשפט ומישרים לפ"ק.

(ב) בקדושין (כ"ב ב) אמר להם ר' יהודה לתלמידיו אל יכנסו תלמידיו ר' מאיר לכאן, משני שקנתרנום הם, ולא לתלמוד תירה הם באים, אלא לקחני בהלכות הם באים, דחק סומכוס ונכנס וכו'. ואני חלילה לי להזכיר תלמידיו ר' מאיר לגנאי, כי הלא כל ישראל תלמידיו ר' מאיר הם, כי הוא סתם משנה, וחלילה לי להאמין שכל תלמידיו או רובם היו בסומכוס, ומאחר שמכל אותם התלמידים שהיו קנתרנים לא נזכר רק סומכוס לבדו, אני קורא לתלמידו סומכוס לכל הדילכים בהרביו, אע"פ שלא ידענו אם סומכוס העמיד תלמידים, על דרך שאומרים היו מתלמידיו של אהרן, שהכוונה היו מהחולקים בדרכיו. ההערה הזאת היה מקומה בכרם חמד ו' עמוד רכ"ג, אבל בעלי הכרם השמיטו אותה, ובמקום תלמידו סומכוס הדפיסו תלמידו גניבא שלגאה, וזה שלא מדעתי, ואולי לא רצו להזכיר לגנאי שם סומכוס שהיה מן התנאים (והלא גם אלישע בן אבויה היה מן התנאים), ובחזר לחזקיהו תחתיו גניבא שהיה מן האמוראים, ואנחנו לא מצאנו דושי בגניבא אלא שהיה חולק על מר עוקבא והיה מצעל אותו, ואח"כ מלך טרם גזר מיתה על גניבא, אבל שהיה קנתרן כלומר מדבר לאהבת הנצוח ולא לאהבת האמת, זה לא מורש בתלמוד כמו שהוא מפורש על סומכוס, ואם ואמר אדם, ומה כל החרדה הזאת אם החליטו באנתך שם סומכוס בשם גניבא? לזאת אשיב כי גניבא צהרן, ולדבריו התלמוד מת בעונו שציער את מר עוקבא, ואני מעולם לא עלתה על לבי להמשיך החולקים עלי לגניבא, ולגזור עליהם גזרה שוה, אלא המקום ירחם עליהם ודורכים בדרך טובה.

עמקי שפה.

המאמרים המפורזים בצכורי העתים, הכוללים הגדלת הלשונות הנרדפים וחקירות אחרות זעעמקי לה"ק, היתה תחלת כונתי שילאו לאור בצכורי העתים גלורת ספר בפני עלמו, כאשר היה הענין צעירי אשר נדפסו צצה"ע לשנת תקפ"ו כספר בפני עלמו, הלא הוא ספר כנור נעים. וזה היה שער הספר אשר הכינותי לאגודת המאמרים ההמה: עמקי שפה, ספר כולל אגרות תועיה להורות לעמקי שפה וכצדי לשון את יקר תפארת לשון הקדש, יתבארו צו חלוקי הוראות לשונות נרדפים ושאר חקירות כאלה זעעמקי שפת אבותינו. הספר הזה עשיתי לו הקדמה, ואחרי כן נחנתי ועשיתי, אחרת תחתיה, ולא ראו אור לא זאת ולא זאת; גם עשיתי לו חתימה, והיא השיר אשר תחלתו: אֶל־עַם. עֲמָקֵי שִׁפְהָ אֲתָה שְׁלֹחַ וְסוֹפוֹ: וְבָעַם. עֲמָקֵי שִׁפְהָ אֲוִרָה יִפְיֵצוּ. והשיר הזה נדפס בצכורי העתים לשנת תקפ"ח, ואחרי אשר הושמע שער הספר, ולא נודע כי הספר כך היה שמו עמקי שפה, נשארו המלות האלה הכפולות בתחלת השיר ובקופו, כדברי הספר החתום, או כדברי גאה וגאון וחזול בצכור כל ישראל, תחת אשר באנת לא נאמרו רק לעשות לשון הנופל על לשון שם הספר, אשר אונס קראתי שמו עמקי שפה, להיות (כמו שאננתי צעיר הנזכר) דוֹלָה מִפְּעֻמְקֵי שִׁפְהָ נִשְׁפָּחַת. והשיר ההוא נדפס שנית בראש ספר תפארת ישראל, oder Hebräische Chrestomathie אשר חצר החכם הנולרי הפרופיסור הנכבד Dr. Adam Martinet והולאו צעיר Bamberg בשנת 1837. ואלה הן שתי הקדמות:

הקדמה ראשונה.

דברים רבים ועלונים רחם לבי להקדים אל הספר הזה אשר אנכי כותן לפניך היום. כי אננתי אאזור וננתי להעיר ולעורר לב חכתי בני עמי לתת כבוד לחכמת לה"ק, אשר היא היום גלמודה, ולחדש כונקדם כבודה, והודעתי להם כי האדם אונס הוא אדם וננדל ונאשר נפש חיה ונד שיהא נודבר; שהקדמונים קראו הכח השכלי צסם הכח הדברי, והנפש הנושכלת צסם הנפש הנודברת; שהדבור הוא סיוע עלום להשתלמות השכל, צהיות שהדבור נופריד הרעיונים, אשר הם לאחזים צכנך צצתי הנפש; שצלכול הלשון גורם צלכול השכל; שהחדש שאינו נודבר ואינו שונע, צתנוהו החלונים צחברת

השוטה והקטן; שהנציח אומר: כלעג לשון אין צינה; שהחכמים אמרו: בני יהודה שהקפידו על לשונם כתקיינה תורתן צידם, בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיינה תורתן צידם; שלא עלתה שום אומה צנועות החכמות אם לא התחילה להשתלם תחלה בחכמת הלשון והנוכח; שהכמת לשון הקודש דבקה ובלתי נחפרדת נחכמת התורה; שאצדן חכמת הלשון גורם לאצדן הבנת פשט הכתובים; שאצדן הבנת הפשט נחשיך אור התורה ונבזה אותה צעירי הצרות; שהתורה שנעל פה וניוסדת על התורה שנכתב, כאמרו ליכא וידי דלא רניזא צאורייתא; שזה אי אפשר שיהיה אלא על פי עומק הלשון ועל פי הסצרה הישרה; שהאמוראים ז"ל התעסקו להוליא דיני תורה שנעל פה ניתך דברי התורה שנכתב; שהמתעסקים בלמוד דבריהם ולא ישתדלו להוסיף עליהם, אינם צאמת תלמידיהם; שאין החכמות נוסתלמות ע"י יחידים נפרדים העומלים צד צד, אחד צעיר ושנים צושפחה, כי אם על ידי אסיפות ושיצות של חכמים, העוזרים איש את רעהו; שכל העמים הקיינו להם חצרות ואסופות אנשים חכמי לב, להיות ידם אמונה בחכמה וצחונה, וצכללן גם כן חצרות צעלי הלשון, אין ונלכתן כי אם לצר וללכך עניני שפתם; שללשון הקדש לורך לחצרה בזאת יותר ונכל שאר הלשונות אשר הנה חיים עדנה; שאנו ונצינים ונלות לשון הקדש צקירוצ, אבל לא צלמוס; שאנו כותבים צלעגי שפה וצלשון ונעורצ ונצולצל; שגלוי תעלוונות הלשון וגם הרחצת גצולה ונלוי חסרונה, דבר אפשרי על ידי כנסת גדולה; שהקמת חצרה של חונשים זקנים לא תהיה נשא כבד על שכם חונשים רגוא וישראל, אשר תחת ננשלת אדונינו הקיסר יר"ם. וכבר שונה לצי צראותי צכונה דברים יקרים ונכבדים אובל להעשיר ולהגדיל ולהאדיר ההקדונה הזאת אשר שותי פני אליה. אפשר כי ראיתי כי לא יהיו הדברים והנלות האלה כאים ונאותים צפי ליעיר ליינים, אשר לא הגעתי רק לנחליית יוני העגה; על כן אורתתי אשנורה לפי נחוסם. רק זאת אומר, כי חונם לא נכחד וננני שפל ערכי וקולר נדעי, וגם אני ידעתי כי לא לאיש כנוני לעלות נרום הרים, לשבת על כסא הנחצרים, ללמד דעת את העם; ואולם חשתי ולא התמהנהתי להוליא פרי יגיעי החולה, לנען יתעוררו הגדולים וננני לחקור צחקירות האלה הננכות צקרן זוית, ולפחות צהתעוררם לצקר את החדשות אשר ינלאו צאפר הזה ולגלות ערותן, ישוטטו רבים ותרצה הדעת, ונני וננייהו יתקלם צלחה.

הקדמה שניה.

התורה והתעודה, אולר כל כלי חמדה, ארוכה נאחך נדה, ורחנה עני

עמקי שפה

ים ; ורוח בן אדם, אם הרצה יחכם ויטביל, קלרה מהכיל התורה וכל אשר
בה, לארצה ולרצונה. ונושך מזה כי רוב האנשים הנוגשים אל ה' ואל תורתו,
צחרו לצלות יעיהם בלמוד התלמוד והפוסקים, ללמוד מעם המושפטים
והחקים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כי כן צאמת הם העקר, כי לא
המדרש עקר אלא הנעשה. הלא יראה הרואה מה רבו מארצה הספרים אשר
בכתבו עד היום צפירות התלמוד ובגלוי תעלומותיו, וכמה יגיעות יגעו גדולי
עולם לצרר ולכנן כל הלכה והלכה ; והפך מזה נראה בדברי התורה ובמליצות
הנביאים, כמעט אין לנו מקרא אחד אשר לא יתכן לשאול צו שאלות, מצלי
אשר לא ינלא האדם הרודף אחר הפשט הפשוט הנותיש על הדעת, המחקר
לאזן שונעת, תשובה מספקת לכל שאלותיו באחד מספרי המפרשים אשר
היו לפניו.

חלילה לי מה' מהוליא דנה על האנשים השלמים אשר פירשו
לנו ספרי הקדש, כאלו לא הועילונו דבר בכל עומלם אשר עמלו, חלילה !
רק זאת אומר, כי אע"פ שבדברי הנביאים מוצגים אלינו ומנארים על ידי
פירושי המפרשים זכר לדיקים לצרכה, הנה הם מוצגים אלינו בקירוב, אך
לא במלואם ; ואחרי אשר אין ספק אללנו כי לא נפלו דברי הנביאים במקרה,
כי אם בחכמה עמוקה ואלהית, הנה לא אחשוב שיהיה מקרא וכן המקראות
מוצג אלינו בשלימות, כל זמן שלא נדע לתת טעם ומספיק בדרך הפשט לכל
חנה מנחותיו ולכל אות מאותיותיו. הלא כלנו יודעים מה הוא הענין היולא
מן הכתוב : בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, וחולש מי
מונו אשר ידע מה היה הענין ספר אם היה כתוב במלות אחרות : בתחלה
עשה האל את השחקים ואת האדמה? וגם אם יאמר החכם לדעת, לא
יוכל למלא הכרח כי אם למלת ברא שענינה הולאה מן האין, מה שלא תורה
מלת עשה. גם אין כוונתי במקום הזה להקל בכבוד אנשי השם אשר שמו
פניהם לחכמת הלשון, כאלו לא השיגה ידם להועילנו דבר ; לא כן אדמה,
ולצני לא כן יחשוב, וגם אנכי ידעתי מה רצתה היום סכלותנו צתהלוכות
לשון הקדש, לולא הראשונים אשר סקלו לפנינו מסלותיה : אבל אומר כי
מלאכת חודש כללי הדקדוק, וחלוקי הגזרות והצנינים, ומשפטי הנקודות
למחלקותיהן, אשר הולרכו המדקדקים הראשונים להוליאם מדעתם מתוך
החקירה הדקה מן הדקה בכל דברי הנביאים, מלאכה קשה וארוכה היא עד
מאד, והיא אשר שמה צמר רגליהם, לבלתי הכנס עוד חדר בחדר בפנימיות
חכמת הלשון ובחקירת פרטי הוראות המלות במלואם. וחולש ברוב הימים
והדורות, אחרי אשר הוצאה חכמת הדקדוק אל מדרגה מה מן השלמות עד

עמק שפה

אשר לא נשאר זה לאחרינו ונקום הרבה להסגדר זו, הסבו פניהם האנשים
 אשר נתן ה' חכמה ותבונה בהם, להכנס לפני ולפנים בפנינויות חכמות לה"ק,
 לרדת לעומק הוראת הנוחות, להסדיל בין השונות הנראים כמורים על דבר
 אחד זעיר, והם נקראים לשונות נרדפים (Synonima).
 גלויה וניכרת היא לעין כל תועלת הסדלת השונות האלה הנרדפים,
 ונד ונה שתאיר עיינו בהצגת הנקראות דיוק, וגם האדם יראה לעינים
 תועלת החקירה הזאת ונד ונה שתועיל לכל האיש אשר יעלה את ידו לכתוב
 דבר בלשון הקדש, כי היא תסוורה ונהויל ונתחת ידו דבר שאינו ונתוקן,
 או ונה חוץ לעקוונם, אשר תשחית כוונת המחבר, כאשר נקל להכשל לכל
 מי שלא ידע הוראות הנוחות בלשון, כדבר אשר קרה לי שכתבתי בכבוד
 נעים: תהור כה וכה למצא מום ודופי, ואמרתי תהור, והיה לי לומר
 תרגל, לפי ההסדלה אשר הסדלתי אני זעמני. וכאלה רבות עוני, ועם יתר
 הנשוררים והנחצרים.
 אבל תועלת אחרת, לא ראיתי זכרונה בדברי וני שקדמוני, תמשך
 לנו ונחקירת הנרדפים, הנה לשוננו לשון הקדש עניינה וחקרת ונאד צידינו
 היום כידוע, אבל עניינה וחקרונה ונרצה עוד יותר ויותר ונד ונה שאנו
 לוקחים השונות הנרדפים להגדרה אחת, ולא נכדיל בין זה לזה ופי הנה אין
 ספק שאם תהיינה הרבע והחמש מלות נורות אללנו על ענין אחד זעיר,
 תהיה לשוננו עניינה וחקרת הרבה יותר ונונה שפיתה אם תהיה כל אחת
 וננלומיה נורה אללנו על ענין פרטי.
 ואני זעמני, אחרי אשר ינדני לצי ונתחלת נעורי להסתדל בצקשת
 אמת ועלמות, עם הכונה שיהיה עסקי ונחמה ונחמה עושה פירות, ושלל
 יהיה להנאתי ולתועלתי בלעד, כי גם לתועלת החכמה עלונה ולתועלת דורשיה,
 לא ונלאתי ונקלוע ונחמה ונלל פליאות חכמה הסמויות ונן הענין, יותר
 ונחקירת הנרדפים, כי אונם גם כי רבים חקרי לז צאללות אשכח אשר שמו
 לזם בדור הזה אל החקירות האלה, אין ספק כי לא הגידו לנו החני, ואף
 לא העשירית וכל חלוקי השונות הפנולאים בכתבי הקדש, בן שמונה עשרה
 שנה אנכי זכנתי ראשי בחקירות האלה, וכבר הייתי ונתנדך בלצני ציניס
 ההם (אשר היה גם ד' כפחלי ונתנדך בלצני זה וני שנה) כי עוד בקרב
 שנים אעשה ואוכל, אהל ואכלה ונאשית הנללכה עד קופה, ונאחצר ספר
 שרשים חדש, ונאד צו כל אחד ואחד תך השונות הנרדפים על ונקומו: אך
 עשה וקץ שנה שנים, אנני הרואה כי לא עלי הנללכה לגמורה, כי הנללכה
 נרובה, והיום לי קלר, זענור העסק הנעים אשר אני עוסק ברוב עמותי

בלמוד הילדים, עסק הכולל שלם המעלות, הטוב והערב והמועיל, אבל סוף סוף הוא גורל נמני רוב זמני, ולא יתני השב הואי אל החקירה, אם לא בגלוי גם אני ונרותי ונגותי השעות הראויות לתת להן למנוחה ולמרגוע. על כן אונתתי אני בלתי: וזה אוחיל עוד להשלים המלאכה, אשר לא לאיש כמוני לבא עד קצה? ונדוע אני ונחשה ומועיל לפני עמי צמעט אשר חנני חלשים, וחכיתי עד אורך ימים, ואולי אמות, ומלאכי עון? הלא טוב כי אנהר להוליא פרי יגיעי החולה, להציא לפני נשכילי בני עמי מנחה אשר אולי תיטב בעינייהם. ואולי גם כן נמנה יראו וכן יוסיפו עוד להגדיל תורה ולהאדיר, ואני אם יהיה חלשים ענדי וירחיב את גבולי ואת זמני, עוד ארסיף פעם אחרת להוליא נחת ידי כאלה זכאלה. ונך השעם הזה ג"כ היה שצחתי לכתוב דברי בתמונת אגרות, כי רחמי שאין עלאכתי מלאכה שלמה, כי אם חלק קל ומלאכה גדולה, ולא היה אפשר לי לסדר דברי בשום סדר הגון, על כן הנחתי על לודתם אשר קבלו ציוס הולדס, כי כן צאמת זה היה דרכי בתחלת צואי בחקירות האלה, לכתוב נחשבותי לאחד או לשנים ידידים יודעי דעת ונציני ונדע, אשר לא ידעו שפת חלקות, ולחכות העסקן לא צו.

ולרפתי אל הסדלות הנרדפים ענינים אחרים אשר נגבל אלי צמעמקי לשון הקדש, ובחלוקי הוראות הזנבים והבנינים, וגם בענינים האלה לא היתה מלאכתי מלאכה שלמה, כי לער חנני, ועם כל זה אחר לא נסוגתי מוהוליא עצדתי ונחת ידי, ולא הוחלתי עד זקנה ושיבה, אולי לבא עד אחריתה: כי אונס אם אמת נכון הדבר כי גדול המעשה יותר וך השישה, הלא טוב לי אם תתגבל זכות על ידי, שיחנצבו אחרים אחרי לתקן דברי ולפוסקי עליהם, ומה שאעמוד אני לבדי כל ימי חיי להשלים וזה שאכל להשלים. וגם אונה אין הדברים הבחוצים בספר הזה תכלית מה שיש אחי וך הסדלות ונשאר הענינים אשר טוב בעיני האלשים לגלות לפני עד היום צחכות לשון הקדש, כי עוד כהנה כנוסות צאולרותי, אפס כי הספר הזה צבורי העתים אשר כה נשפטו להיות מאסף למחצרות נחצרים ונחצרים סוכים, לא לרגון יהיה אם איש יחדי ידבר. וגם אני חלילה לי מהסיו גבול החכמים והמוללים הגדולים וטובים נמני, וני יתן ויתעוררו איש ונקומו להצרות ושלוח ונליות ונחצרות מוסיא אל הגביר המוחוק (ה' ישמרהו ויחיהו) עד אשר ילטרך לתת לנו לא כרך אחד אך כרכים רבים לשנה, ישוטעו רבים ותדעה הדעת!

ואני לה' אלפה, אוחילה לאלהי יעקב, תהיה כונתי הנקיה לפניו

עמקי שפה

לזויה, וכאשר זכני להיות צדור הזה ונעיר לעזור ללשונו וללשון חסידיו, כן
יזכני להיות עיני רוחות צפרות כחומר עץ החיים הזה אשר שחלתי, ולחזות
בהשתלמות המלאכה אשר החלתי, על ידי הנושכילים הנוחזרים צעם אשר
קטנם ענה ונמתי. על כן אקום ואנרך את ה', וכמודה על העצר ונמכנח
על העמיד, אשר ונשלי ואומר לכבוד לשון הקודש:

לְשׁוֹן יִפְהַפֶּיָה בְּצוּף מְלִיךְ.
הִדְרַת כְּבוֹד הַדָּף אָהָה שְׁדָדָה!
גָּלָה בְיוֹם עֲבָרָה כְּבוֹד בְּנֵיךְ;
בָּא קִיץ לְתַפְאֲרַתְךָ אֲזִי אֲבָדָה.
לֹא תִצְפְּנִי לְעַד צְבִי מְרֵאדָה;
שִׁמְחִי בְּגִלְמוּדָה אֲשֶׁר נִפְקְדָה
עוֹד תִּעְלֶה יַפְעַת מְלִיצוֹתֶיךָ
בְּמַעְלוֹת הַהֵן אֲשֶׁר יִרְדָה.
צַעֲקֶתָ עַד הַיּוֹם: וְמָה חָטָאתִי?
הִבַּט אֱלֹהִים חַי בְּצַרְתִּי,
מִי יִתְנֶנִּי נָא בִּירְחֵי-קֶדֶם!
הַיּוֹם שָׂאִי רִנָּה: אֲנִי שָׂרְתִי;
וּלְשׁוֹן אָדוֹם וּלְשׁוֹן אָרֶם וְקֶדֶם
תִּשְׁתַּחֲוֶינָה לְאַלְמָתִי (א).

(א) השיר הזה לא חפץ בוּטן הכור ההקדמות אשר לפניו, כי אותן כתבתי בשנת תקש"ו, ואתו כתבתי בשנת תקע"ט, כשהשלמתי קונטרס קטן אשר קראתי שמו מבדיל גרמים, אבל שיר החתימה (אל עם עמקי שפה אתה שלוח) אותו כתבתי בשנת תקש"ו.

עמקי שפה

אגרת כוללת הזדלח שני הלשוניות הנרדפים, תר, מרגל, וארנב הנוצרות ונשרש אחד, ירא את, ירא מן, ירא נפני, ירא נלפני.

שמואל דוד לידו... שלום (א). רצת שצעה לה נפשי גילה וחדוה צלם אגרותיך הנעימות אשר כתבת אלי ידי אשר אהבתי, ויהי דצרך לי לששון ולשמחה כפולה ויכולת. הלא ראטונה נפסך יודעת נוחד, נחירי רלחה נפשי, ונה נוחד אני ונחעלם ננועם חצרתך היקרה; והנה אחרי אשר האלהים אמר להרחיקך ונוקוס ונושני, ונה זה נכל נחמדי חבל יעמוד לי תחתך להסניני טובה, אם לא ונכתני ידיך הנחמדים וזה? וזאת נכית, נטובתך ידי אשנח, ונשנוחתך אשערב, וכל עלמותי חגלנה, כראותי ונחוך כתצך, כי הללח ה' דרכך, וכי נלחת ונוחה נמקוס אשר הלכת, כאות נפסך

(א) הקירותי בהדלת הלשונית הנרדפים כתבתי אותן מתחלתן באגרות לידיו החכם המפורא ישור נ"י ולכן דודי שחבד"ל וצ"ל, והיתה התחלת הקירותי אלה בהדש כסלו שנת תקע"ט, ואחרי כן כאשר העירני ידיו מורי ורבי מהר"ר מאיר ראנדענגער נ"י לשלוח ממעשה ידו לכבודו העתים, או בשנת תקס"ה כתבתי האגרת הזאת הנדפסת בבה"ע לשנת תקס"ו, ובשנת תקס"ו כתבתי שאר האגרות הנדפסות בבה"ע תקס"ו ותקס"ה. והנה האגרת הזאת כאשר היא לא נכתבה בשביל שום יחיד, ולא נשלחה לשום יחיד, רק נכתבה בשביל הצבור להראות על פני חוק, ואע"פ כן הידוד המצוייר בה לא משל היה, אבל בעת כתבי היה לנגד עיני ידיו וכן דודי שחבד"ל הנ"ל, אשר הזכרתי בבה"ע תקס"ט עמוד ע"ו, הלא הוא מהח"ר שמואל חיים בן מהח"ר דוד לולי או לא"ל ומהח"ר דוד וצ"ל היה אחי אמי שחבד"ל זה נולד בעיר גוריציאה (נערין) בשנת ס' בא שנת תקמ"ח, ובסיון תקע"ו בא לעיר מולדתי טריאשני, ונתעכב שם (מלמד בכית אחד מנכבדי העיר) שלש שנים תמימות, ובימים ההמה השתעשעני יחדו בדברי תורה וחכמה בכל הכתוב באגרת הזאת, ואהבתו וחבבתו היו לי לעוד גדול במהלך למודי, כי היה גדול ממני בחכמה ובמנין, והיה לי בו רב והכר ורע נאמן. כסיון תקע"ט שב אל ארץ מולדתו, והיה שם מרביץ תורה, והעמיד תלמידים הרבה, ושתאום ביום ל"ג לעמר שנת ה'ת"ג איננו כי לקח אותו אלהים, והגיה אחריו ברכה בנים ובנות משכילים בכל חכמה, האחד דוד, לומד מה חכמת הרפואה, והשני אהרן, לומד מה במדרש הרבנים, ואלה שני המורים כתב בנו דוד, ונחקקו על מצבת קבורתי:

לָקַח מֵעַם, הִרְבֵּה נָתַן לוֹ קָבֵר
מֵאֵל גְּמוּל יִשְׂרָאֵל, קָבֹד מִן קָבֵר.

כלומר כי המות לקח ממנו מעט, כי בחייו לא נהנה מן העולם הזה ולא השיג לא עושר ולא שם גדול, אך הרבה נתן לו המות, כי הוא הביאו לקבל שכרו מיד האל בעה"ב עקב צדקתו וישרו, ונב גרם לו כבוד מאת בני אדם, כי כבוד עשו לו במוטו יותר מבחייו, כי אז הכירו בני עירו את יקר תפארת האבדה אשר אבחה מהם. ידיו זה היה תמיד עוסק בלמוד הנערים והבחורים, וכל עתותיו נתונות להרכיב תורה ויראת ה', ולא יצא בלהקת המחברים, ובמה צעירים ממנו נזכרים ומפורסמים בעולם. אגרותיו אשר כתב אלי ואל החכם ישור נ"י, וספר הדקדוק אשר כתב לתלמידיו, לך נודע על פני הוצות, היו עשרת תפארת לשמו הטוב, רק בבה"ע תקס"ט עמוד קס"ו נדפס מזמור אשר כתב בשנת תקס"ה בחלותו ואחיה מחליי, ובבה"ע תקס"א עמוד קס"ה יש שיר אשר כתב בשנת תקס"ח ליום חתונתי. אך חכמתו וצדקתו הקוקות בלב כל יודעיו, וזכרו לא יסוף משער מקומו, ועב בצדוקו הרבים וזהיר כוכבים לעולם ועד.

עמקי שפה

וכחות נפשי, וכי הלך לפניך לדקך, לתהלה לשם ולתפארת, בכל העם אשר
 זאת בקרבו: יוסף ה' לך כאלה וכאלה ועיני רואות. ועוד זה שלישיה,
 שמה לצי רגל כבודי, בראותי מתוך דבריך, כי עוד דעות ידיך חרותה על
 לוח לבך; לא הפרידה הפרידה נפשך ונפשתי, לא הרחיק הערחק לבצך
 מלבצי, ולא ערדוך הטפדות והסגס קרעפיך לאוהבך הנאמן. אונס, אם הקשר
 אנויך צין נפשך ונפשי, וויס דנים לא יוכלו לכפות אהבתנו, לצי ולבך
 יודעים על וזה ארניה הטבעו, כי לא לנען צלוע צלע כרתנו צרית עד ווח;
 ולא לחרוט ונחשבות און על אלהים ועל אנשים הנתקנו סוד חדר צהר;
 ולא לבלע את היקה צנוולאות, נועדנו יחדו פקר ולסרים; אף לא ללכת
 צדרכי חשך, יורדות אל חררי עות, סצצנו ברחובות קרת, באישון לילה
 ואפלה: אך זה פרי כל אהבתנו וזאת נגונת כל חצרתנו, להאיר איש אל
 אחיו צנוהלך שצילי הדעת, התורה והחכמה, להשוב ונחשבות ולהענויק עלה,
 לבצר וללפן אונת נעדרת, לחשוף יערות דבש צדרכי כציאי ה', להעניוד
 טעונס צם כטעם לשד השנון, ולגלות נטמוני ונחמרים צנוענוקי לשון אצותינו,
 אשר כספה השכחה את פניהם, צהתפור צנו יהודה ועל אדונתם. איש אפוא
 יוני צרכה, צהתעלם יחדו נפשי ונפשך? צשוטענו צשוקים וצרחובות, חושצי
 ונחשבות רמות ונשגבות, צדרכי לשונע, וצהקשיצי לידוע, צהיותי רצ ריצי,
 עם איש כלצצי, לא חקף ולא ונחרף, וכל רעיוני צבור צינה ונלרף; צהיותי
 עולא נחת, צקצלי תופקת, וצהיותי ונאשר, צקחתי מוסר, וצהיותי וצבע

כעיוות, כשנעי תעלמוות. ועתה לשוני לחכי תדבק, אחריש אתאפק, צדד
 אשב ונחון לנחמה, איך קול ואין עונה; דונית לקאת נעדרה, כי וני אשר
 יחוצר? וצוני אשתעטע וצוני אוען? העם האצן או עם הען? על זאת
 אספדה ואיליל, כי ונלאה ארני חכמי איליל, לא נתן ה' להם לצ לדעת, ועין
 רוחה ואזן שונעת, ולשונם נעדרת גדולות, וקולם יחולל אילות, הצליהם
 אשנע ואותך אזכור, וזכרון אצדתך לצי יעבור, והמר עליך כהמר על הצכור.
 אנה פנה דודי? אנה הלך? אכי שלך והלמוותי שלך. ועתה נודע אכחנו
 ונחשים? ונודע לא נחלץ חושים, ונשלוח ספרים ציד הרלים, להעיר ולעורר
 את האהבה? נקוועה גא ונכובצה צחלות ה', לפנים ולפני; נחחור
 ונחחרת, אחרי אונת נעדרת, וכל דצרינו צספר נכחצים, ורחוקים נעשו
 קרובים, ונחעלסם צהאים, ותעלונה כליותי צכחצי ידך, ותעלינה לפניך לרלון
 אגרות ידיך.

וצדוך ה' אשר יען עליך הנכיעה (נפי עליון לא תלא רעה), ויאמר
 להפריד צינינו, לנען סחיות רעיונינו, צל יהיו עוד אך דבר שפחים, ונשר

עמקי שפה

ט

יסופו, וכחלוס יעופו, ונקץ יונים או טנתיס; כי הלא ונעתה צספר יכתזון, יאריכו יונים ולא ירקזון, עוד צשיצה ינוזון, ולעפר נות לא יסונון. הנה נא אזוא חליך, אערכה לפניך דברים אחדים אשר צאו לידי עתה ונקרוצ, צהיותי ונחפס כפעס צפעס צנוכנוני לצונו, ויורד לתחתית צארותיה, לצאוצ ונשס וניס חיים. הלשון הזחה היפיפיה, האונה העצריה, ונקץ טנים טוונה ונאות אשר טונו גדולי הטכונים עיניהס ולצס עליה, ויתורו אותה ויתאז גבולה, יעלו הרים, ירדו צקעותיה, פקגו ארנונותיה, גס ללבו צנתק ונימיה, לסקל ונפלוחיה, להאיר ונחטכיה, לגלות סתריה, ולחשוף תעלונותיה; הנה צכל זחה הנוכסה ונונה והנופלה, רצ ונאז עוד היום ונהנודע והנגלה. וצאונת הנגלות צטלות צהצילות הצילות סגולות גדולות, נור וחסלות, צשנות וצפעלים וצנולות, הנעולות וכצולות צנוחטכים צנוולות, צנוערות לורים וצנחלות, ניוס גלות. וראשונה, הנה חקירת הצלמת הלשונית הנרדפים, הנראים כמורים על דבר אחד צעינו, לננאז החלוקים הדקים הנונדילים צין ענין תיצה אחת לענין רעותה, הוא יס גדול רחצ ידים, ראוהו הראשוניס וייראו ונגשת אליו; וזה הנושס טנה צלצד אשר ונלא לצ צני האדם, ללול צניינוי האדירים ולהעלות פנייים צידס. הנה זה חונט ונאות טנה ועוד, כצ כחצ רציו צחיי (פרשת עקב) יס הפרט גדול צין הנולות, ויס צחוקי הלשונית ידיעה ונופלה, חכונה ונפוארה. וגס ונאז ונקדס חכוני הנושטה והתלווד גס הנה לא חדלו לפענויס להצדיל צין הלשונית הנרדפים, ולצאר חץ הנולות הטונות על עניינס טונים תוריינה, וכצ ונלאנו להס אשר הצדילו צין נטך לתרצית (פרק איזוהו נטך), צין נדר לנדצה (נגלה נקראת), צין ונורא לכיצוד (קדושין דף ל"א), צין חליפה לתמורה (פרק התורה היתה צאה), צין אחר לאחרי (צנודרטיס), צין רקיע, טחקיס, ערצות וחצריהס (סגיגה י"ב), צין שוא לסקר (טנועות פרק שליטי) וצין רונה ציס לירה ציס (ונכילתא). גס אחריהס גדולי חכוני ישראל, ואף ונאשר לא היתה חכונת הלשון ונלאכת ענדותה, רוצס, אס ונעע ואס הרצה, טחו לצס להליל את הנרדף, ולצלתי הזכיר הנאורות הגדולים, אשר עקבל עדת חכוני הלשון, כרס"י, ראצ"ע, רד"ק ואחרות ונרעיהס, הנה לנו רצנו סעדיה (הציאו רצנו צחיי) אשר הצדיל צין מ"י למימי; וחכוני התוספת (טנת ל"ו) הצדילו צין קט לתבן; ורנוצ"ן צפירוטו על התורה חילק צין רייב ותלונה, ונקיהס וצנהמתס, נשר ונתן, נות ואסון; צעל העקרים (ונאור צ' פרק כ"ז) הצדיל צין סקר לכצנו רצנו נסיס צעל הדרשות, צין גבלל ללונען (דרס ט') וצין לו ואליו (צסוף ספאר); הרצ הטזקוני הצדיל צין צשניס וצנייס, וצין יוס ויונעס; וזן ילמק

עמקי שפה

אברצנאל צפירוש התורה הבדיל בין גוע, ונת וכאסף אל עמיו, האמין לו
והאמין זו, רצי עובדיה ספורו, בין גוי וללוס, אפוא ואיפה, ובעל ונעשי ה'
בין צומח לחוסה. ועוד כאלה תמלאנה בגזי המפרשים והחכמים כולם,
דרישות וחקירות זהבולת הגרדפים, רק לא הרבה בעספר, ולא אחד ונהם
אזר ונתניו, לבקש את נרדף בכל נקום טהור, ולא אחד ונהם ייחד על
הדברים האלה ספר וייוחד, ונלמד כי רבים מן הקדמונים קיינו וקבלו בדעתם
ענין כפל לשון צמלות שונות, ונעלם ונהם דבר אשר כל האחרונים מודים
בו, בעקבות אציר הווליליס Blair, כי לא תמלאנה בלשון מן הלשונות (ואף
כי בלשון הקדש) שמים ונלות, תהיינה שוות בטעמן אשה אל אחותה שווי
שלם. והראשון בין חכמי ישראל, אשר ונלאו לבו לגזור הנשפט הזה, הנה
הוא אחד ונמדקדי אשכנז, רצי ראובן בן אהרן הלוי שמו, אשר נלחם במדקדק
היקר רצי שלמה זלונן הענא, בסקפר אשר קרא לו בשם עבותות אהבה
(הוחק צפירודא שנת התק"ד), ושם צדק ונ"א כדברים האלה כתב: לא
אמאין לעולם שיהיו שני טרשים או שני ונשקלים יורו על דבר אחד בעינו.
ואולם האיש אשר שם נפשו על החקירות האלה ואשר החל לכתוב
עליהן ספרים וייוחדים, גלוי וידוע היותו החכם הגדוע בעשרים רצי כפתלי
הירץ וויזל ז"ל, איש אשר רוחו, רוח דעת ויראת ה' ותבונה עמוקה ודעת
רחבה וחריגות אשר אין עונה ונרפה, והשתדלות אשר לא תשוב ונפני כל.
הוא פתח לנו הפתח הגדול הזה; ואם אונסם לפעמים (כונשפט כל חקרי לב
הכונשים דרך חדשה) נטו אשוריו ונקו האונת, הלך בדרך ונרחוק, תהלתו
עומדת לעד, על אשר זָקָה ונלא ספריו פה אל פה חכמה ונוסר, יראת ה'
ואהבת האדם, ועל אשר זָקָה את אחרים, אשר הלכו בעקבותיו וזריחו אור
גדול גם לספרי הקדש גם ללשון הקדש. ונני לא ידע את יקר תפארת הנלאכות
הנכבדות אשר ילאו לאור אחרי קום הנדיק שהוא, כתיבות ה' לו, ונחמה
חדשה, ה' אסף, אור ה' אסף, ונחמה, ונה יקרו ונה נעמו בצאור
הכתובים ובגלוי תעלויות הלשון לא יִסְרִי בכתם אופיר, בטחם יקר וספיר.
וגם אחרי כל אלה, אם צעיניך יפלא, ידידי אשר אהבתי, הלא גם צעיני
יפלא, איך אפוא כי נקח צידינו ספר אהל ונעוד, או ספר דברים אחרים,
נמלא הלשונות הגרדפים רבים ועלומים כחול ינים, ועל כרחו נאמר, כי
החכמים האלה כולם, זהבולת אשכ חדשו בחכמתם, לא חסרו ונהן עד היום
כי אם ככלב המלקק מן היס.

גם אנכי נתתי את לבי על החקירות האלה, ותמלא הנלאכה מן צעיני
ואעבור בה בלב שלם ונפנט חפלה, עם היותה ונלאכת עבודת פרך, ויהי ה'

אחי, ואשים גדול לשמים או שלש נואות לשונות, ולא אוכל לכהן תחת לשוני, כונה יונאל בחקירות האלה וכן הנועם והתענוג, בהגלות לנגד עינינו כנועם בכל ונקרא וכן הנוקראות דבר חדש לא שערוהו הראשונים, וכראותנו עולם מעלת הלשון הזאת הרוונת על ידי מלה אחת, ופעמים על ידי אות אחת, על כונה עיניים ונעינים שונים.

והנה לפיך אחי שתי מלות **תָּרַ**, **מִרְבֵּל**, הנראות כשתי אחיות תאוונות, ואף גם זאת, הנה עניניהן זה הפך זה מנוט, כאשר ראיתי צעירי צעצוע החולף, וכאשר תראה צעיריך גם אתה ידידי. ועתה אתה אחי, ראה גם ראה, כי האיש אשר יתור וצקט הטוב, כאשר תראה: לתור להם ונחה, לתור לכס ונקום לחנוכה, אל ארץ אשר תרתי להם, וכן ולא תתורו אחרי לצבכם ואחרי עיניכם, שענינו לרדוף אחרי התענוגים; והלשון הזה **תָּרַ** נגזר וכן אתה ראה (צא לראות ולצחור הטוב), וכן מלאנו דרך האחרים צאלף. ובהפך המרגל יצקט את הרע, כמו מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, וכן הלא צעצור לחקור ולהפוך ולרגל הארץ צאו עבדיו אליך, וכן וירגל צעצוך אל אדווי הנוסף, לא רגל על לשוני, כלם עינים גלוי הגנות והרע, והלשון נגזר וכן **רַע אֲיָהּ**. והנה נוטה רצונו, צלחו שנים עשר אנשים לראות את ארץ כנען, ידוע הדבר כי לא ללורך שלח אותם, כי היתה ארץ זאת חלב ודבש, פי ה' דבר, והיות העם היושב עליה חזק או רפה, ונה ונעלה ונה ווריד? וה' ילחם להם. אך שלחם לתור את הארץ, לנען יראו את טובה, ויגידו כבודה אל עם הארץ, ויחזקו ידיהם ללכת אחרי ה', והנה השחיתו התעיצו עליהם והפכו ונחשבת שולחם, על כן אחנו קוראים להם צס ומרגלים, גם כי צפרשת שליחותם לא נקראו כי אם צס תרים. ואולם צונטנה תורה כחוב לאמר: ויצאו עד נחל אשכול וירגלו אותה, כי צאנת כן היה הדבר, כי ונעשה מרגלים עשו, ולא ונעשה תרים, גם כי לתור נשלחו ולא לרגל, על כן כתוב שם אחר הדברים האלה, ויקחו צידם ופרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אציתם לעלות. והנה למראה עיניים העקר חסר, כי זה שלא אנו לעלות לא היה על אודות טובה הארץ אשר אמרו המרגלים, כי אם צעצור אמרם אפק כי עז העם. והנה על פי דרכנו אין הנוקרא חסר דבר, כי צאנרו וירגלו אותה כבר הודיע כי הולילו עליה שם רע, והנה לא נשאר לו להגיד רק את הטוב שאמרו, על כן הוסיף ואמר ויאמרו טובה הארץ, להזכירם כי גם כי הולילו עליה דנה, הנה לא יכלו להכחיד תחת לשונם את יקר תפארתה. אמנם לא סוף דבר כי כל שרש ושרש חלוק ונדל צעמו מכל שרש אחר, כי גם פעל אחד

עמקי שפה

זעינו יורה לפעמים הוראות טובות, כפי השתנות ונלת הטעם או אותיות
הטעום אשר הוא נקשר בהן עם השמות. וגם לדבר הזה לך ואראך אות
ומופת בהצללה אשר החלתי ואלו ונקדם, ואחרי אשר התרפיתי ונמנה ימים
לזים שצתי אליה עתה ונקרוב והשלמותיה.

בארצעה דרכים ונאלכו פעל ירא נקשר עם השם: ירא את, ירא
מן, ירא מפני, ירא מלפני. וכבר כתב רבי נפתלי ואחרים אחריו, כי כל
יראה אשר ענינה פחד רעה תהיה נקשרת צו"ם, וכל אשר חין אחרים צו"ם
לא תהיה רק יראת הכבוד והרוממות, כל יתערב בה פחד רעה. והנה ונאלכו
כי ירא אנכי אותו צעשו, אל תירא אותו צעו, אל תיראו את עם הארץ
בשעה עוננים, וכן לא אירא רע, חרב יראתם וחרב אציל עליכם, כל אלה
כלל צו"ם, ואין בכל אלה יראת הרוממות, רק יראת הנוק לזדה. וגם כי
הוא רבי נפתלי ונאל לו עזר צדרי האגדה לעוות עלינו פשט הדברים צעשו
וצעו, לאמר כי נאלל בהם דבר טוב, אשר צעבורו ידק לירוא אותם יראת
הכבוד, הנה ונה יענה כלל אירא רע, ובחרב יראתם? ונלכד כי גם לו
תהיה הצללתו ישראל ונכונה, הנה איננה שלימה ונדוקדקת, באשר לקח לעצמ
אחד כל יראה שאחרים צו"ם, צלי להצדיל כלל צין הנקומות אשר באלה צהם
הצו"ם עוונות לזדה לפני השם, וצין הנקומות אשר תבא עינה ונלת צו"ם וצין
נקומות אחרים, אשר התלוה אליה ונלת צו"ם? ואשר אני אחזה לי, אחך
שנוע לי. שרש ירא נגזר נשרש ראה, והנה היראה דרך כלל היא פעולת כח
הדניין, היראה את הכולד ונלייר לנגד עינינו רע קרוב (ובדבר הזה תצדל
היראה וכן הפחד, כי הוא יורה התגעשות הכפס אשר תחרד על דבר אשר
לא תוכל ללייר צדניונה ונה הוא). הנדבר הנושא על שפתיו זכרון היראה,
יש אשר יבאר ונה היתה הנחשבה אשר חשב הירא, ונה הליור אשר נרשם
צדניונו, אשר וננו באלה צלצו יראה, ואז תהיה היראה נקשרת עם הפעול,
או עם הצו"ם, באחת הדרכים אשר הזכרתי, ועליה תעוף ונלתי. ויש אשר
לא יבאר הנדבר לבאר ונה היה הליור אשר ילאה וננו היראה, ואז תבא
היראה צודדת ולא קטורה צדבר אחר, כנו לא לחקתי כי יראה, ויראו את
לרדות כספיהם הנה ואציהם ויראו. ויש אשר יבאר הנדבר סבת היראה,
צלי יבאר הדק היטב ונה היה הליור אשר לייר צלצו האיש הירא, ותבא
יראה כזאת קטורה צונלת כי, כנו ואירא כי ערום אנכי, ויראו האנשים
כי הובאו צית יוסף. ויש אשר יבאר הנדבר את המסובב וכן היראה, ואז
אם יהיה המסובב ונמנה ההונע ונעשות דבר ונה, תהיה היראה נקשרת אל
הנעשה אשר לא יעשה באות צו"ם, כנו כי ירא לשבת צנוער, כי ירא לאמר

עמקי שפה

אשתי. ויש אשר יירא אדם לא בְּדַמּוֹתָיו בְּלָצוֹר רַע קְרוֹב לַנְּפוּל עֲלָיו, כִּל
אִם בְּלִיּוֹר רַע קְרוֹב לַנְּפוּל עַל אִישׁ זֹלָתוֹ, אֲשֶׁר נִפְסוּ קְשׁוּרָה בְּנַפְשׁוֹ, כִּגְו
לֹא תִירָא לְצִיחָה וּנְשֻׁלָּה כִּי כֹל צִיחָה לְבוֹשׁ שָׂנִים, צִיחָה נֶאֱמָר עַל נַפֶּשׁ צָנִי
צִיחָה צַעֲלָה וְצִנְיָה, וְכֵן וְנִירָא וְנֶאֱדָר לַנְּפִשׁוֹתֵינוּ, כִּי בֵּן דְרַךְ הַעֲצָרִים לְדַבֵּר
בְּנַפֶּשׁ כֹּאֲשֶׁר יִדְוָר צַעֲלִים נִפְרַד וְיָן הַחַי אֲשֶׁר הֵיא צו, כִּגְו שָׂכַס צָנִי חֲסָקָה
נִפְסוּ. וְהִנֵּה הִירָאָה הַזֹּאת הַנִּקְשְׁרָה בְּלִנּוּ"ד הֵיא יִרְאָת הַאֱהָבָה, וְצַעֲלָ סִפְר
הַצְּרִית (חֶלֶק שָׂנִי וְנֶאֱמָר רְצִיעִי) חֲשַׁב וְנֶחֱשַׁבָה חֲדָשָׁה, לֶאֱמָר כִּי הֵיא יִרְאָת
הַאֱלֹהִים, אֲשֶׁר לוֹוִינוּ צו, וְהֵיא לִירֹאָה תִּנּוּד וְנַעֲשׂוֹת דְּבַר אֲשֶׁר יִהְיֶה רַע צְעִינִי
ה'. וְאוֹלָם וּנְלָבַד כִּי אֲשֶׁר הוּא רַע צְעִינִי ה' אִינְנו חֲלִילָה רַע הַנְּפוּל עֲלָיו
וְנִכְאִיצוּ, כִּי אִם חֲטֵאנוּ וְנֵה נִפְעַל צו? הַבֶּן רוּאָה יְדִידִי, כִּי אֹתוֹ תִירָאוּ
אֲנֵיהָ תּוֹרָה, וְלֹא לוֹ תִירָאוּ. וְהִנֵּה כֹל הִירְאָת הַאֱלֹהִים, אֲשֶׁר לֹא תִקְשְׁרָנָה לֹא
עִם הַפְּעוּל וְלֹא בְּצוּ"ס, דְּבַר אֵין לֵהֶם עִם הַהַבְּדֵלָה אֲשֶׁר שׁוֹנֵתִי פָנִי אֵלֶיהָ,
עַל כֵּן אֲלֶךְ אֲשׁוּבָה אֶל וְנִקְוִנִי. שָׂנִים הוּנֵה הַלְיוּרִים אֲשֶׁר יִנְעִיירוּ בְּדַמּוֹתֵנוּ,
לְנַעֲנָן הוֹלִיד הַתַּגְּעִשׂוֹת הִירְאָה: הַאֲחַד לְיוֹר הַעֲלָם הַנּוֹרָא, כִּי בְּדַמּוֹתֵינוּ בְּלָצוֹ
עֲלוֹם וְרַב וְנִנְנוּ, אֲשֶׁר לֹא יִצְרָר וְנִנְנוּ לְהַרַע לְנוֹ אִם יִקְרָה שִׁיפְגַע צָנוּ;
וְהַלְיוֹר הַשָּׂנִי לְיוֹר הַנּוֹקְרָה, כִּי נִשִּׁית לְנִגְדַּע עֵינֵינוּ כִּי בִּאֲמַת נִכּוֹן הַעֲלָם הַהוּא
וְקְרוֹב לַנְּפוּל עֲלָינוּ וּלְפִגּוּעַ צָנוּ. גַּם כִּי וְיָן הַלְיוּרִים הַאֱלֹהִים גַּם שָׂנִים הַתְּיָרָד
הִירְאָה, הִנֵּה צַכֵּל יִרְאָה אֲשֶׁר יִירָא, יִהְיֶה אֶחָד וְנִשְׂנִי הַלְיוּרִים הוּא הַגּוֹבֵר
בְּדַמּוֹתֵנוּ: פַּעַם נִתְּנוֹן בְּגִדּוֹלַת הַעֲלָם הַנּוֹרָא וְצָרוֹב כַּחוּ וְעִזּוֹן, וְעַל כֵּן
יִירָא, צָלִי שׁוֹם לְצָנוּ בְּמִוְרָן הוּא הַעֲלָם הַהוּא וְקְרוֹב לְפִגּוּעַ צָנוּ, אִם אֵין,
אֶךְ גִּדּוֹלַתוֹ תַּצְעַתְנוּ, וְעֲלִנְתוֹ תַּחֲרִידֵנוּ; וּפַעַם כְּלִייר בְּלָצוֹ כִּי יֵשׁ דְּבַר הַנִּכּוֹן
וְקְרוֹב לְפִגּוּעַ צָנוּ, וְנִירָא לַנְּפִשׁוֹ, וְלֹא נִצִּיָּה בְּנִאֲזָנִי וְנִשְׁפַּט כַּחוּ וְיִכְלַתוּ כִּלְל.
וְהִנֵּה נֹא לְנוֹ שָׂנִי וְיִנִּי יִירָאָה, אֲקָרָא לֶאֱחָת יִרְאָת הַכַּח, וְלִשְׂנִית יִרְאָת הַפַּגַּע.
הֵלֵא וְנַעֲתָה הִנֵּה בְּלָשׁוֹנֵנוּ הוֹלֵב לְשׁוֹן יִירָאָה עִם הַפְּעוּל לְהוֹרוֹת עַל יִרְאָת הַכַּח,
וְהוֹנַח לְשׁוֹן יִירָאָה עִם וְנִ"ס עַל יִרְאָת הַפַּגַּע. הַעֲבַד יִירָא אֶת אֲדוּנִיו, וְנַדְעַתוּ
כִּי כֹל אֲשֶׁר יַחֲפוֹן יַעֲשֶׂה צו, וְאִם אֲדוּנִיו קָשָׁה וְאֲכֹזְרִי, הוּא יִירָא וְנִנְנוּ,
וְנַדְעַתוּ כִּי קְרוֹבָה חֲנֻתוֹ לְצוֹר וְשָׂצַב עֲצַרְתוֹ לְהַתְּנוּפֶךְ. הֵלֵא תִרְאָה, יְדִידִי,
דְּבָרֵי יַעֲשִׂיאוֹ לֶאֱחָז וְלֵאִישׁ יְהוּדִי: לֹא תִאֲמָרוּ קִשְׁר לְכֹל אֲשֶׁר יֶאֱמָר הַעַם
הַזֶּה קִשְׁר וְאֵת וְנִירָאוּ לֹא תִירָאוּ וְלֹא תַעֲרִיבוּ, לֹא תִירָאוּ אֶת וְנִירָאוּ וְנִתְּבַחַר
יָן הַאֲמֹר אַחֲרָיו וְלֹא תַעֲרִיבוּ, לֹא תַחֲנוּ לוֹ חוֹזֵק וְיִכְלַת לְבַצֵּר עֲלֵיכֶם. וְהִנֵּה
הִירְאָה הַזֹּאת יִרְאָת הַיְכֹלֶת, וְהִנֵּה אֵין צוֹה וְנִקּוֹם לִירְאָת הַפַּגַּע, כִּי הִנֵּה כִּצַּר
עֲלֵה רִלִין וְסָקַח יְרוּשָׁלַיִם לְנִלְחָנוּהָ עֲלֵיהָ, וְאֵיךְ יֶאֱמָר הַנִּצִּיָּה לֵאִישׁ יְהוּדִי:

עמקי שפה

אל תיראו פן יצאו עליכם? וכבר צאו. ואולם אמר להם: אל תיראו אותם, אל תגדילו דמויונכם כחם ויכלתם, כי לא יוכלו לכם. וכן יעקב אמר בתפלתו: הליכני כל ניד אחי ניד עשו כי ירא אנכי אותם פן יצא והכני, ירא היה ויכלתו ונארכבע נאות איש אשר עמו, ולא היה ירא פן יצא, כי ידע כי יצא, רק ירא הן יצא והסתו. יהושע וכלב אמרו אל העם: ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחנונו הם, אל יהיו צעיניכם גדולים ועלוניים נכם, אל תאמרו כי חזק הוא ונחנו, כי הלל לחנונו הם. הנה ארונייהו ירא את המלך שלמה, היה ירא ויכלתו, כי אחרי שנתו על כסא המלוכה כל אשר יחסוף יעשה, וגם צטרם יהיה שלמה נשוח לנלך, היה לו לירוא ונחנו, פן יהיה לודה את נפשו, אחרי היותו חורש עליו רעה לגזול המעלכה נידו; אך אם היה ירא ונחנו לא היה ירא אותו. גם כי אלך בגיא ללמות לא אירא רע, לא יהיה דבר רע גדול צעיני, ויכול להזיק אותי, כי אחת ענדי, ולא אמר לא אירא נרע, לא אירא פן תנאלי רעה, כי בלכתו בגיא ללמות לא ינלט ונפגוע זו דבר רע, אך לא היה ירא רע, כי גם אם יפגעהו רע לא יוכל לו. ואחרי אשר הליצי לשון ירא את להורות על יראת היכולת, לקהוהו על לשונם כונו כן צדק לשון מושאל להורות על יראת הגדולה והרומונות, כי אמנם היכולת והגבורה והגדולה והרומונות, דברים קרובים הם, וצעיני הקדמונים היו צאנת דברים אחדים כאשר ידעת, ידידי, כי הגבור נאחיו היה נכבד, והעדים הנאמנים באחרית חיוב. והנה טעם איש אציו ואנו תיראו, יהיו גדולים וחשובים צעיניכם, ויהיו כל מעשיכם לאות ולעד אשר אתם רואים בהם יתרון מעלה עליכם, והנה היראה הזאת קרובה אל הכיבוד, ואולם חלוק יש המפריד ביניהם. המכבד רעהו, רעהו חשוב צעיניו, הוא מושבו כדבר אשר לא ככון להקל בו, אשם כי אין לורך לו אשר יחשוב את רעהו גדול ונחנו, כי גם יוכל לחשוב את רעהו ויכבדו, ויחשוב גם את נפשו יותר מרעהו, ועל פי הדבר הזה גם הצורא יכבד את צרואיו, אשר כאין וכאפס לעומתו: אמר כי נוכדי אכבד; ואולם הירא את חצרו, הנה הוא רואה זו יתרון מעלה ורומונות מאשר יראה בנפשו. והנה כן יראתו את ה' היא צמונו נגד עינינו גדולתו ועושר יכלתו, ויהיה גדול צעינינו הרבה יותר מנפשו, ויותר מיתר כל הנולאים, ויהיו כל מעשינו לאותות ולמופתים על אשר בלבנו.

ואחרי אשר התבארה לפניך, ידידי, היראה הראשונה, היא יראת היכולת הנקשרת עם הפעולה, הנני אליך לדבר על היראה השנייה, היא יראת הפגע הנקשרת עם נ"ס. הירא מן, הליוור הגובר בדמויו הוא ליוור פגיעת

עמקי ששה

טו

הרעה זו ; הוא ירא פן יצואו הדבר הרע, פן ישיגהו, פן יגיע עדיו : הירא ונאדם יודע כי צלצו להרע לו וירא פן יפגע בו. צטט לרות יליך וצטצט לא יגע כך רע, צטוט לשון תחצא ולא תירא ונאדם כי יצא, לשוד ולכפן תשאק ונחית הארץ אל תירא, כי עם חצני השדה צריתך, וחית השדה השלמה לך. הלא תראה ידיי הדברים צרורים לא תירא כאשר יצא שוד צארלך, פן גם עליך יפול, כי לא יגע כך רע, וכן נחית הארץ לא תירא, כי גם היא השלמה לך ואלך לא תגש. ורף אונר : ולא תירא שוד כי יצא, ואת חית הארץ אל תירא, היה הטעם, כי ינלט מן השוד גם צפגעו צו, וכן לא יירא יכולת החיה, וגם צנפלה עליו יעמוד עליה צרוב כמו וינלל, והנה כל זה רחוק מטעם הפרטה ההיא, אשר צראשה צטט לרות יליך וצטצט לא יגע כך רע. וכן לא תירא ונפחד לילה, נחץ יעוף יונס, לא תירא צלילה, פן יצוץ פחה, ולא תירא ציוס, פן יפגע כך חץ ונעופף. וכן ונשועה רעה לא יירא, לא יירא שתצואהו. וכן חני שכנתי ואיסנה הקילותי כי ה' יסונכני, לא אירא ונרצות עם אשר סצצי שמו עלי, לא כי לא יירא יכלתם, ויתצרך צלצצו לאונר חני אגבר עליהם, לא כן, כי צאונרו חני שכנתי ואיסנה הלא הגיד לנו, כי לא עלו על לבו ונחשצות ונלחמה, כי אם ונחשצות צטחון והסקט : ואולם אונר, כי לא יירא פן יפלו עליו, וגם אם יחנו סצציותיו, כי ה' יסונכהו, ולא ישיגהו, וכן היה הדבר, כי צצרו ונפני אצטלטו צנו, לא נחפס, ולא צא צידו. וכן ה' אורי וישעי, ונני אירא ? ה' ונעז חיי, ונני אפחד ? לא אירא פן ישיגני ונצקס רעתי, כי צקרוב עלי ונרעים לאכול את צשרי, לרי ואויבי לי הנה כאלו ונפלו, ואיככה ישיגוני ? זכן אל תירא ונפחד פתאום ונשואת רשעים כי תצא, כי עליהם תצא ולא עליך. לא תירא לציתה ונשגה, השלה ונשל על הקור, והקור לא יצא לצית אשת חיל, כי כל ציתה לצוט שכיס. וכן לא תיראן ונהס, ה' אלהיכם ההולך לפניכם הוא ילחם לכם, ככל אשר עשה אתכם צונלרים לפניכם, והנה לא יצאו עליכם ולא ילחמו צכם (*). לא שאם ילחמו צכם לא יהיה צהם כח

(* וזה גם כן עומק ענין מלת לעיניכם, לאמר : אתם לא מעלתם דבר, רק ה' נלחם לכם, ואתם עומדים ורואים, כאדם הרואה מריבת זרים ועומד ומביט ולא יתעבר על ריב לא לו. וכן בשובי את שבותכם לעיניכם, הנה למראה עינים מלת לעיניכם אך למוטר, כי איך יקבצנו ואנחנו לא צראש בקבוצנו, יצא ולא ניארו, אך השעם באמת, כי ישיב שבותנו ויקבצנו, ולא תושע לנו זרוענו, ולא יזים איש ממנו את ידו ואת רגלו, רק נעמוד ונראה והוא יעשה. וכן בתרגום התפלות אשר לי תרגמתי מלת לעיניכם (restando voi semplici spettatori), וזה יסוד גדול, ראוי

עמקין שפה

להרע לכם. וכן לא תירא ונהם, זכור תזכור את אשר עשה ה' אליהך
 לפרעה. וכן ירמיה היה אומר אל הפלטה הנשאת וכן הגלות : אל תירא
 ונעזי הכשדים, אל תיראו פן יצאו עליכם, כי לא יצאו ; לא אל תירא
 אותם, אל תיראו יכלתם, כי באמת הם יצאו עליכם לא תעמוד לפניכם. והנה
 כל ויראת ואלהיך, הוא הזרה לחוטא : דע כי הדבר הזה דע צעני ה',
 ואם תעשהו ידו תגע כך, על כן תירא וננונו, פן תפול עליך ידו. וזאת
 יראת הפגע, אשר לא תכון כי אם בחוטא ; לא יראת היכולת והגדולה,
 הנפוארה והנהוללה.

ואולם מלבד שני מיני יראה אלה, יראת היכולת ויראת הפגע, הנה
 עוד שתי יראות אחרות ראו העברים להבדיל בלשונם, וזה בשתי הלשונות
 אשר נשאו לי לבאר לפניך : ירא מפני, וירא מלפני. הירא מפני, איננו
 ירא באמת ; הוא נונע ונעשות דבר, צעזור דבר רע, אשר הוא רואה נמשך
 ונעשהו, וראה ונשמר : כי יראתם מפני האם ולא עליהם צהר, יראתם ונחקר
 אל הבר צעזור האם אשר ראייתם ; והנה צעזורם צוקומם לא היתה להם
 יראה. וזאת ועדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני אלהים, ידעתי כי עד כה
 לא לקחתם נוסר להשמר ונהמרות כבודו, כי עוד צסור הנה תוסיפו לחטוא,
 לא שצכל זאת לא צהא בלצם יראת האלהים אשר ונונה תולד העבודה השלונה,
 רק כי עד כה לא נוסרו לשמוע צקולו גם צדבר אחד, גם כאשר העד יעיד
 צהם לאמר, אם תעשו כזאת כה אעשה לכם. וכן דבר ה' אל יושע : אל
 תירא ונפיהם, אל תונע ונהלם צהם ויראה. וכן וירא ונאד ונפני אכיש,
 וננע ונעמוד שם, וצחר ללכת אל ארץ אחרת, ויראתו. וכן וירא ונפני העלך
 כי ראו כי פננת אלהים צקצרו לעשות ונשפט. ולמה ייראו וננונו להיות
 חכם? הלא ישמחו ויעללו ; רק הטעם יראו וננעו ונעשות אשר לא טוב,
 גם צחד ונשכיתם, כי צחכותו יגלה נסתרות. וכן דר אותו אל תירא ונפניו,
 אל תונע ונרדת אותו, ויראה. אל תירא ונפני הדברים אשר שונעת, גם שם
 אם היה חזקיהו עטה שכנו לקצול להיות לנח עובד, לא היה ירא, והנה
 הנציא אומר לו : אל תחדל (ויראה) להתחזק נבדו. אל תירא ונפניהם, אל
 תחדל ונחנצאות אליהם, ואם היה כוצע נבואתו לא היה ירא. וכן וישמע
 פלשתים כי התקצלו בני ישראל הנלפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל,

להודיע ולהתוודע, כי הקבוץ אשר אנחנו מקיים, לא בהיל ולא בבח יהיה, כי אם ברוח ה', כיופ
 צאתו מארץ מצרים יראו נלאות,

וישמעו צ"י וייראו ונפני פלשתים, יראו ונעמוד עם קהל גדול יחדו, כי הנס לא עלו עליהם פלשתים רק שמעו כי נקבלו, ואם יתפרדו יסורו ונעליהם. וכן ויוסף שאול לירא ונפני דוד עוד, באמת לא היה ירא ונונו, כי ידע תוס לבצו ועולה לא נוכל צו; אפס כי אחרי ראותו כי לא עלתה צידו להפילו ציד פלשתים זנכלו אשר נכל לו צדצר הערלות, ונהפוך הוא, כי צעלט הדצר שהוא הוסיף לו על תפארתו תפארת, לא ידע עוד ונה יעשה צו, ותמיד כל היום דאגה זלצו, פן צדצר אשר יזיד עליו להאזידו, ירצה לו כבוד וסם; והנה היה נצוק זכל עלותיו, והיה נכוב אחר וכל נמשך תיו, כונשפט הירא ונפני. — הירא ונפני אדם, הוא ירא צעוד האיש לנגדו, ולא ידע גם הוא על מה יירא, ועל כרחו יירא בראותו אותו, ואם היראה הזאת נותחקה ונענין היראה זכלל, אשר אונרתי היתה פעולת הדמיון הרואה את הכולד, וזיראה האחרונה הזאת איך הדמיון רואה דצר זצירור, הנה אונס גם היא צסם יראה תקרה, זעצור היות שרש ירא נגזר משרש ראה, והיראה הזאת נונשכת יותר וכל יראה ונוראה העינים, הנה לפניך ויירא שאול ונפני דוד ויסירהו שאול ונעמו וישינוהו לו שר אלף, ואם יירא ונונו פן ירע לו, איך ישינוהו שר אלף, לתת חרצ צידו להרבו? אך היה ירא ונלפניו, כאשר אונרתי, ולא יכול לעמוד לפניו, כי ונראה פניו יפחידהו, על כן הרחיקו ונעליו. וכן יראי האלהים אשר ייראו ונלפניו, הנה האנשים אשר תאחזם רעדה זכל עת אשר יעלה עם ה' על לבם. והנה כשלמה ההזדלה, ואולם דקות העינים אשר לקחתי לי לצרר וללנן, לא יתנוני להצצק זלצצו לאונר: קלעתי אל האמת ולא חטאתי; לכן אליך נשאתי את עיני, ידיד נפשי, ואליך אחתן, תאזר ונחניך זכונותך, ללרוף את כל דצרי זונלרף זינתך. עשה זאת אפוא ידידי, וערכת לפני ונשפט כונשפטך זעורך עמדי, והודעתני החטאת והאשם, זאשר הוא עם, אז אוסיף גם אני להריץ אליך אגרותי, לערוך לפניך פרי חקירותי; ויצו אל את זרכתו, לידידי ולחכמותו, כתשוקת אהב קדום, הוא הצא על החתום,

שד ל.

תוספת בישנת הר"ו

זנכורי העתים תקפ"ו עמוד 27 כתנתי כי רצנו חננאל (הציאו רצנו זחיי) הצדיל זין מי רבימי, וזה עעות, כי זכרוני הטעני, ורצנו סעדיה גאון יתחלף לי זרצנו חננאל (עיין רצנו זחיי פרשת וארא ורחצ"ע זשמות ז' י"ט), ועכשו תקנתי וכתנתי רצנו סעדיה. אך הנני רואה כי איך ראוי להזכיר

עמקי שפה

כאן רס"ג, כי כאן הדגור על אותם החכמים שלא היתה חכמת הלשון
 ונלמדת עבודתם, והוא צהפך היה אחד מן הראשונים שעסקו בחכמת הדקדוק,
 וראצ"ע הביאו בראש ובתחלה ברשימת שנות זקני לה"ק, והוא כתב בלשון
 הקדש ספר האגרון ובל' ערבי ס' לחות לשון עברית (לא ס' לשון עברית
 וס' לחות, ככתוב ברשימת הראצ"ע) ולא נודע היום היינאל עוד בעולם,
 אבל נמלאו קלת דברים וננוו מוצאים בהשגות דוגם בן לברט אשר השיג על
 רס"ג (אשר עליהן הראצ"ע כונן חליו על יתר בס' שפת יתר). וההשגות
 שהן נמלאות בידי בקוצץ כ"י על קלף ככתב בשנת תתכ"א (1091 למוניס),
 קניתינו מיד ידידי החכם הרופא ר' שמואל חי דא לא וולטא כ"י צעד ארבעה
 ועשרים שקל כסף, והוא כולל ונחברת ונחם בן סרוק (מן גף ואילך, כי
 הספר חקר בראשו) והשגות דוגם על ונחם, ואחריהן השגות דוגם על רס"ג,
 ואח"כ סירה אחת למונחם, שלח אותה לרב מקדאי בן יחזק (עיין לוטה);
 וההשגות האלה אינן נמלאות צדום ציבליאוטיקה אחרת ידועה בעולם. והנה
 בחוף ההשגות האלה דוגם ונציא דברים ונמ' לחות לשון עברית המוכיחים
 בצירור, כי הרבה עסק רס"ג בחכמת הלשון, כי הנה הוא מנה כל המלות
 שאפשר להוליא ונשרט אחד, ואמר שהן תשע עשרה אלפים וקס"ט. ונלמדת
 החפוש הזה, אשר היא ונלמדת ארוכה וקסה, ולעינינו עתה היא אבוד זמן
 ואבוד כייר, כ"ל כי ציננו היתה לתועלת גדולה, כי הפייטנים אשר היו לפניו,
 ובראשם ר' אלעזר בירבי קליר (הזכירו רס"ג בפירושו לס' יצירה, כ"י
 בפארנה ובניכען), וכן בן אשר שהיה ציננו רס"ג התירו להם הרכבת
 גולות זרות אשר אינן לפי דרכי הלשון, ורס"ג ז"ל בחכמתו ובתבונתו נתן
 לבו לעמוד בפרץ ולגדור גדר ולשים גבולות להרכבת הגולות, לצלתי תהיה
 עוד הלשון כעיר פרוכה אין חומה, ואמר לבאים אחריו עד פה תבאו ולא
 חוספו. והנה כל מה שנמלא לו דוגם במוקרא אפילו פעם אחת, הוא נתייר
 לוונר כיואל צו בכל שרשי הלשון, כגון אחר שנמלאו כל תגמולוהי עלי כוכל
 לתת בכל אחד מן השנות הכנוי הארנוי והי, ואחר שנמלאו יוסייע יסודוך,
 יש להכניס ה"א ההפעיל בכל העתידים ונמחי פ"י, ויתכן לוונר דרך נמל
 אהובתי, והוא ז"ל אמר:

וְכַל־חֻכְמָם אֶהְוִיחַ בְּמַלְי וְלֹא לְצִיִּים מִשְׁנְאֵי הָאֱלֹהִים

ואחר שנמלאו וני כהחכם, כוכל לוונר גם כן:
לְהַחֲכֵם אֲשֶׁר יִשְׁתַּה דְבָרָיו וְלֹא יִשְׁתַּה בְּמִזְרֵק דִּם גַּפְנִים
 (ואולי נלמדת דבריו ונשונסת, ול"ל דברי, או דבר אל) ונדרכו מלכו כל

מאוררי ספרד אשר קראו את ספרו , אך חכמי גרפת אשכנז ואיטליאה לא
 ידעו מאורו, כי ככתב בלשון ערבית.

ולפעמים החיר לעצמו דברים שלא היתה דעת דונס נוחה מהם ,
 כגון אמר : צרקה וזכר ויהלם, וראמות וכדכד ואחלם, חצורת לזק הקדושה;
 ודונס מנאך לקבל סגוי אחלמה בחלם. וכן בתשובותיו אשר השיב על בן
 אשר כתב רס"ג : תלף תלף האמות , ודונס תופשו , מפני שעשה התי"ץ
 ט"שית, והשרט אינו אלף אלף. ואי אומר כי יתכן שיהיה תלף עתיד משרט
 אלף, בהשגעת האל"ף על דרך מלפנו מנהמות ארץ, ותלף האמות הוא שם
 והתי"ו מהאמנת"י, והכוונה ראוי שיתלמד לעמוד האמות קודם שתכתוב מה
 טכתבת. ובאמת נחצרת בן אשר (הנדפסת בתנ"ך גדול שנת רע"ח, והוא אלפי
 גם ב"י, והכ"י משונה נאד' מהדפוס) היא כזונה בלשון סחוס ובלתי מוכן.
 ורק אם מהנשך הונאור י"ל צנדרור כי רס"ג אומר תלף ללוי ולא לעתיד,
 אז תלדק עננת דונס עליו.

ספר לחות לשון ערבית היה נחלק לכמה ספרים , ודונס בהשגותיו
 מזכיר שלשה מהם, והם שער החילופים (חילופי אות באות), שער הלידוף
 (קוויגאליא), ושער ידיעת דגש ורפה. והנה ידידי החכם החוקר
 קרמוניות ומוליא לאור תצלומות, רי"ל דוקעס כ"י, בספרו הנכבד

Literaturhistorische Mittheilungen, Stuttgart 1844.

הביא בין ספרי דקרוק לרס"ג : א' ספר הלשון (כתבז אלגה), ב' כתבז
 אלדגש ואלרפי, ד' ס' אותיות אהה"ע, ה' ספר לחות, ולפי הנראה כל אלה
 אינם רק שמוז הס' כלו, או שמוז קלת ממשערי. ידידי החכם הכ"ל אומר
 ג"כ, כי ס' האגרון מזכר הרחב"ע אולי הוא הספר הקטן (דף אחד) הנמלא
 לרס"ג, פירש בו צקלור גדול תשעים מלות חמורות , והדפיסו ידידי הכ"ל
 בספרו. אך זה אינו, יען דונס מזכיר מה שכתב רס"ג בס' האגרון על מלות
 האמית' והעיר, והמלות האלה אינן בכלל התשעים מלות המפורסות בספר
 הסוכר.

רס"ג כתב רוב ספריו בלשון ערבית , אך מלבד ס' האגרון עוד
 ספרים אחרים כתב בלש"ק, כגון תשובותיו לחוי הנלכי (מעיד זק"ף בארץ
 פרס *) לא הכלני, ככתוב בראש"ע שמוז י"ד כ"ז, י"ז י"ג, ול"ד כ"ע) .

(*) איש ישמעאלי מעיר בלך, Abu Zaid Balchensis, כתב נגד ה' השמים והעולם

אשר כתב ונחתים טענות לונה עזב הקצ"ה הנולאכים העהורים, ולא לשינו
כזוהו זיניהם, ונחר לשינו כזוהו זין זני אדם הטונאים, ורס"ג זכלל דזריו
הסינו זלשוך הזה: עוד איך עתה (אולי ל"ל אחת) תדע ונה עשה לנולאכי
מרומים; אפשר כי השכין זינינו אור כזה אלף פעמים, כי יזרח לפי כחם
לעזרו זתמים, ואיך תאמר מאַסם ולא תגור מן החכמים.

הענין הזה ונלאתיו זפירוש ס' ילירה לר"י זן זרזלי זרללוגי זעל
ס' העתים והפירוש הוא זלמי נולא זסום זיצליאוטיקה ידועה, והוא נולא
פה פאדוזה זיד הגזירים היקרים, האחים זריאסטי הי"ו, זני הנווח כנ"ר
ונטה אריה ע"ה, אשר אחד ונהס, כנ"ר יעקב זני, פקיד נגיד על זית ונדרש
הזנים אשר לני ולמד זו. זה ונח שנה היה הכ"י היקי הזה זעיר קרוזה
לכאן היא Rovigo ואיש ונאנשי פאדוזה, שמו ר' אלישע ונחמנים (Angelo
Cantarini) הוייע ונליאותו לחס אשכנזי שמו Ugarus ונמונו נודע
הזר לוולפיאום והזכיר הס' הזה זחלק השלישי ונזיצליאוטיקה שלו.

הס' הזה הוא קע"ז דפיס גדולים, והנחצר ונזיא כה וכה ענינים
הרנה ונחצרים שהיו לפכיו, כגון רס"ג ורזנו חנאל, ר' זרירא ורז האי,
והוא ונעתיק שלשה דפיס ונס' ר' דוד הזצלי הנוכנה אלנוקנס, "אשר חזר
אותו להורות ייחוד הקצ"ה ולללח כל הקונים והחולקים על תורתו הקדושה"
זיהיה זחלק לעשרים ונאורים, וכזר העתקתי הדפיס ההס ושלחתים לאנשטרדם
לידידי הנושכיל והנכון כנ"ר זנריאל פאלק הי"ו, לונען יוליאס לאור, לונען
המיות שס הזדיק הזה ר' דוד הזצלי אלנוקנס, אשר כזר נשכת זכרו ואזר
זכל וכל, לולי הכ"י הזה אשר הזיא אלוה לידי. ועל זמונו של ר' דוד זה,
אלה דזריו של ר"י זרללוגי: לא ידענו אס היה ונן הגאונים, אך שונענו
זרלחו רזנו קעדיה ז"ל והיה זיניו ולמד ונונו, ולא הזרר לנו הדזר.

זספר זה של ר"י זרללוגי ונלאתי כה וכה ונלת הקראים להורות על
החכמים העוסקים זפירוש הנקראות על דרך הפשט, כגון זדף כ"ט קע"ז
חלנה עמודיה זנעה, ונפרטים הקראים כי זנעה הוא לשון רזוי כנו זפירשנר
למעלה. וזה קיוע להשערות ידידי הרב הגדול החכם הנופלח רש"י רחפאפורט
כ"י (כרס חמד ז' עמוד 11) כי ר' שונען קרא וזנו ר' יוסף קרא נקראו

לאריכטו (עין Wenrich עמוד 173), ואיש יהודי מהעיר ההוא נפתה אחרי אריסטו, והאמין בקדמות
העולם, כי אמנם מדברי רס"ג בס' האמונות והדעות מאמר א' סוף פרק א' נראה שאותו חזי כתב
גזר חרש העולם.

בתאר זה על שם צקיחותם צתנ"ך ועל שקידתם על פירושי הנוקראות. והנה
 ידרי הכ"ל הביא לו ראיה מן התלמוד ר' חנינא קרא (תענית כ"ז ב') ופירש
 רש"י שהיה צעל ונקרא ויודעה בגירסא, והיה לו להביא ג"כ ונה שהצחתי
 בספרי Prolegomeni (עמוד 20) והני תילי דאמר לה קריינא אנא ,
 אבל אמר לה קרא אנא, עד דקרי אורייתא נביאי וכתבי דריוקא (קדושין
 ע"ט), ועוד יש להוסיף (פסחים קי"ז סע"א) קראי ווסיפין אף את אלו,
 ופירשו רש"י ורשב"ם צעלי ונקרא, ועוד (בתרא קכ"ג סע"א) צעא וניה
 אבא חלישא קרויא ער' חייא בר אבא בכללן אתה ונולא שבועים, צפרטן אתה
 ונולא שבועים חקר אחד, ונולת קר"י"א היא בארעית כמו קר"א צלה"ק, כי
 קר"א הוא על משקל צבב צבב. וקרוא הוא צבלס קר"י"א, קשו"ל, ונהה
 (ויקרא רבה פרשה ל') קרוי ותנוי. עוד נולאו צנדרש (ילקוט הושע
 תקל"ג) קחו עונכם דברים, קראים טושים דרשנים טושים כגון לוי בר סיסי
 וחצרו. גם רש"י (יחזקאל ו"ז י"ט) כתב: ואם לא שהטעם לנטה וכו'
 הייתי אוונר שנוט הוא, ולא תרגם יונתן כן, כי אם קראים טושים (כלומר
 העוסקים בהצנת הנוקראות שצטו התרגום והגיהו ונדעתם צטעות). והנה וולת
 קר"א היתה תחלת הוראתה אנשים הצקיאים צקריאת הנוקרא צנקוד וטעמים,
 צונן שלא היו הספרים ונוקדים, ואחר שנקודו הספרים וידיעת הקריאה לא
 היתה עוד ונעלה וחסידות, כשאר התואר הזה למי ששוקד על הצנת הנוקרא
 ובקי צפתרון הפסוקים, וכשקצו תלמידי עון העשליכים אחרי גום קבלת
 רז"ל ולא החזיקו כי אם צנה שכתוב ופורש צנוקרא, על כן קראו עלנמס
 בני ונקרא או קראים. התאר הזה (קר"א וקראים) שהיה נחמלה תאר כבוד,
 נבאט צעיני אנשי הנוצח (שהיו הקראים המדשים טובנים ציניהם) על כן
 הגאונים לא שמשו צו, ורק אנשי לרפת ור"י צן צרולי שהיה מצרללונה
 הקרובה לרפת, אלה שהיו רחוקים ונאנשי הכת המדשה, שמשו צוזונן ונה,
 ובמשך הזמן עבר ובעל התאר הזה ונתוך קהל אחינו התלמודיים, ולא כשאר
 רק להורות על תלמידי עון אשר ונרו צחמני הנשנה והתלמוד.
 והנה היות תאר קרא וקרוי וקראים תאר כבוד ציניי חמיי התלמוד
 הוא (ולבד כמה עדים אחרים) עד צרור ונאנן, הנוכית ציניהם לא היו
 עדיין הקראים הנוורדים, שאם היו ציניהם אנשים הנוורדים צנשנה וצתלמוד
 והיה שום קראים, לא יתכן שהיה שם זה נוהג צין התלמודיים לכבוד
 ולתפארת. והנה ידוע כי ציניי צית שני כצר היתה כת אחת הנונאנת ג"כ
 צקבלת החכמים, והיו אנשים נקראים לדוקים, אבל עקר ונחלקתם לא היה

זהבנת המקראות, אך נראה כי הדוקים היו נוטים לדרכי היונים והרומיים, ומחלוקת הדוקים והפרושים היתה המחלוקת אשר בין מדות אנשי צי"ג וצין מדותיו של אזרהס אזינו, כלומר צין האטיכניזמוס והיודאיזמוס. ואנשי כת הדוקים תמו נכרתו בחרצן הבית, כי שארית הפלטה הנשארת מן המלחמה הקשה ההיא דבקה דבקות חזקה, אחרי ראותם את אשר הגיע אליהם למן היום אשר החלו קלת מישראל לסור מאחרי ה' ולזנות אחרי היונים והרומיים, ולעשות כוונשיהם ולצטוח בעזרתם. והנה הדוקים נזכרו בנשנה, אבל הם מאמרים שנאמרו בזמן הבית, כגון צנסי' ידים היו מדברים עם רצן יוחנן בן זכאי, שהיה צפני הבית. אבל כל ונקום שתמלא בתלמוד ומדרשים שום דוקי נזכר בדורות שאחר החרצן, דע נאמנה שאינו אלא שנוי שהחליפו המדפיסים מפני היראה.

אבל הקראים רחוקים כרחוק מזרח ונוערב מן הדוקים ומן היונים, והם דבקים באמת בתורה ונשנה ונאמדותיו של אזרהס אזינו, אלא שטעו אחרי עקן ותלמידיו, שהיו שועלים קטנים שלא ירדו לעוונק תורה שבעל פה, ולא הבינו כי הסופרים (וימות עזרא ואילך) עשו תקנות לתועלת האומה לפי לורך הדורות, וכל מה שהיה בלתי נצואר ובלתי מוגבל בתורה ונשנה ביארוהו והגבילוהו לפי חכמתם, נכה הכיתח להם ונקיני, ועל פי יסודי התורה וסתריה המקובלים בידם ונקיני, וכן עשו החכמים והסופרים בכל דור ודור, לא היתה התורה בידם כספרי ונחיס וכדבר שאין זו רוח חיים, אבל היתה בידם כדברי אלהים חיים, וכדבר שהוא תנייד חי וקיים, וטוב ונוועיל בכל הזמנים, לפי לורך כל דור ודור. לפיכך לא רנו להעלות דבריהם על ספר, כדי שלא לנעול דלת לנאים אחריהם, אבל יוכלו גם הם לתקן תקנות לפי לורך הזמנים. והנה הסופרים, והם החכמים הראשונים שקמו אחר עזרא ואין שנותם ידועים לנו, אבל תקנותם ידועות בשם דברי סופרים, לא חשו לדחוק דבר י התורה באופן שיסכימו עם תקנותם, כי לא היה בקרב העם איש פולה פה ומלפנך נבדם, אבל היו כלם נשועים אל השופט אשר יהיה צימיהם, ככתוב בתורת משה; ורק ללורך השעה כשהיו הדוקים טוענים עליהם טענות היו החכמים מציאים ראה מן התורה כנראה במגלת הענית, אבל כשהיו מלמדים לתלמידיהם נראה שלא היה דרכם להציא ראה מן התורה. אבל בצוק יומי הבית, כשפסקה וולכות בית חשמונאי, ומלך הורדוס ונתקלקלו המדות, וגזרו בעלי אצווע, וניטל כבוד ושלטון מן החכמים, ולא היו עוד כנראשונה שופטי העם ושוטרו, אלא חכמו ומלמדיו, אז התחילו לסמוך החקים והמשפטים שהיו מקובלים בידם, על פקוקי התורה, והמליאו להם קלת דרכים ומדות

שהתורה נדרשת בהן, והתחילו ללמוד לתלמידיהם ודרש הפסוקים (ונכילתא,
 ספרא וספרי), אצל לגדולי תלמידיהם היו מודיעים בחשאי (בכלל סתרי
 תורה) שאינם אלא אסמכתא בעלמא, ושאינן נקרא יולא מידי פשוטו. וען אז
 והלאה החלו הנדרשות צונטנה וצברייתות ונתרבו אח"כ הפלפולים בתלמוד,
 וצפרט צין הצבליים שהיו חריפים יותר. וכל זה לא היה מניק אחר שחרב
 הצית, והורדוס וציתו תמו ככרתו וצטלן צעלי אזרוע, וחזרה הנסגת הגולים
 ציד החכמים, וחזרה ידם להיות תקיפה לכוף את העם לדון צדיני ישראל,
 ואז צרטיין קיסרי [רומי וצרטיין ונלכי פרס, כאשר היה הענין ומיני קדם
 צרטיין ארתחשסתא (Longimanus) שנתן לעזרא הכהן הקופר הנשתון
 הידוע הנקיים וכל די לא להוא עבד דתא די אלסך דתא די מלכא אספרנא
 זיכה להוא מתעבד מנייה הן למוח הן לשרשי הן לענט ככסין ולאסורין
 (עזרא ז' כ"ו) וכן נמשך הענין עד שצמוד יזגרגד (Jezdegird) מלך פרסיים
 (והוא בנו של Bahram Gur ואציו של Hormuz ושל Firuz) והרס
 צתי נדרשות, וגזר על היהודים לדון צדיני פרסיים (ככתוב בצדר תנאים
 ואמוראים אשר הולאתי ונחשכים בצרם חמוד ד' עמוד 187), ולא היה
 דצינא סוף הוראה, כי לא הותר עוד לחכמי ישראל לדון ולהורות, וען אז
 והלאה נקראו החכמים סבוראי, כלומר תלמידים, כי לא היה צידם כה ההוראה,
 ולא נחתם התלמוד ונכתב בצפרא, אצל סתרי התורה לא נכתבו, אולי כבר
 נשכחו ונפני שלא נוסרו רק ליחידי קבלה, ואולי צכוונה לא כתובם ונפני
 שאין ראוי לנוסרם לכל אדם. ולא האסונות שהיו דבר עפל נעשה עקר ;
 ואע"פ שגזרת יזגרגד צטלה אחר זמן וחזרו ראשי גליות וראשי ישיבות למוקומם,
 לא חזרו הדברים לקדמותם, כי תורה שצעל פה לא היתה עוד צעל פה, כי
 כבר נכתבה. אז ונלאו ענן ותלמידיו נקום לחלוק על רבותיהם ולעשות
 להם תורה חדשה, וצרותם להתרחק מן הנדרשות, ויסודי התורה וסתריה
 לא היו צידם צקצלה, לא נשאר להם רק פשט הנולות, וזה הציאם לעשות
 להם חקים לא עוצים ונשפטים לא יחיו צהם. וכבר העידו הם עלמם, כי
 צימי קדם היו צהם אנשים נקראו צעלי הרכוב שפירשו פסוק איש איש אל
 כל שאר צטרו לא תקרצו כפשוטו, והיו אוקרים כל הגופים שנמלא צהם
 דיח ונשפחה, וילאו מוקש להקש עד לאין תכלית, עד שצדוחק גדול היה נמלא
 צדורותם שנים גופים שהיו מותרים לינשא אחד לחצרו, עד שצונטה זו
 נתעצמו צלי פריה ורביה, ככתוב בצפרא ד"ד ונרדכי (פרק ד') ונלאכת אחד
 ונחכמיהם.

והנה כל ימי חכמי המשנה והתלמוד לא היתה כת הקראים צעולם

עמקי שפה

א"כ ויה שכתוב בתלמוד (מגלה כ"ד ז') נתנה על ונלחו או על פס ידו הרי
 זו דרך הקראים, אין ספק שאינו אלא שבוש, והנכון כמו שהוא הגירסא
 בנשנה הרי זה דרך ונינות, או בגירסת הרמב"ם הרי זה דרך הטועים.
 ונלמד כי ידוע הוא שלפי דעת הקראים ונלות תפלין אינה אלא דרך נושא,
 על דרך כתבם על לוח לבך, א"כ אם נתקן על ונלחו או על פס ידו אין
 זה דרך הקראים; גם כי איננו ון הננוע שקלת ון הקראים צונן ון
 הזוננים הסכימו לתת התפלין על ונלחו ועל פס ידם. ובמגלת תענית (פרק
 ז') ונלחו בעשרין ותלתא ציה נפקו בני הקרא וירושלים, והוא דכתיב
 וילכו דוד את ונלודת ליון היא עיר דוד, זה הוא ונקום הקראים עכשו,
 שהיו ונלירים לבני ירושלים ולא היו ישראל יכולים ללחם ולצא ונפניהם ציוס
 אלא צלילה, וכסגבר צית השמונאי הגלו אותם ונשם, ואותו היום שעקרום
 עשאוהו יום טוב. והחכם Trigland ראה להוכיח וזה קדמות כח הקראים,
 והוא לא הצין כי בני הקרא הם אנשי ונלחנה שהניחו ונלכי יון בנלודת
 ליון, והנלודה שהיו עוונדים צה היו קוראין לה הקרא, שהיא ונלה ונית
 (Αρα) שענינה ונלר ונלודה, ומה בחרגום ונלודת ליון (שמואל ז' ה'
 ז) הקרא דליון, ובתלמוד ונלחו הקרא ונלחו ג"כ אקרא (עיין ערוך), ועל
 פי זה יש להצין (ונכות י') אקרא דסליקום. ונלוח "זה היא ונקום הקראים
 עכשו" אין אלא תוספת שהוסף בגליון אחד ון הצוערים שלא ידע וני היו
 אותם בני הקרא. ואשובה לענין אגרת וואונר, כי אחרי ראותנו ונה ונאד עסק
 דבנו סעדיה גאון ז"ל בחכמת הלשון, ילא לנו כי ונה שאנרתי "הלשון הזאת
 היפיתה, האנה העצריה, ונקץ שנים שונה ונאות אשר שמו גדולי החכמים
 עיניהם ולצם עליה" איננו ונדוייק, ול"ל ונקץ שנים חשע ונאות, כי זה רס"ג
 באקף אל עניו צמח ד' אלפים חס"ז (942 לענינים).

ולענין שאר דברי האגרת וואונר, כי ונה שאנרתי שרש תור ון אחת
 ראה, וְרָגַל ון רע גְּלָה, איננו נכון צעיקי עתה, ונ"ל כי רָגַל נכזר ון רָגַל.
 ועקר הוראתו לשוטט הנם והנה. וכן שרש תור ענינו סבוב, ודוניה לו ותאר
 הגבול (יהושע ט"ו ט') תרגומו ויסקר, ענין סבוב, וכן ובנחמה יתארתו
 (כאשר העירו כצר רש"י ורד"ק), ומה כל לשון תִּאֵר, הם הקוים הסובבים
 הלורה ונגבילים אותה. וכן תִּאֵר בלשון ערבי ענינו סָבַב, ומה ולא תתורו
 אחרי לבצכם ואחרי עיניכם (צמדזר ט"ו ל"ט) ענינו לא שוטטו, לא תלכו
 כה וכה (רחוק ונעצודת ה') אחרי הנהגת לבכם ועיניכם, וכן היא כוונת
 העתרגם שתרגם ולא תטעון. והנה כל הלשונות הללו, תור סקר ורגל,

עמקי שפה

כה

השתמשו בהם על הקוצנים צאלות או צוקים ונרחצות לקנות ולנוכר, ונקראו קוחרים, תרים ורוכלים, ועיין רש"י ויקרא י"ט י"א.

ואזננס ההדל צין תר לונרגל כ"ל שהוא, כי עיקר פעולת הונרגל היא לדעת ולהודיע ונה שאחרים נסתירים וצלתי חפלים שיודע לשום אדם או לאיש פרטי; אבל התר הוא דורש וחוקר בדברים שאין אחרים נסתירים אותם. ויי שונקש לקנות חפץ הוא הולך ונחנות לחנות והוא תר עד שינלא ונזקשו, והנזקש לישא אשה יתור ויראה צננות הארץ עד שינלא הוגנת לו: אבל אם ישלח את חצרו לחקור ולדעת, היט לצחולה פלונית ונווים נסתרים, או לדעת כונה הוא צאונת נוחיר החפץ שהוא רולה לקנות, וצכונה קנה אותו צעל החנות, השליח ההוא יקרא ונרגל. לפיכך חווערים לדורש ולתור צככונה (קהלת א' י"ג), לדעת ולתור וצקש חכונה (סס'ז' כ"ה) ולא יתכן לומר כאן קצ"ג.

וכן לתור לכס ונקום לחכותכס (דברים א' ל"ג), לצקש צנודצרות ונקום ראו לחנות צו, לא לרגל ארץ נוסצנה לדעת ונהיכן היא נוחה ליכצט. ובהפך וישלח דוד ונרגלים וידע כי צא שאול אל ככון (שמואל א' כ"ו ד') שאול היה ונצקש לצפול עליו פתאום והיה חפץ להעלים נודוד היותו קרוב אליו, לפיכך שלוחי דוד נקראים ונרגלים, כי שליחותם הייתה לונען דעת ולהודיע לדוד ונה שהיה שאול ונצקש שלא י"ע לו, וזכר לדצר: הולך רכיל ונגלה סוד (ושלי י"א י"ג), ורכיל ונרגל אחים הונה.

והנה האנשים אשר שלח ונשה, נשלחו לראות את הארץ ולהגיד לאחיהם את תכונתה לונען תחזקה ידיהם צשונעם ונעלותיה, אבל לא נשלחו לרגל את הארץ, כי לא היה ונשה לריך לדעת ונהיכן היא נוחה ליכצט, וננחיה דרך ראוי לצא עליה, כי ה' ילחם להם והם יחרישון. והם לא עשו כן, אבל עשו עלונם ונרגלים, וירגלו אותה (דברים א' כ"ד) וחפשו וצקשו אולי ונלאו את ערות הארץ, וננחיה לז יוכלו האויצים להכנס צה, ולא ונלאו, אלא ראו כי עז העם והערים גדולות וצלורות ונחד וגם ילידי הענק ראו שם, ואם ירצו לצא אליה ונל דרום הנה שם ראו עונק סכצר ככונ צנחלתו, ואם יצאו ונלד ההרים הנה שם החתי והיצוסי והאנורוי, ואם יצאו ונלד הים או ונלד הירדן הנה שם הכנעני, וכל העונים ההנה נדונו להם עזים ונצורים, וחזקים הרבה יותר מישראל, א"כ לא היה שם שום לז ודרך לצא לרשת את הארץ. ואם הייתה שליחותם לרגל את הארץ, אז הייתה תשוצתם נכונה, אבל הם לא נשלחו אלא לתור ולראות תכונת הארץ, לא לרגל ולנחיה ערות הארץ ונהיכן יתכן להכנס צה. והנה אני צצירתי על זד יהיר לץ שנוו (כבור נעים עמוד 132) חונתי

Beth Haozar

3. יתכן יתכן יתכן

עמקי שפה

בְּעַר בִּיקוּד קִנְיָאָה בְּקָר וְעָרְב.
תָּתוּר כֹּה וְכֹה לְמַעוֹא מוֹם וְדָפִי :
אֲךָ לֹא מוֹמִים תִּבְחָן, אֲךָ לֹא הִיפִי.
רַק הִרְחַבְרַפָּה תִחְפִּין וְשִׁלְחָה הִחְרַב.

והיתה כוונתי על הקריטיקים המזוייזים, ונבקרי הספרים, הצלתי
בזמנים הנעלות הטובות הנעלמות צהם, ואין חפלים וישעם רק להוליא
דנה, לנלע ולהשחית; כאשר בקם לעשות עוני הזד היסיר ע"ה הרסום
בשירתי, כאשר נדפס בשנת 1821 החלק הראשון ונתרגום התפלה
שלי, ולא עלתה בידו, יען וביען (כאשר אונתי בשירה ההיא)

הִי אֵל, אֲמָנָם הִי אֵל רוֹבֵב שָׁמַיִם.
לֹא יִתֵּן לְיָדֵיךָ מִשְׁחִית לְגִשְׁת׃
אֲתָה חָרַב תִּשְׁלַחַי, תִּדְרֹךְ הַקִּשְׁת׃
וְיִשְׂאֵת וְעֵז תִּוְסִיף לָהֶם בְּפָלִיִם.

ויהי כאלה ס' כנור נעים לאור הַיָּד הַיָּד לִי כִי הַזֵּד הַיְהִיר הַהוּא
ונלא דברי סותרין זה את זה, כי אונתי כי התר ונבקם הטוב, וכאן אונתי
תתור כה וכה למלוא מום ודופי; ולא ונלתי ונענה. על כן ונרתי והודיתי
טעותי בהקדמתי הראשונה לס' עמקי שפה, הכתובה לנעלה. אך עתה הנני
דואה, כי הדורש וחוקר צערים או צבתיס לדעת או להודיע עניינים שאחרים
ונספריס, הוא יקרא ונרגל ולא תר, אבל הדורש וחוקר בנפריס נדפסיס שיד
כל אדם שולטת צהם, אך אם לא תהיה כוונתו רק לבקם המומין, יתכן
לקרוא לו תר, ונאחר שאינו ונגלה סוד, כי הספריס הם ציד כל אדם, ויתכן
ג"כ לקרוא לו ונרגל ונלד שלא כל אדם וננחין ונענמו כל גנות הנמלאת
בנפריס, והנחנר ונחלוה ששארנה ונכוסות ונעלמות, והנגלה סודו הוא
הולך רכיל ונרגל. ודע כי שרש תור המורה על הסנוצ והנדיקה והחפוט,
שמשו בו לפעמיס על דרך מקרא קלר וכללו צו הוראת הנחירה הננושכת מן
החפוט, כגון לתור להם ונחטה (נמדצר י' ל"ג), לתור להם ונקום לחכותם
(דברים א' ל"ג), עניינס לחפש ולנחור, וכן אל ארץ אשר תרתי להם (יחזקאל
כ' ו') ענינו חפשתי ונדקתי ואח"כ נחרתי, וכן תרתי בלצי לנשוך ביין את

עמקי שפה

כו

צפרי (קהלת ז' ג') ענינו גזרתי בלבי אחרי החפוש והתצוננות. וצפנין שרש
 רגל יקשה למה שאמרתי ונה שונאנו: וישלח משה לרגל את יעזר (צמדצר
 כ"א ל"ב). וצפנות איננה קושיא, כי שליחות הנרגלים איננה בלצד לדעת
 ונהיבן הארץ נוחה ליכבש, אבל גם לדעת כונה אנשי מלחמה ראוי לשלוח הם,
 כמו שונאנו ציהושע (ז' ז' ג') וירגלו את העי וישונו אל יהושע ויאמרו
 אליו אל יעל כל העם כאלפים איש או כשלשת אלפים איש יעלו ויכו את
 העי אל תיגע שונה את כל העם כי נעט הנה; וכן משה שלח לרגל את
 יעזר לדעת צכונה אנשים ראוי לעלות עליה. ואחרי דאותו כי גם נוי שהוא
 צטוח בנלחמו של ונקום יתכן שישלח נרגלים, לא יקשה עלינו ונה שונאנו
 כלב אומר אל יהושע (י"ד ז') צן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה עמד ה'
 אותי ונקדם צרנע לרגל את הארץ, כי אע"פ שצפנות לתור שלח אותם משה
 ולא לרגל, לא רלה כלב להזכיר עון חצרו, ששלחו לתור ונעשו נרגלים,
 ואחז השלשון הנורגל יותר, וצפרט צימי השופטים (י"ה ז') כל זמן שלא נשלם
 כבוש הארץ, היה לשון נרגלים שגור הרצה צפי העם, כי היו לריבים וזמן
 לזמן לשלוח אנשים לרגל תכונת הכנענים היושבים צקרצם, והשלוחים ההם
 לא היו תרים, אלא נרגלים ונעט, הצודקים ונהיבן הארץ נוחה ליכבש, או
 צכונה אנשים ראוי לעלות עליה. ורק צנקום אחד נלאנו ציהושע ושופטים
 שרש תור, והוא (שופטים א' כ"ג) ויתירו צית יוסף צצית אל, ואם הכוונה
 כחרגונו ששלחו אנשים לתור, לכך צחרו לשון תור שהוא צצנין הקל ויתכן
 להוליאו לשלישי צהפעיל, ונה שלא יתכן לעשות בלשון צציל שאינו נוחה צקל,
 ואין ההפעיל נווליאו לשלישי; ואולי ויתירו הוא להוראה אחרת בלתי ידועה
 לנו. והנה כל נרגל הוא ונשועט ונחפש ונגלה הנסתרות, וקשה מאד ונה
 שאמר ונפיצת על ליבא עזרו (שמואל ז' י"ט כ"ח) וירגל צענדך אל אדני
 הנלך, כי הנה ליבא לא הולך לשועט ולחפש לנוען דעת ונחשבות אדני שהיה
 צציתו, ועוד כי ליבא לא גלה שום סוד, אבל צדה ונלכו סקר וכצו על אדניו.
 והנה ידוע כי בלשון אדני רגל צדל"ת ענינו סקר וכצו (עיין ערוך ונחורגמן),
 וכבר עלה בלבי לומר שמה גם צעל ס' שמואל כתצ צדל"ת, והסופרים
 שלא הכירו השרש הזה הצלתי נוולא צחנ"ך רק להוראת צציל, טעו והעירו
 דל"ת צרי"ט. אבל אחר העיון ראיתי כונה הוא רחוק שיצטר צעל ס' שמואל
 צהגדה פשוטה וולה ארנית הצלתי נוחת בלה"ק, צנקום סקר וכצו ושאר
 ולות הנסוגות הרצה בכל הנקרא. על כן נראה לי כי ונפיצת לא ידע ונה
 אומר ליבא לדוד, רק ידע שלא רלה להנחין לו והלך אליו לצדו, על כן אמר
 עברי רנני, כי לא הנחין לי, ונחר לצא אלך לצדו לדבר אלך בלא ידיעתו.

עמקי שפה

והנה נהג צי כמרגל המגלה סתרי אחרים ומי יודע ונה אומר לך עלי, אולי
 בזמן מן הזמנים יאל נפסי דבר ונה נגד כבודך, והוא כמרגל הגיד לך.
 לשון מרגל זה תמיד צננין ^{שעל}, ורק במקום אחד (תהלים ט"ו ג')
 מלאנו לא רגל על לשונו, בקל, וגם כאן עלה דעתי לוונה, שמה ל"ל דגל
 בדל"ת, כי תחלה אומר ודובר אונת בלצבו, כלומר שמהשבותיו ועשתותיו
 אשר הוא דובר בלצבו, הכל אונת ונדק, ואח"כ אומר כי גם על לשונו לא
 יכון דבר שקר, ויהיה דגל עם הכוז, ותהיה נולית על לשונו ככונה מאד
 (אין שקר על לשונו), שאם היה רגל פעל היה לו לוונה בלשונו, ואחר העיון
 ראיתי, כי עדיין רחוק הוא שעם כונה נולות הנוהגות בלה"ק על השקר,
 יבא כאן לשון דגל שאין דוגמתו בכל המקרא וגם בלשון חכמים במשנה
 ובצרייתות; וגם נולת לא תהיה חוץ למקומה, שאם היה ^{הגל} עם דבר,
 היל"ל אין דגל (עיי' רד"ק שרש אין). ואולי לא אדע ונה היתה כוונת בעלי
 הנקוד שנקדו רגל בקל, ובס' בעל כנפים ראיתי רגל כנוו רכל. ולי נראה
 שאין המלה זזה ובלשון רגל, והנה המרגל הוא הולך על רגליו ומשוטט כה
 וכה, וכאן הכוונה לוונה כי האיש התמים ופועל לרק ודובר אונת בלצבו איננו
 מפת בעלי לה"ר, שמרגלים לא על רגליהם אלא על לשונם, כלומר שמשוטטים
 בלשונם ונזית לזית ונאיש לאיש, ונעצרים אותם תחת שצטם להוליא דנה
 עליהם, אם בדברי אונת ואם בדברי שקר.
 שאר דברי האגרת הכוללים הדלת שמושי שרש ירא, ישרים וכוננים
 צעיני, ואין לי עתה דבר להוסיף עליהם. רק ונה שאונתי, כי אונת היכלת
 והגזרה והגדולה והרוממות, דברים קרובים הנה, ובעיני הקדמונים היו
 באונת דברים אחדים, כאשר ידעת ידידי כי הגבור ונאחיו היה נכבד, והעדים
 הנאמנים באחרית איוז, הוא לריך פירושו, ופירושו כי הקדמונים שהיו קודם
 תורת משה, או שהיו אחריה ולא נהנו מאורה, היו נכבדים היכלת והגזרה,
 צלי להצחין אם הגבור ונשתמש בכחו בלדק ובמשפט, או לעול וחונם, וראיה
 לזה במקום ספר איוז, כי איוז היה ונחלוך ולועק חונם על האל, וכשבא
 האל וערך לפניו קלת ונגזרותיו, אז נח ונחלוכותיו, וזו מנדבריו הקדמונים
 ואמר וני זה ונעלים עלה צלי דעת לכן הגדתי ולא אצין וכו'. וכיוכל בזה
 כתבתי אח"כ (ך' אייר תקל"א) באגרת הכדפסת בכרם סנד צי עמוד קי"ט,
 וזה לשוני עם: אלהיו של איוז איננו אלהי ישראל, כי אלהי ישראל אל חנוך
 ורסום משיב לצרחו כגמול ידיהם, אל אמונה ואין עול לדיק וישר הוא,
 ומתנהג עם צדיותיו כאב ונרסם, אבל אלהי איוז הוא ונלך עריך אשר צנענו
 מלכות הלדיק המרוסה ונה השיבו? החרש, שים ידך על פיך, הכלם ונפני.

התבונן בגזרותי ונחולשתך, האם זרוע כאל נך, ובקול כוהו תרעם? לא אדני,
 איך זה תאר אלהי ישראל, לא כאלה חלק יעקב, לא קודם גלות צבל ולא
 אחר גלות צבל. הן אונת כי אתה אדני התחכמת ברוח צינתך (בהקדמתך)
 להסב פני הדברים לא לגזרת האל, כי אש להשגחתו על צרואיו; אפס נני
 לא יראה, כי רק וייעוט דברי ה' לאיוז יוכלו להתפרש על ההשגחה, ורוצם
 ונתפרשים בהכרח על עלונת ידו, ומה טעם לליזר הסוק, בהמות ולויתן?
 ואם צאונת הכוונה לדבר על ההשגחה, למה לא דבר על עלם השאלה, שהוא
 על ההשגחה הפרטית על אישי האדם לפי נעשיהם? והנה לא אמר לאיוז
 בנעשהו לא שהוא (איוז) לדיק, ולא שהוא רשע; ואיך תאמר: ובזה ^לא
 כי יג אזן שונעת ועין רואה נעשי ידי בני אדם, אז כסף ראשו לפניו.
 לא כן איוז לא ראה דבר ויכל זה, רק ראה, כי הוא איש חלש ואיך
 אונת, והאל הוא אנויך כח נאד, על כן נחר לנצול עניו ולהחריש. וכל זה
 לפי דעתי נועיד בצירור, כי כותב ספר איוז לא ראה ויניו נאורות תורת
 האונת.

והנני רואה בדברי אלה טעות גדולה, ובדרך הנקום שהייתי והגייעני
 לתקן נעוונתי, כי אונת דברי היו לודקים אם היה הספר נקיים בפקוק
 על כן אונתם ונחונתי על עפר ואפר, אבל ספר איוז אינו כולל תלונות
 איוז ותשובות חזריו ודברי האל בלבר, אך הוא כולל ספור אחרית איוז
 שהיתה טובה יותר ונראשיתו, הרי ונזאר, כי נני שכתב ספר איוז לא הספיק
 לו שיצא האל ויכניע גאון איוז בהזכרת עולם יכלתו וידו החזקה וזרועו
 הנוראה, אבל ראה להראות שאין עול וחונם בעולם, ושאל אם הלדיק נדוכא
 בכל ויני יסורין, איך לה' נעלור להושיעו ויכל לרותיו, ולהטיב אחריתו
 ונראשיתו, ולשנחו כינוות ^לא; א"כ תהיה אונת איוז וחזריו ונה שתהיה
 (כי הם לא היו ונני ישראל) איך ספק כי הכותב ספר איוז עמנו עמו
 ואלהינו אלהיו, אל אונת ואין עול לדיק וישר הוא. ואונת היה נחכמת הנושורר
 הנופל הזה שלא להספיל גדולת האל להתוכח עם איוז ולהצטיחו כי עוד
 ישוב את שנותו וייטב אחריתו, רק הזכירו גדולתו ועולם יכלתו, והציתו להודות
 כי כאין הוא בערך אל הצורא (הן קלותי ונה אשיבך ידי שונתי לנו פי),
 ודבריו הקדושים היו בלי דעת, כי ^לא צענייים הנפלאים נוננו (נני זה
 נעלים ענה וכו' נפלאות נונני ולא אדע). אבל נדה לרקו ויושרו לא ראה
 הנושורר שיגידה האל בפיו, אבל הניח לה שתתגלה נאליה ונתוך הנאורע
 הנוספר בנוף הספר. והנה נחשנתי הקודמת שכותב ס' איוז לא ראה נאורות
 החורה, היא בטלה וננוטלת, וכנוה ג"כ דעת הראש"ע שכתב (איוז צי"א)

שהקרוז אליו שהוא ספר ונתורגם ונלשון אחרת ; אבל האמת הצדורה היא כי אחד ונגדולי חכמי ישראל הקדמונים כתב הספר הזה בלש"ק על הנאורע הנפורסם ציוני ונהללחח חיוב והרעות שבאו עליו והללתו והללתו באחריתו ; והיתה כוונתו לנגוד דעת את העם, כי הן ונספה את הלדיקים ונציא עליהם לפעניים רעות ולרות, ושאוונס לא יעזם ולא יעסם לנלח, אבל ישוץ ירחננס ויהפוך את הקללה לצרכה, על כן ראוי לאדם להחזיק בישירו ולא ירפהו, כי כאונן הוא צעל ונלחכתו שישלם לו שכר פעלתו ; וזה ונלצד כונה לנודים אחרים יקרים הנפוזרים צספר הנפוזר הזה, אשר לו יתר שאת ויתר עוז ותוקף על כל ספרי שיר ונמליה הידועים בכל לשונות הגוים.

מנחם בן סרוק והסדאי בן יצחק

חסדאי ! חסדאי ! הנה גדולה וקנף גדול אתה קוף עלי צראותך צספר הזה ונחם לנעלה וחסדאי לנעם ; אבל חסדאי, הנשיא הגדול, הנושרת את ונלך קרטובה, ואשר כל עוז אדוניו היה צידו, ונהלך חשע ונאות שנה יש צינך וציני, ואינונתך לא תצעתני, ואכפך עלי לא יכד, גם אהבתך גם שנאתך גם קנאתך כבר אצדה, ולולא שהיית עוזר וסונך לחכמים ולנשוררים, אולי כבר אצד גם שונך, וזכרך כבר נשכח וננחה ונתחת השנים. כי ונה נשאר ונכל גדולתך ? רק האגרת אשר כתבת לנלך כוזר, ולולא כודע שמך ונלד הנשוררים אשר סצנך, היינו אונרים שהיא אגרת נצוייפת, וחסדאי בן יצחק לא היה ולא כצרא, כנוג ונלך כוזר היודי, אשר רצים חשבו שלא היה ולא צצרא, עד כי צדור הזה נגלה ונודע כי אונת ולא נשל היה. וזולת זה ונה נשאר וננך ? רק ונה שכתב הראצ"ד צספר הקצלה, כי ציוניך החתילו הנשוררים ללפף (צארץ ספרד). עוד ונה שכתב, כי אחר פעירתך נחלק קהל קרטובה ונחלוקת גדולה, חלים אחרי ר' חנוך צר' ונשה וחלים אחרי ר' יוסף בן אציתור, שאלו ציוניך אין אדם צעולם שהיה יכול לחלוק על הרב ר' חנוך. זאת לצדה היא תהלתך ותפארתך אחרי חשע ונאות שנה שתנכת יוניס של חכמים ; לכן אל יחר אפך אם כתצתי שס החכם לנעלה ונשונך, והיה רלון שיסיה זה לכפרת עונך, שקצלת לשון הרע על ונחם ונהפכת לו לאויב, אחר בנה שירות ותשנחות שכתב לכבודך ולכבוד אציד ואונך. — ונחם בן יעקב הספרדי וננשפת סרוק היה הראשון אשר אסף כל וילות הנקרא (גם הארציות שבדניאל ועזרא), ונשה ונסן ספר שרשים, ובהקדמתו וגם בתוך הספר פירש

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק לא

ג"כ קלת ונעניני סכנות הדקדוק ומדרכי הלשון והסיניטאקס. הן אונת פי הוא
 מוזכיר ספר פתרוני רב סעדיה, ונראה מוזכרו של מנחם שהיה הספר ההוא
 כולל ונלגת לה"ק על סדר א"צ, וזה לשון מנחם בפרט הג' : ונלחתי בספר
 פתרוני רב סעדיה בנחצרת ה"א להדף את כל אויביך, גמול ידו הדי, והדוך
 רשעים תחתם, שלח העז את עוקקך, אשר הלז על עשה ועל אהרן, כהתם
 הפושעים, הוצרי שונים, גנת הציתון, תמותחו על איש, וכאלה הרבה בנאותיות
 אשר אינם יסוד צנלים. והספר הזה (פתרוני רב סעדיה) נראה שהיה ציד
 דוכס בכתבו הסגותיו על רס"ג, כי כן הנלות אשר עליהן הוא מופס את
 רס"ג ונסודרות הן על סדר א"צ : אַפְתָּה אֶתְּלִים מְאִירוֹת (משרט ארה לדעת
 רס"ג), אָב (גדלני כאב) אֶל, בעה (כנעו ונלפוני), בְּצָרָה, בְּקָרָה, בריחיה
 גאיונים, נגובתי, גר יפְגֵד, לדעת רס"ג צא הַגֵּד, חדה יאֶדְרִם, הָבָה
 הָרוֹת, הָרָה, זְבָרְיָי, זְפִיתָ, זָרִים, זמורה, חחה (מחתותיה), חסיף, חרג,
 חלכאים וכו'. ואני תונה על קלת ונחכני הדור שראו מִחֲבָרָת מנחם, ולא
 הצילו ספר זה ברשימות ספרי רס"ג. ויהי ונה, נראה כי אותו ספר פתרוני
 רב סעדיה לא היה ספר שרשים ונוט, אלא פתרון קלת ונלות שחדש בהן
 רס"ג דבר ונה, כעין ספרו על חשעים ונלות שהוא מפרט מתוך לשון חכמים ;
 ואולי ג"כ ספר פתרוני רב סעדיה איננו מנחם ונלחתי רס"ג, אלא אחרים
 לקטו מהעמקותיו ומפירושויו לספרי הקדש פתרון הנלות החמורות. שאם
 היה שנאונת עשה רב סעדיה ספר שרשים, לא היה זכרו נשכח מפי ראש"ע
 ושאר קדמונים. וכבר עלה בדעתי לוותר, כי זה ספר פתרוני רב סעדיה הוא
 הוא ספר האגרון שהזכיר ראש"ע, ובפרט כי ראיתי כי ספר אֶרְוֹן ענינו
 אלל אנשי הדור ההוא ספר שרשים, כי ראיתי כי דוגם קורא שם זה לספרו
 של מנחם, וזה לשונו בתחלת דבריו למנחם :

לְדוֹרֵשׁ הַחֲבֻמוֹת בְּעֵצוֹת וּמִזְמוֹת
 וְגוֹעֵר בְּתַנּוּמוֹת (א) נְשָׁפִים וְשִׁחָרִים
 מִנְחָם בֶּן־סְרוּק חֲנִיתִי הַמְרוּק

(א) לא נמנעו המשוררים הקדמונים להניח באמצע השיר איזה שוא או חטף מורכב, עודף
 על המשקל אשר בהרו להם (עין בחוקת בת יהודה עמוד ק"ט הערה ד'), על בן לא ראיתי לדחוק
 ולנקר בתנומות בחיך.

לב מנתם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

וְחִצֵי הַזְרוּק (ב) בְּלִבּוֹת הַיְצוּרִים
אֲשֶׁר הַגִּיב אָסַף וְאֶת-סוּדוֹ הַשֶּׁף
וְשָׁבַל מִזֶּבֶץ יָסַף עָלָי כָּל-הַמְזוּרִים
וְשֵׁת סֶפֶר אֲגָרוֹן בְּרַעַת וּבְכִשְׁרוֹן
וְחֵבֶר הַפְתָּרוֹן בְּמַלִּים נִבְחָרִים

כי בדורות ההם, שהיתה ילידת הנלות הסדשות הנביצה להם, אנחנו
אגרון וכן אגור בקיץ, אגרה בקליר, להורות חסיפה וקבוץ של נלות, על דרך
סקראו גם כן לספר השרשים מחפרת או מחפרות, ומנחם קורא לחסיפת
נלות אות אחת נלותות ה"ל"ב מחפרת, כגון: ותשלם נחצרת סנך, אחל
נחצרת עין. אך עזמתי השערתי בדלותי, כי רק בדף אחרון, ולא בשום מקום
אחר נחצרתו, דוגם וזכיר ספר האגרון, נראה נזה"כ כי שאר הסוגיות לא
על ספר האגרון הן. ונראה כי רצנו סעדיה להיותו טורד בכמה וכמה חבורים
אחרים לא היה לו פנאי לעשות ספר שרשים שלם, אבל עשה שלשה חבורים
כוללים פירוש קלת נלותות לה"ק, האחד הוא פירוש תשעים נלות הנחצרות
לפי דעתו נחוד לטון חז"ל, השני הוא ספר האגרון, היה גם הוא כולל פירוש
קלת נלות, והשלישי (אם כתבו הוא עלתו, וליכנו נעשה אחרים שלקטו
נחצרתו) הוא ספר פתרוני רב סעדיה, כתבארו בו עלו סדר ה"ל"ב הרבה נלות,
וגם קלת שמות פרטיים, כגון הביתן שלפי דעתו הוא שם אותה גנה, וכן
שבאל שהוא נפרש באלב"ם בן רמליהו.

ודע כי נה סנדפס בספר נחצרים לראב"ע ספר האגרון בחירק ודגש,
חינו אלא שגם, וז"ל האגרון, ושיר דוגם יוכיח שאננו וישת ספר אגרון, ואם
בחנו לנקד אגרון נשחת נשקל השיר, שהוא יתד וארבע תנועות. והנה בנחצרים
דפוס ויניליה שנת ש"ו נדפס האגרון בחירק, וזו וואלף היידנהיים הדפיס

(ב) דרך הלכת השיר הוא סמנה את מנתם כאלו הוא חיבו וקשתי וחנתי ונחצו כלומר
שהוא חיבו לו ומיעיל לו כאלו הוא כלי ויין שלו, וכל זה אמנם על דרך משוררי ישמעאל
שהיה אביהם הוציא קשת, והנמש נפשו מעט מדברי ישראל לרבי ישמעאל, ובחר להיות כמותו שרא
אדם ירו כמלך, אך זו המשיגו ועשה חנית לשון זכר, ואינה אלא לשון נקבה.

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק לג

האִיגְרוֹן צִוּי"ה, והוֹסִיף שָׁמוֹעַ עַל שְׁמוֹעַ. כִּנְשֵׁךְ מִכֹּל זֶה כִּי רָצוּ סַעֲדִים בְּאֶזְרֵי
לֹא עָשָׂה סֵפֶר יִשְׁקָלֹל כָּל מַלְכוּת לֵה"ק, וּמִנַּחֵם בֶּן סָרוּק הוּא הַרְאֵשׁוֹן אֲשֶׁר
הַעֲמִים עַל שְׁמוֹ הַמַּלְאָכָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת : לְפִיכֵךְ אֵין לְתַמוּהָ אִם מַלְאָכְתוֹ
רְחוּקָה מֵאֵד מִן הַשְּׁלֵמוֹת, כִּי לֹא יִלְדֵי לִיקְסִיקוֹן בַּפֶּעַם אַחַת וְעַל יְדֵי אִישׁ
אַחַד, אֲבָל הַמַּתְחִיל בַּמַּלְאָכָה כִּבְרָ עָשָׂה יוֹתֵר מִכָּל הַבָּאִים אַחֲרָיו, כִּי נִקְל
לְהוֹסִיף עַל מֵה שֶׁכָּבַד נִתְחַדֵּשׁ.

כָּל שֶׁרֶשׁ הַמַּעֲרָה עַל עֲנִינִים שׁוֹנִים מִנַּחֵם מוֹדִיעַ תַּחֲלָה לְכַוְנָה מַחֲלֻקוֹת
הוּא מַתְחַלֵּק, כְּלוּמַר לְכַוְנָה הַרְאֵשׁוֹת הוּא מִשְׁמַע, וְאַח"כּ הוּא מַצִּיחַ קִלְתָּ וּמַקְרָאוֹת
לְדוּמֵה לְכָל אַחַת מֵהַהֲרָאוֹת הַבֵּן. עַל הַרְבֵּוּ הוּא מַקְלֵר הַרְבֵּה, וְכַסֵּה עֵינָי
יָדוּעַ אִינוֹ מִפְרֵשׁ כְּלוּם, אֲךְ בַּהַזְדַּמֵּן לְפָנָיו פְּסוּק קֶסֶף הוּא כּוֹתֵן לָב לְפִרְשׁוֹ,
וּלְפַעֲמִים פִּירוּשׁוֹ חֲדָשִׁים וְזָרִים, וּמַעֲבִירִים עַל שָׂכַל מוֹלִיד, וְכִבְר הַבָּאִי אַחַד
מִפִּירוּשׁוֹ כִּכְרֵם חֲמֵד חֲמֵיטִי עֲמוּד מ"ט כִּפִּי מֵהַ שְׁמַלְחָתוֹ מוֹצֵא בְּגִלְיוֹן רִאשׁוֹ
כ"י, וְעַכְשָׁו שָׂבָא סֵפֶר מִנַּחֵם לְיַד אַעֲתִיקָהוּ בַּשְּׁלֵמוֹת. וְדַע כִּי הַפִּירוּשׁ הַזֶּה
אִינוֹ כְּתוּב בְּאֶחָד מִן הַשְּׂרָשִׁים, אֲךְ הוּא כְּעֵין תּוֹסֶפֶת שֶׁהוֹסִיף הַמַּחֲבֵר בֵּין
אוֹת לְאוֹת בֵּין אוֹת ט"ח לְאוֹת יו"ד. וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כְּתוּב לֹא תִזְרַע כְּרֹמֶךְ כְּלָאִים
וְגו', יֵשׁ בַּמַּלְכוּת אֱלֹהֵינוּ מַלְכוּת תְּלוּיֹת בַּמַּקְרָה, וְכִזְהָרְנוּ עֲלֵיהֶם עַל אֲדוּת דְבָר,
וְיֵשׁ בַּמַּלְכוּת מַלְכוּת אֲשֶׁר בְּנִינֵם לְדָק. וְיִמְסַעֲלֵם יוֹרָה עַל לְדָקָם, וְנִינֵם תִּקְוֹן
עוֹלָם, וְלוֹלֵי הֵם נִשְׁחַתוּ הַדּוֹרוֹת. וְיֵשׁ בַּמַּלְכוּת מַלְכוּת אֲשֶׁר לֹא יוּכַל אִישׁ שָׂכַל
לְאַחֵר מֵהַ גְּלוּתָהּ. וְעַל מֵה וּמַדּוּעַ וְאִיכְכָה, כִּי בְּאֲשֶׁר דְבָר מִלֶּךְ שְׁלֵטוֹן, וְלֹא
יִזְרַח הַשְּׁמַעוֹת אֲזַנִּים כִּי אִם לְהַקְטִיב, כְּאֲשֶׁר אֲמַר מִשִּׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: זָנַח וּמִנַּחֵה
לֹא חִפְלַת אֲזַנִּים כְּרִית לִי וְגו'. מֵה כְּתוּב אַחֲרָיו? אִזּוֹ אֲמַרְתִּי הִנֵּה בָּאִי בַּמַּלְכוּת
סֵפֶר כְּתוּב עֲלֵי. כָּל אִישׁ שָׂכַל וְאֲנִי לְבַב יוֹדְעִים, כִּי אֱלֹהֵינוּ לֹא שָׂאֵל זָנַח וְלֹא
מִנַּחֵה צִיּוֹם הַרְאֵשׁוֹת בְּחֹרֶב, וְגַם עוֹלָה וּמִנַּחֵה לֹא בָקַשׁ צִיּוֹם הַגְּלוּתוֹ בְּסִינַי,
דִּי כִּהַ תַּחֲלַת דְּבָרָיו: וְעַתָּה אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַעוּ בְּקוֹלִי וְשִׁמְרַתֶם וְגו'; עַל כֵּן
אֲמַר הַמַּעֲרָר, הוֹאִיל וְאֲזַנִּים כְּרִית לִי לְשְׁמוֹעַ, עֲלֵי לְשְׁמוֹעַ וּלְעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם מַלְכוּת
סֵפֶר הַכְּתוּבָה עֲלֵי. וְיֵשׁ לְמַלְכוּת מַלְכוּת וְעֲנִינֵים הַרְבֵּה, וְלוֹלֵי מוֹרַח עוֹלָם וּמַרְבִּית
הַמַּלְאָכָה עֲלֵי, הַיִּיטִי מַרְאֵה פָּנִים לְהַם וְגִלְתִּי פַתְרוּנִם וְהַעֲמַדְתִּי לְהַם תּוֹכֵן
בְּלוֹרַת תְּכֵנִית, לְנוֹעַן יַחְזוּם מַצְקֵסִים צַעֲנִי לְבָבָם, וְיִכִּירוּ וְיִדְעוּ לְדָקוֹת אֱלֹהֵינוּ,
בְּכַאוֹתָם מַלְכוּת מוֹגְבָלוֹת וּמַקִּים גְּדוּרִים, גַּם לְגִבּוֹלֵם גְּדָר, וּלְגִדְרָם מַשְׁמַרְתוֹ,
וְלִמְשַׁמְרַתָם חוֹק, וְגַם לְהַם תּוֹלְדוֹת וְתוֹלְדֵי תּוֹלְדוֹת, עַם חוֹם זֹקֵקִי מַלְרַפִּים,
הַלֵּם כְּכּוֹסִים, פְּקוּרֵי ה' אֲנוֹת לְדָקוֹן יַחְדוֹ. אִם אֲמַרְנוּ עַל כְּלָאֵי הַכְרַם כִּי גִזְרַת
מִלֶּךְ הִיא, וְכָל גִּזְרַת מִלֶּךְ לֹא עַל שׁוֹמְעֵיהָ לְאַחֵר מֵהַ בָּאֵה לְמַדּוּעַ מֵהַ שְׂרָשִׁי

לד מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

עיקרה ונה אודותיה? אבל כאשר ראינו, כי לא השלים ההוראה עד שכתב
צדה פן תקדש, ידענו כי יש לה אודות ונקרה, כי בכל נקום אשר יאמר
פן, רנה להורות ענינה ולבאר סתוניה ולגלות חקרי רנניה, לנען תהיה החוקה
צרה ואין צה ונכסול. ואלה הם עוללי כלאים ונווני ונלאה צהיותה עם תצוה
צמחצרה, כי צכורי שניהם לכהנים ונעשרות שניהם ללוים קדוש לאלהינו,
ולא נכון לחללם ולהעירם ולא להנעינם (כ"ל למדמדם) כי אם צעת הפשלים,
ולא תצא תצוהתם יחדיו צנון, כי צעת עלות גדיש קתום קונה אז תפתח
סגדר ותחלחלח הגפן ונעיו נלניה ויקשרו גרגרי אשכולותיה, ואם צא יצא
הקולר לקלור קונה ילעמיר לצתים צתוך הכרם, נשחתה התצוה ונשחתו צכוריה,
כי לא תקום הנפת חרנש ושלוחה ונגל ונצלי הנעת נלנים ונוער שצלותיה,
על כי הנלנים ישתרגו ויפצו קני הקונה וננלאו העננים נכצכים ונלחזים
צנלנים ונחנקים צנללים. ואם צא הקולר לעצוה הקונה עד געת עת קיץ,
לצצור יקונון שניהם, גם זאת לא יהיה, ציצוש קלירה תשצרה, וננלאו
שניהם נשחתים, ולא נכון להשחית עץ נאכל ולחצל עץ פרי, וננלעדי אלה
ננלא הכרם צלי צכורים וננצלי מעשיר מעשיר, וננלא הקונה צלי ונלילות כרנל
וצלי חלק לוי וכהן, על כי ראשית התצוה חללה צרוע ענין, כי ישל הכרם
אם יקלרו זרעוניה צעת קליר, וצהיות ככה יצוקש ציכורה ואיננה וקונה לא
תמציא, כי הצכורה הראויה להיות תחלה כצר נשלה צעלותה נלה, והקונה
הראויה להיות כרנל, וכרנל וקלי לכהן, כצר נשצרה ונשצרה, ונשצרו אלה
עם אלה והיה קדש. הלא אם חלוק החליף צעל הכרם תצוה צתצוה והעיר
קונה צקונה, הלא הקונה והתצוה קדש לכהן, ואף כי השחית הצכורים והנעשר,
הלא נקדש הכל, ואלה לא חילופי תמורה הנה, כי אלו היו תמורה ננלאו
הם ותמורתם קדש. ואם הנעשרות טעונות פדיון צתוספת חונש ויולאים ונקדש
לחול, צכורי שדה וצכורי כרם אין טעונים פדיון, וכצר נשחתו אלה ואלה
ונשצרו כמשפט העליון. כרדפה נא לדעת נכוחה, ונראה על עיני לצצנו נשפט
ארח יושר ונתיב נדק, הלא הנכוחה היא תלמוד עליה, ואין על האנונה כמות,
כי הוא נכון ונלצ כלה. הלא הין קדש צהשצרו צאית חול, או נעט ונזער
חול צהשצרו בערמת קדש, נעשה הכל קדש לזרעונים וליין ולכל דבר, הקודש
לקודש והטונא לטונא, כי אחרי השצרו לא יזר ולא יצדל. על כן נכון
(צנוסח ר' דניאל יע"ל אשר וינונו העתקתי צכרם חונד כתוב על כן אין
ראוי לחללו, וראוי להיות צחזקת קדש, כאשר צנסול ונעט ונזער ונדבר טנא

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק לה

צכ"י ונלא, ונטענא את הכל, והוא בחזקת טעמא. ויש נוספות רים שאוננים פן
תקדש, פן תטענא, ולא יכלתי לדעת ויה ראו על ככה, וניה הפס לטמאות
הקודש ולחלל הפתרון, אשר לא כדת; ונראה הענין ודבר הנולדה והתנזרה
יוכיחו. עד כאן דברי וננחם. וכבר גלית דעתי בצרם חמד הכ"ל שאינם נכונים
צעניי, אך וכל ונקום הם עדות על היותו דורש וחוקר ומוליד ספרות חידושות.
וצאונת יש פירושים כתובים ונופרסונים צטם חכמים אחרים שהיו אחר וננחם,
והם כבר כתובים בספרו, כגון רד"ק הביא צטם אביו וכיניך דבאך, דבאך
זקנתך הסוך וכן דאצון נפש, כי יוני הזקנה יוני רעה ודאצון, וגזיניום הביא
הפירוש הזה צטם ר' יונה, ורש"י ז"ל גם הוא פירש כן, והנה וננחם קדם
לכל אלה, וזאת אשר כתב צטם דבא : צרזל ונחשת ונעלך וכיניך דבאך,
איך לנלה דניון בתורה, ונראית צענייה וספרתה, כי ונדיצת נפש ראוי להחזיר
אליה, כי הוא קרוב לנראשו וקרוב לפתרונו, ופתרון ונדיצת נפש כמו חלישות
נפש (כ"ל ונדיצת נפש כמו מילי'שות נפש), וככה פתרון וכיניך דבאך, כיני
כה הנערות יהיו יוני השיבה, כנעת עת כלות כה, יחליף כה (אולי ל"ל
תחליף כה). והנה רש"י ז"ל ונציא פעמים רבות הדברים צטם וננחם, ואם
כאן וצקלת ונקונות אחרים השנינו את שנו, לא היה זה רע ציניו שהיה
ספר וננחם ונלוי ציד כל אדם, כי הוא לצרו ס' שרשים ציניים ההם, וגם
אחרי כן צרפת לא היו להם שרשי ר"י חיוג ור' יונה צן גנאת, הכתובים
צלטון ערצ'י. וכן רש"י צן צתו של רש"י כתב (בראשית י"ח ט"ו) כי ונלת
כי שלפניה לא, ענינה אצל, וגם זה לקוח וננחם. וכן ויה שכתב רש"י על
והיה לך לאות על ירך (שמות י"ג ט') כבר אונרו וננחם צטם טף.
צטם אדם האריך ונחם לדבר על וני יודע רוח צני האדם העולה
היא לנעלה ורוח הצהונה ד'י'ר'ת היא לנעיה לארץ (קסלת ג' כ"א), להוכיח
שאין הפסוק ונשים ספק צהשארות הנפש, והביא ראיה וניקוד ה"א שהיא
נקודה כאן כנשפט ה"א הידיעה ולא כה"א השאלה (ואחריו החזיק ראצ"ע,
ואת שנו לא הזכיר). ועוד ראיה אחרת הביא, והוא כי דרך הלשון צטמי
שאלות רגופות, שכתב הראשונה צה"א והשניה צנולת אס (העונה היא אס
רעה), אצל כאן צאה ה"א צראשונה (העולה היא) וה"א צשניה (היורדת היא).
ושתי הראיות האלה נראה פי הוא וננחם הרה אותן, כי רצנו סעדיה צט'
האמונות והדעות (נאונר ו' פרק א') פירש גם הוא הנקרא הזה צאופן שלא
י"א וננוו ספק צהשארות הנפש, אך שתי הראיות האלה לא הביא.
וכאן ראוי להזכיר, כי וננחם צהציאו ראיה וכן הניקוד לא חשב שהנקוד

לו מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

כתן מסיני, ושהנביאים נקדו ספריהם, אצל הוא מיתקם הנקוד אל הסופרים, וזה לשונו: ועתה הואיל וקמנו הסופרים העולה ולא פתחוה (וכו'), ועתה הואיל ולא התנינו הסופרים העולה והיורדת, הורונו ולמדנו כי רוח האדם עולה ורוח הבהמה יורדת. ואחריו ר' יהודה חיוב צפ' אותיות הסתר והמשך, צדצרו על שרש אסף כתב: אצל הסופרים מתקני הענינים שמו וכו', וצטרש יחל כתב: שכן דרך מתקני הענינים וכו', וצטרש בוא כתב: והתקינו וכווננו הענינים וכו', וצטרש אבה כתב: ויש כשמשויין מתקני הענינים טעם הכלקחים מניין הנח העי"ן, צפ"א טלחם שהיא תחלת אותיות (כגון קצ"י מן רוח), וטעם הכלקחים מ"חצ"י הלנו"ד צעי"ן טלחן שהיא האות השנית (כגון קצ"י מן רלה) להצדיל ציני"ן. העדים האלה ראוי להוסיפם על העדים שהציא ר' אליה צחור (בהקדמת ונסורת המסורת) נגד קדמות הנקוד. ומנחם מציא כה וכה ראה ונתרגום אונקלוס, וצטרש איתן הוא מתוכח עם יהודה צן קריש להליל את הנתרגום ונתפישתו (ג). היות השרש בכל הפעלים וברוב השמות ועלות הטעם צעל שלש אותיות הוא דבר שמתגלה על ידי ר"י חיוב, שהיה צדור שאחרי מנחם; על כן השרשים הנחיים והחסרים והכפולים מנחם כותב אותם צשתי אותיות צלצה, ולפעמים צאות אחת. כלומר שאינו מועניד ליקוד צצצה רק האות או האותיות שאינן נעדרות מנחם צסוס ונקוס. לדוגמא ערך גר צנחצרת מנחם כולל שרש גור ושרש גיר ושרש גרה ושרש גרר ושרש גגר, וערך ט עונוד צנקוס שרש נטה, וערך כ צנקוס שרש נבה, וערך ס צנקוס שרש נטה, וערך יש צנקוס נשה, וערך ת צנקוס נתן. ודוכס גם הוא מתייחס השרשים השניים והאחדיים, אצל הוא חופש את מנחם על שהציא צחלק אחד וצטרש בל לא ינול עלהו, כצגד תצלה, והיה לו לעשותם שתי מחלקות.

(ג) כבר הודעתו כי מנחם אשר בידו הוא חבר בראשית, והנה מה שאני מזכיר מתחלת ספרו לקחת הוא מן הרגמאות שהרשים יודו ר"ל דוקים בספרו מיטשהילונען אשר הוכרתי למעלה, ועל לי כי הרגמאות הן מלאות שבוישים, כי ה"ו אשר ממנו ליקחו אולי הוא בלתי מונה, או כתיב הוא בכתיבה קשה, אשר על כן יודו המוציא לאור מאשים לפעמים את מנחם על לא חסם, כגון בהקדמתו מנחם מזכיר האותיות שאינן נמצאות זו אצל זו במלות לה"ק, ובכללן הוא מונה גם, גר, גם ג"ן, גם וכו', קן, קח, קה, קל; והחכם דוקים כתב בהערה כי מנחם שבה מלות אנד, בנד, ננד, מנד, גרל, גרר ויילתם, וכן מלות לקח, קח, וזיה לו להוסיף כי שבה קדקד, יקד, קקד, קדס, קדד, קדש, נקד, עקד, סקד, רקד, שקד. אבל היתכן למו ששעה ספר שרשים שישבחה בהקדמתו כל השרשים האלה? אבל הדעת ניתנת כי מנחם לא כתב גר, אלא גך, וראיה ברורה לזה כי קודם לכן כתב גם, ולמה כתיב מ"ית קודם לדל"ת? וכן במקום קן, קה, קד, שהם בלתי סדר, צ"ע להיות קה, קו, קך.

מנחם בן סרוק והסדאי בן יצחק לו

כי והאחד יאמר ככול תצול, ונהשגי בלה יצלה. וזה אינה, אבל נאחר שדוכס
ונסכים ענוו, ששניהם שרש אחד (בל), לא היה לו נתפוש אותו אם לא
הפרידם לשתי מחלקות, כי הנחלקות שנמנחם נפריד אינן נגד דקדוק האותיות,
אלא נגד חלוק הסוראות, וְהַגְבִּיל וְהַבְּלָה קרובים נגד צענין.

ואני כבר הראיתי בצכורי העתים תקפ"ז (עמוד קפ"ג) כי הגבולת
ונשפטי הנחיס והחקרים והכפולים כל יתערב שרש צרעהו, אם היתה לנו
לתועלת גדולה בכתבנו בלה"ק, כי על ידה יִשְׁמָר וְהִרְכֵּז נולות ונשוצות,
היתה ג"כ נזק והפסד לא נעט בחקירת גזרת הנולות, והיתה פעמים רבות
נוסף נגדיל בין החוקר ובין האמת, כי יחדל לבקש נקוד ונלה צולה אחרת
הקרובה אליה אבל איננה נשרשה. ונן הלד הזה ספרו של נמנחם הועיל הרבה
לבאים אחריו, כי הוא עורך לפנינו השרשים הנחלקים אשר יסוד אחד לכלם.
לדוגמא רש"י ז"ל שהורגל בספרו של נמנחם פירש פקדת הארץ ותשוקקה,
אחה נשקה אותה, וראצ"ע כתב כי אין זה נכון; ואמת הוא כי ותשוקקה
איננו נשרש שקקה, אבל אמת הוא ג"כ כי שרש שוק (שנונו ותשוקקה)
נורה השנעת קול כשהקלה יורד ונפל אל תוך היקצ או על הקרקע
(עיין צכורי העתים הכ"ל עמוד קפ"ד וקפ"ה). והנה כונת הנשורר אינה
אלא לוונר, ואחה נשקה אותה לרויה בגשם גדול הנושניע שוק שוק. וראצ"ע
לצלתי נעות ונגזולי הדקדוק הולך לפרש וכבר שוקקת אותה, כלוונר פקדת
הארץ אחר שעשית אותה נשתוקקת לוונר. וכנה הוא דקוק סיהיה לשון
שוקק נורה על הנחאה (ונפשו שוקקה), וגם על הגורם לאחר שיתארה.
והיכן נולאנו פעל סירה גרנות החונדה, או גרנות האהבה, או גרנות השנאה?
נדה טובה ויקרה היתה זו בנמנחם, שאינו נכתב בקלון חזריו, ואם
פעמים רבות הוא חולק על החכמים אשר היו לפניו, אין דרכו להזכיר שמוחה,
אלא הוא אומר בכתם: הפותרים, או אנשי פתרון, או צעלי פתרון, ופעם
אחת שהולך לחלוק על רבנו סעדיה גאון (צערך הג) חתם ואמר כדברים
האלה: אבל רב סעדיה אשר החזיר את המלים האלה צנחצרת ה"א, לא
יכלתי לדעת ונה ראה על ככה ונה היתה סנחמו; ודקדוקי פתרוני ומרחבי
מליצתו יורו על חבונתו, על כן יש מאמתת מוסר ומדקדק אמונה לבלתי שום
מישגה בסדרי עניניו.

ספרו של נמנחם להיותו ציניס ההם יחיד צמינו נתפסט ונכרה בארלות
ועשה לו שם גדול, עד שהתעורר דונש בן לבראש מוודיכת פיס (Fez)
לכתוב עליו השגות, כי ראה (לפי דבריו) כי ספרו הביא רע והוללות בלנות

לח מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

הפתיים מן התלמידים ורצים ונהקראים ונזכרים.

האיש הזה דונט ^{על} השגותיו נשירה ארוכה בת נוהג ושונה בתים
(העתקתי לנועלה ארבעה ונהם), כתובה לנחם עלמו, ואחר השירה אגרת
בעלילה ביאר זה תפישותיו (האמורות נשירה בלשון קלרה) אחת לאחת נציאור
רחב. ואע"פ שתחלת דבריו אשר הנחתי לנועלה מלאים תהלה וכבוד לנחם,
הנה שאר דבריו כוללים נדררות ולעג וקלס, וכל דבריו הם צרוח גבוהה
פְּמִדָּבָר עם תלמיד קטן; וכל זה אולי לא בכונה להזיק, אלא שכן הוא דרך
משוררי הערביים (אשר נוהם לתדו משוררי ישראל שהיו תחת ננוסלת
הישנעאלים) לדבר בגאווה ובגדל לבב ובעתלות, ולהפליג בשבח ולהפליג בגנות.
זה הוא סוף השירה:

וְאִם יִכְעַס נָבֵל וְכָל-לֵיז וְתֹאבֵל
וְכָל-פְּתֵי יוֹבֵל לְמַבְחַ פְּשׁוּרִים
יִרְקַב בְּקִנְאוֹת וַיִּנְעַר בְּשִׁנְאוֹת
לְשׂוֹאוֹת וּמְשׂוֹאוֹת וּמְסַפְדֵי תַמְרוֹרִים
חֲכָמִים יִשְׁמְחוּ וּסְפָרֵי יִקְחוּ
וְעוֹד לֹא יִשְׁפְּחוּ דְבָרֵי הַיְשָׁרִים

צרוך הנקום שפטרנו נדרכי השיר הישנעאלי!
ולא הספיק לדונט לשפוך צו על נחם, אבל שלח ספר השגותיו אל
הנשיא חסדאי בן יצחק, עם שירה בת נו"א בתים, היא כמו דידיקאליון
לכבוד הנשיא ההוא, כבר הנחתי בכרם חמד שניעי (עמוד ע"ט ופ') תחלת
דבריה, אחת אשר דבר צקופה על נחם:

הַשִּׁיבוֹתֵי סֵפֶר עֲלֵי פוֹתֵר, מִפֶּר
לְכָל-אֲמָרֵי שֵׁפֶר בְּמַלִּים נְחָבְרִים

קרא לנחם מפר כל אמרי שפר, כאלו הוא הורם כל הלשון וקצות
כל הכתובים. זה באמת עול וחנם אשר לא יקפיר, אף אם הוא לא אמרו
אלא דרך הפלגת השיר; ועל זה אני קורא כעתלהלה היורה זקים חלים ונות

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק לט

בן איש רמה (ובענינוו הַרְבֵּי) את רעהו ואומר הלא מנחק אני. ואמנם מה שהוא עון גדול ונשוא הוא, כי שלח הדברים האלה לחסדאי בן יצחק, כי זה היה אפשר שיגרום למנחם לרות רבות ורעות, ואולי היה באמת סנה רחוקה לכל התלחה אשר מלאתהו.

הנה זה חסדאי בן יצחק בן שפירש מלא חן צעירי מלך קרעוזה עֲבָדְךָ אלרחמאן המכונה אמיר אלמומנין, אשר מלך כחמסים שנה, ומשנת תרע"ב (912) עד שנת תשכ"א (961), והפקידו על כל הכנסותיו, וזה לשון חסדאי במכתבו למלך כוזר: ונדי שנה צמנה הגיע קנינו (של עֲבָדְךָ אלרחמאן אל... ואת אלך זמזים, זה חק קנינו בכל שנה ושנה, ואין זה כי אם מרוז הסוחרים הבאים ונכל הארלות ונאייסה, וכל דבר סחורותם וכל אודותם לא יתכן כי אם על ידי ולפי דברי, שנה והודאה לאל הגומל עלי בדבר חסדיו, ומלכי הארץ כשמעם את גדולתו ואת תקפו יזילו סי לו ויחלו פניו במנחות ובחמורות (וכו'), ועל ידי תבאנה ומנחות, ועל ידי תלמנה ומנחות. — ולפי הנראה משירות מנחם ורוגש היה חסדאי ג"כ לעזר למלכו צעת קרב ומלחמה. גם אומרים שהיה גדול בחכמה הרפואה ואולי, היא היתה תחלת גדולתו. וזני בכורי אהב גר ה"ו אומר, כי הוא עלונו Chasdai ben Baschut Israjili הנזכר בספר Wenrich (עמוד 217) ראשון לאותם החכמים שעסקו לתרגם ומלשון יוני ללשון ערבי שנות הרפואה אשר בספר Dioscorides, כאשר בשנת תשי"א (951) שלח מלך יון את הספר הזה במתנה לעֲבָדְךָ אלרחמאן.

הנשיא הזה קרא למנחם והצילו לעזוב ארץ מולדתו ולבוא אליו לשכון אלכו להגדיל ולהאדיר ידיעת חכמת לה"ק, והיה יָשָׁם מנחם יושב בְּצֵלָם ואוכל לחנום של חסדאי ואזני יצחק בן חסדאי, המפורסר בספר תחכמוני (שער י"ח) זה לשונו: ציננים ההם זרח בספרד שמש התהלה, בְּרִקְבַּע הַיְּהוּדָה, הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי, ינח צלל שדי, כי הריק לכל שואליו צרכה עד צלי די (וכו'), כי הנשיא ההוא החיה בטללי חסדיו ונתי הסכלות, ומשך צעזעות כדעותיו לכות בני הגלות, והעביר קול מי לה' אלי, וכל ממסורו עלי, ויאספו אליו כל גאון וכל רב, ומארות ארום וערב, ומזרח ומערב, ועדך שלחן חסדיו לפניסה, וענן הודו עומד עליסה וכו'. וכבר היה בודרו מי שכתב, כי ר' יהודה חריזי בדבריו אלה טעה וכתב יצחק בן חסדאי במקום חסדאי בן יצחק, ולמטה יִרְעַע בצירור כי לא טעה, כי באמת האז היטיב לעשות יותר מנבו.

מ מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

והנה דונש צטלחו הסגותיו לחסדאי היה כנולטין ענד אל חדניו, וסיה אפשר טזה יציא את חסדאי לצוות את ונחם ולנחום צו ולכרות חקו ולהניחו ערום וערים. על כן ונחם לא אחר להטיב על תפישותיו של דונש ומטובותיו כנלכות צעיר פירינגלי (פלארענין), וצרחט מטובותיו כתב דידיקאליון לחסדאי בן יצחק, וסיה כתובה בסוף ס' ונחם ודונש אשר צדי, והדף האחרון נקרט צרוב סינים ואצד קלת וננו; ; ואחרי אשר הציא אלום לידי הסירה הזאת, אשר אין העתקה אחרת ונונה ידועה צעולם זולתי צעיר פירינגלי לצדה, ישר צעיני להוליאח לאור, והוספתי מקצרה קלת ונן התצות החסרות ושנתי אותן צין סני חלאי לצנה, ובקלתן הנחתי הנקום חלקי. ואלה דברי ונחם צטירתו :

לְגִבּוֹר בְּתַעֲוִיָּה וְתוֹרָה הַחֲמוּדָה
לְאֵלֹהֵי בִיהוּדָה שְׂאוֹ שְׁלוֹם הָרִים
וּמְחַרְוֵי בְשִׁמְחוֹת בְּכֹל אַרְבַּע רוּחוֹת
וּפְנֵי הָאֲרָחוֹת וְעִבְרוֹ בְּשַׁעֲרִים
וַיָּבֵא שָׁר נְאֻמָּן וְנִמְע הַנְּעֻמָּן
בְּיָמָיו לֹא אֶלְמָן יִשְׂרוּן לְדוֹרִים
תִּמְהַרְנָה לְהַיּוֹת מִשְׁחָקוֹת כָּל־פִּיּוֹת
תִּרְנְנָה צִיּוֹת וּמְדַבֵּר וַיַּעֲרִים
וְתַגֵּל הָעֵרְבָה וְתַפְרָה בְּתַנּוּבָה
לְרֹאשׁ כְּלָה בִּי בָּא בְּשִׁמְחָה וּבְשִׁירִים (ד)
אֲשֶׁר מִיּוֹ הַלְבִּים פְּעֻמּוֹ בְּהַרְבִּים
מְאֹרוֹת נְחֻשְׁכִּים וְהָיוּ נִקְדָּרִים
וְעִיר הַהִלָּלָה בִּיּוֹ נִבְלָה

(ד) ראש כלה הוא בניו לנאומי בכל ראשי הישיבות, ודונש בשירתו קרא בן לחסדאי .

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק מא

לְאַחֲרָיו מְשַׁפֵּלָה וַיִּשְׁבִּיָּה עֶבְדִּים (ח)
וְשָׂמְמוּ אֲבִיוֹנָיו בְּהָעֶלֶם עֵינָיו
וְלֹא רָאוּ פָּנָיו מְאִירוֹת כַּמְּאֹזְרִים
וּמְשָׁלוּ הַיָּדִים בְּלִבָּתָו. בְּשָׂרִידִים
וְהָיוּ כְּעֶבְדִּים קִנּוּיִם וּמְכֹרִים (ט)
וְשָׂמְנוּ עָרִיצִים וְהַנְּגָשִׁים אֲצִים
וַנְּבָרוּ הַיְעֻצִים וְרַבֵּי הַקְּשָׁרִים
לְבָלוֹעַ הַזָּנֵם (י) וְחִילָם וְהַמּוֹנֵם
וְהָאֲרִיכּוֹ לְשׁוֹנֵם וְנָהֲמוּ כַּכְּפִירִים
וְהִשְׁתּוֹמְמוּ כֹּלָם לְמַעַן סָר צֶלֶם
וּמִקַּל אֶת-עֵלָם גְּדִלִים וְצַעֲרִים
אֲשֶׁר נִפְשָׁם תִּיָּה וְגַם הִיָּה הִיָּה
כַּפְּלֵג בְּצִיָּה וְגַם מִיִּם קָרִים
וְהִסִּיר אֶת-סִבְלוֹ לְעַמּוֹ גַּם חִבְלוֹ
וְנִפְשׁוּ עֲגָמָה לוֹ וְרַחֲמָיו נִכְמְרִים
וַיִּשְׁבַּט גִּישׁ בּוֹ שִׁבְרוּ מִקְרָבוֹ
וְגַם מָנַע מִבּוֹא עֲלֵיהֶם אֲמֹרִים
אֲשֶׁר אֵין בְּלַעֲדָיו בְּרַחֲמָיו וְחַסְדָּיו
שָׁלַחוּ לְשָׂרֵיָדָיו לְמַחֲיָה וּמְזֹרִים (יא)

ואחריו החזיק גם טנחם, לבלתי התראות כמעט תהלתו. (ה) עיר קטנטנה אפלה ושוממה בצאתי
מתוכה בשליחות המלך. (י) במשך הזמן שהיה חסדאי רחוק מקרוביה, השמעתאלים היו מצורים
לישראל בדבור ובמעשה. (י) גם זו Licentia poetica להשמיט הוסק הנשענה בראש השנה, וכן
לקטת ים סוף לגורים, האוינה עדי. (יא) האל אשר אין וולתו, שלח ברחמיו את חסדאי להיות למחית

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק מג

וְשַׁלַּח אֶת־חַרְבּוֹ וְכֻלָּה הַצָּרִים
אֲשֶׁר הוֹזִים שָׂבָבִים וְדוּמִים לְכָל־בָּיִת
וְגָדַע נִתְעַבֵּים וְאֶכְלֵי הַחַזוּדִים
וְצָר מִכָּל פֶּנֶה בְּחֻמּוֹתָיו עֵנָה
וְתַפְשֵׁי הַצִּנְהָ לְפָנָיו גְּבָעוּרִים
וְהַלְבִּים בְּרַמְחִים לְפָנָיו הֵם שָׂחִים
וּמְחַזְקֵי שְׁלָחִים כְּלֵי קָרֵב נִחְגָּרִים
וְרַכְבֵּי הַסּוּסִים הֵלֵא גַם־הֵם נָסִים
נִמְזוּגִים וְנִמְסִים נְפוּצִים וּפְזוּרִים
וְכֻלָּם נֶחֱבָאִים מִפְּחָדִים וַיִּרְאִים
(וּמִפְּחָדוֹ) בְּאִים בְּנִקְרוֹת הַצְּוּרִים
אֲשֶׁר עוֹלָה עֹלָה לְמַעְלָה מִהַלְלוֹ
(וְעִמּוֹ) יַחְלוּ לוֹ כִּמּוֹ טַל וּמְטָרִים
וּפֶה לְמַלְקוֹשׁ פְּעָרוֹ
וּמִ(לְפָנָיו עֲצָרוֹ) בְּמַלְיִם כֹּל־שָׂחִים
וְכַחֲדוֹ אֶת־שִׁבְלֵם וְגַם פִּיהֶם (נִאֲלָם)
. . . . כָּלֵם יִמְשֵׁשׁוּ כַעֲוִדִים
וְגַם נָהְרוּ אֱלֹהֵי וְאֵל
וְתַחַת כַּף הַגְּלוֹי וְלַחְכוּ הָעֲפָרִים
וְהוּא כִּמּוֹ בְּמַרוּצוֹתָיו
וְגַם כָּל עֲצוֹתָיו כְּשׂוֹאֵל בְּ(אוּרִים)

מִדַּ מִנְחָם בֶּן סֵרוּק וְחִסְדָּאִי בֶּן יִצְחָק

(וְצוּרָה דְּבִשׁ) לְנִשְׁמוֹת שְׁפָתָיו בְּנִעִימוֹת

וּמִן פִּיהוּ עֲצָמוֹת יִגְהָה מְמוֹזָרִים) (י)

לְנִבְחָהוּ וְלִמְלוֹז מְשַׁבְּנֵי גְמוּלוֹ (י)

לְמַעַן רַב

וַיִּדְעָתִי כִּי לֹא יְהִי עֵוֶל אֶצְלוֹ

וְהֶאֱמַת ג

וְהֵן שֶׁקֶר פּוֹצֵה לְפָנָיו לֹא נִרְצָה (י)

וְהֶצְדֵּק

וּלְבִי יִתְעוֹזֵר לְהִשָּׁיב וּלְבָרֵךְ

דְּבַר

וְזֶה הוּא בֶּן-לְבָרָאט אֲשֶׁר לְשׂוֹא חֶרֶם

(וְהֶדְרָךְ יֵרֵם לְגַגְדִּי) בְּאִמָּרִים

לְשׁוֹן קֹדֶשׁ הַכְּרִית אֲשֶׁר

. . . הַעֲבָרִית בְּמִשְׁקָלִים זָרוּם

אֲשֶׁר ב

וְיִהְיוּ נִפְרָצִים גְּדֵרוֹת וּגְדָרִים

וּבִשְׁו זֹאת

וְהוּא לֹא לְחֻזוֹת חֶכֶם כָּל-הַיּוֹצֵרִים

. לְפָנוֹת אֵלַי

וְהֵם חֶסֶד עָלַי (י) וְהוֹכַח בְּדִבְרֵים

יורדי לקלל שום אומה בעולם (יז) מה שהוספתי הוא על שם הכתוב צוף דבש אמרו נעם מתוק
לנפש ומרסא לעצם (יח) ככ"ו למשכני גמולו (יט) בכ"ו והן שקר מצה לשנוי לא נמצא
(כ) ככ"ו אלי

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק מה

(הַאֲזִינָה עָדִי) אֲדַנִּי רַב חֲסֵדָאִי
 וַיִּסְכֹּת אֶל שְׂדֵי דְבְּרֵי הַיִּשְׁרָיִם) (כא)
 . . . רִיבֵיךָ יִשְׁמַח אֱהֻיבֵיךָ
 בְּלִ-אֵיבֵיךָ
 וַיִּמְךָ אֲרָכִים שְׁמוּרִים (וְעֵרֻבִים
 מְבָרְכֵיךָ) בְּרוּכִים וְאַרְרֵיךָ (אֲרוּרִים)

העלוב הזה, ונחם, היה לריך שתשובותיו תעלינה לרנן לפני חסדאי
 ואחרי אשר דונס טס קטורה באפיו צטירה צת ו"ח צתים, רנה מנחם שלח
 תהיה שירתו טופלת ונונה, ועסה אותה צת ו"ט צתים. ודע כי כצר טעה
 חסדאי אל דונס ואל מנחמו, ונתן לו ונתנות, כי צסוף שירתו דונס אוור לחסדאי
 וכראותי חמדו בדת אל ובפחדו
 אני מזדה חסרו צצור כל המורים
 ה'שיבותי ספר וכו'

ובגליון ספרי כתוב: "ח' אני דונס עצדו. כראה וזה כי דונס כתב
 ונתחלה אני דונס עצדו לעיר כל הנורים, ונחפסטו העתקות ונספרו צנכח
 זו; ואחר זמן שלח חסדאי ונתנות לדונס, אז תקן דונס לטונו וכתב צספרו
 אני מודה חסדו, וח"כ נחפסטו העתקות ונספרו צנכח זו; וני טכתב כ"ח
 טצדי העתיק כפי הנכח האחרון, וח"כ אחד ון הנוגיהים כתב בגליון גם
 הסכח האחר אשר מלא צספרים אחרים. — ואנחנו לא נדע איך נתקבלו טשובות

(כא) הרף הוא מלבד שנקרע לארבו, הוא נ"ח עשני בכורה, כי עש וסם אכלו בת
 ובה טף האותיות, ומלת ויסכית רישומה גיבר בדוחק גדול, וימים רבים עמדתו קודם שאוכל להביר
 האותיות התוכנות, וכבר הייתי מדמה שיהיה תחלת הבית האזינה עדי, ואחר שקראתי מלת ויסכית
 לא נשאר לי ספק על תחלת הבית ועל סופו, ובפרט כי גם דונס אמר בסוף שירתו הַבְּרִי הַיִּשְׁרָיִם.
 ודע כי מה שכתבתי למעלה כי תשובות מנחם נמצאות בסירנצי, כתבתו בן לפי
 עדות הַיִּרְסִי בדיציאונאריו שלו, אך אח"כ בדקתי בבובליאוסוקה שלורנטינה של Miscioni
 (עמוד 440) ולא מצאתי שום זכר לשירה זאת, ואחרים כתבו כי תשובות מנחם נמצאות
 בסימי, ולא יכלתי לברר, כי ספר Assemani הכולל רשימת ספרי לשון הקודש הנמצאים בואזיקאנה
 אינו נמצא בעיר הזאת,

מוֹ מִנְחָם בֶּן סֵרוּק וְחִסְדָּאִי בֶּן יִצְחָק

וּמִנְחָם, אֲזַל רֵאִינּוּ כִּי לֹא נִעְשׂוּ וַיִּהְיוּ הַעֲתִיקוֹת רַבּוֹת, בְּאוֹפֵן שְׂאִינְךָ מְגֻלָּאוֹת עִתָּה
רַק צְבִיבִיאֻטִּיקָה אַחַת בְּלִבָּךְ, וְגַם צִינֵי קִדְם נִרְאֶה שֶׁלֹּא נִתְפַּשְׁטוּ הַרְצָה, כִּי
רַש"י וְזִכְרֵי כֹה וְכֹה דַעַת וּמִנְחָם וְתַסְבִּיחַ דּוֹנֵשׁ וְאִינְנוּ מִזְכִּיר תַּסְבִּיחַ וּמִנְחָם.
יִזְהָ יֵשׁ לְסַפּוֹת כִּי תַסְבִּיחוֹת וּמִנְחָם לֹא יִגְלָחוּ חֵן צִינֵי חֲכָמֵי הַיּוֹר, וְנִמְשָׁךְ מִזֶּה
כִּי שֶׁס כְּצוּדוֹ שֶׁהִיא וְנִתְחַלְּהָ לְשֶׁס וְלִתְחַלְּהָ, יִרְדּוּ מִעַתָּה, וְאוֹלֵי הַרְצָה. אִזּוּ מִשְׁכָּאִי
וּמִקְכָּאִי נִשְׂאוּ רֵאִשׁ, וְשִׁמּוֹ לִי עֲלִילוֹת דְּצָרִים וְהַלְשִׁינְהוּ לְחִקְדָּאִי, וְאִנְחֵנוּ לֹא
כְּדַע מִה הַשְׁמָעָה אֲשֶׁר הַשְׁשִׁינְהוּ. וְחִקְדָּאִי עֵיךְ עֲלֵתָה חֲנוּמָה צִאֲפוּ, וְצִלֵי שִׁימְעָה
תְּחַלְּהָ טַעֲמוֹת וּמִנְחָם וְהַתְּלָלוֹת, וְצִלֵי שִׁדְרוֹשׁ וְיִחְקוֹר הֵיטֵב לִי עֵדִים שִׁכְזִיבּוּ
אֶת וּמִלְשִׁינֵי, שֶׁלֹּחַ צוֹ חֲרוֹן אִפּוֹ עֲצָרָה וְזַעַם וְלִרְהַ מִשְׁלַחַת מִלְּחֵי רַעִים.
וְנִרְאֶה כִּי הַמִּלְשִׁינִים דְּצָרוּ אֶל חִקְדָּאִי צִיּוֹם הַשְּׁבִיעִת (כִּי צִיּוֹם הַיּוֹם נִרְאֶה שֶׁהִיא
מִפְּנֵי וּמִעֲבֹדֹת הַמַּלְאָךְ, כִּי צִיּוֹמִים הֵם לֹא הֵיטֵה עֲבֹדוֹת צָר וְדַם פּוֹטֵרֵת
מִעֲבֹדוֹת הָאֵל), וְנִייד צִלְחַת דְּבִרְ הַקְּיָה מִפִּי, וְיִחְלְטוּהוּ מִמֶּנּוּ, וְלֹא הִנִּיחוּ לִי
זֶמֶן לְדְרוֹשׁ וְלִחְקוֹר וְיִלְכוּ וְיִצְאוּ צִיּוֹת וּמִנְחָם, וְיִכּוּ אֶת וּמִנְחָם וְיִקְרְעוּ אֶת צְבִיבֵי
וְיִתְרְעוּ אֶת שְׁעָרָיו וְצִכְסִיל וְכִלְפּוֹת אֶת צוּרֵי הַסִּמּוֹן.

וּמִנְחָם אַחֲרֵי הַתְּלָחָה הַזֹּאת כִּי צָר אֲגִירֵת לְחִקְדָּאִי, וְהוּא לֹא דַרְשׁ וְחִקְר
לְהוֹלִיחַ הַדִּין לְאִנְתּוֹ וְלִתְקַן אֶת אֲשֶׁר עָלָיו, אֲזַל כְּתִבַּל לְמִנְחָם תַּסְבִּיחַ קְרָה,
וְזֶה לְשׁוֹנֵה: אִם הָעֵינִיךָ, כְּבֵר הַבִּיאוֹתֶיךָ לְמוֹסֵר; וְאִם לֹא הָעֵינִיךָ, כְּבֵר הַבִּיאוֹתֶיךָ
לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. כְּלוּמַר אִם עַל לֹא חֲמוּם נִעְשֶׂה, הֲלֹא הֵאֵל יִשְׁלַם לְךָ שֶׁכֶר
טוֹב צִב"ע" הֵב, תַּחַת מִה שֶׁקָּבַלְתָּ צִב"ע"ז. וְנִי הוּא הַגִּבּוֹר וְהַלְּבָסִים אֲשֶׁר לֹא יוֹכֵל
לְדַקֵּק אֶת גִּפְסוֹ בַּתַּסְבִּיחַ כִּיזֶה? וּמִנְחָם בְּרַחוּמָיו אֶת עֲלָמוֹ בַּחוּסֵר כֵּל, כִּי נִשְׁבַּר
יִנְתְּנוּ וְנִתְּהָ לְחַם, כְּתִבַּל לְחִקְדָּאִי אֲגִירֵת תַּחְנוּנִים, וּמִעֲבֹרֵתָ עִם דְּצָרֵי תּוֹכְהָ,
זֶה יַעֲיֵד כִּי חָף הוּא מִפְּסָע, וְכִי מִשְׁפָּט וּמִעוֹקֵל נִעְשֶׂה צוֹ, וְשֶׁהֵאֵל עֲתִיד לְרִיב
רִיבּוֹ וְלַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט; וְזֶה יִתּוֹכֵה עִם חִקְדָּאִי אֲשֶׁר מִמֶּה שֶׁנִּים שְׁעָבְדוּ בְּאִנְוִיָּה,
וְאַחֲרֵי מִה שֶׁהִצִּיחוּ שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח לְעוֹלָם זְרִיזוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת רְלוּנוֹ, עִתָּה הִטָּה אֲזַנּוֹ
לְקוֹל שׁוֹכָאִי מוֹלִיאֵי דְּצָה, וְחֲרָץ מִשְׁפָּטוֹ צִלֵי חִקִּירָה וְדִרְיָה, וְשִׁלְחוּ מִעַל פְּנֵי
וְהִפִּילוּ בְּמִלְכוּת הַעֲבִיּוֹת וְהַדְּלוֹת. וְזֹאת הִיא הַאֲגִירֵת אֲשֶׁר אִנִּי מוֹלִיאֵי הַיּוֹם
וּמִחֲשָׁבִים וְהַעֲתִיקָהּ וּמִשְׁנֵי סְפָרִים כ"י אֶחָד מִמֵּלֵךְ בַּפְּאֲרָנֹשׁ (De Rossi 1393)
וְאֶחָד בַּפְּאֲרָנֹשׁ צִיד יִדִּי וְשִׁאֲרֵי מוֹהַר"ר רַמְש"ג כ"י הַנוֹרָה לְלִדְקָה צִקְהָל
הַקְּדוּשׁ הַזֶּה. וְהַשְּׁבִיעִת וְהַתְּחַלְּהָ אֶל הַבְּחוּר הַגָּדוֹל, הַגִּבּוֹר יַעֲקֹב הַלֵּוִי הַי"ו, אִישׁ
טוֹרִין, אֲשֶׁר מִלְּחֵתוֹ תּוֹרָה וְחֻשִׁיָּה, וּמִנְחָתוֹ חוֹמָה, הַעֲתִיק הַאֲגִירֵת הַזֹּאת
בְּצִבְלֵי צִבַּת הַיּוֹחַן מִתְּחֹרֵר צִבְעִיר פְּאֲרָנֹשׁ, וְקוֹדֵם לְכֵן הַעֲתִיק בְּצִבְלֵי פִירוֹשׁ
ס' יִלְרֵה לְרִי שְׁבִיעִי דּוֹנֵלוּ; יִגְוֹלְהוּ ה' כְּלִדְקוֹ, וְתִהִי מִשְׁכְּרָתוֹ שְׁלֹמֵה מִעַתָּה

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק מז

ה' אלהי ישראל, וזרבת כל ארצי קדמוניות ישראל תסוצצנו לנלח. והנה
האגרת הזאת זכ"י פארנוא כך כתוב זראשה : אגרת כתב ארתה ונחם בן
סרוק וכן הספר אל הסגן חסדאי בן אסחק ונראה לו ויה סקרסו, ומצקס
ומנו סירלה זציעו ויתיר ונאסרו; וזכ"י פאדוזה כתוב כך : כתב ונחם בן
סרוק וכן הסופר אל הסגן (וכו' כעו למעלה) : וכל זה לדעתי אינו אלא
טעות, כי בכל האגרת לא נזכר כלל שהיה ונחם בן סקרסו, אכל שהיה
עני ורט, וזלתי יודע איך יתפרנס; גם נראה לו ויה סקרסו לא ידק, כי
ונחם וזוכיה על פניו העול והמנס טעשה לו חסדאי, ואין דבריו כאלס הנגיד
לחצרו עניכים שאירעו לו. ונחם בן סקרסו ונחמן כתב כך : אָמְרִי אָמְרִי
(אל שדי) יתן לכם רחמים לפני האיש. זה נוכל זכ"י א' (אותו טעפאדוזה),
ואינו זכ"י ב' (אותו טעפארנוא), ונלות אל שדי סקרסו, והוספתי אותך
ונקצרה. וזראש האגרת כתב : אשביעך ב"י אלהי השמים ואלהי הארץ
ובעצמות כל נביא וחזוה, אשר תקרא כל הגליון הזה עד תמו—כלומר
שהיה דואג שיטליך חסדאי את האגרת ועל פניו, צלי סיגנור קריאתה. וזה
סוף האגרת :

אדוני בן אדוני. מני אדם הקדמוני. תכלית כל אחרון (כב).
ואמנם לא לי לבה. כי אם לכל נדיב ונכבד. ולכל אנשי פתרון.
עת מליצות מבאר. ומושב נגידים מפאר. כמו ענקים לגרון (כג).
גם בקרב אורחים. כאשר בתוך חוחים. חבצלת השרון.
סמדר לעולם פתח. הנראה כציץ המפתח (כד). אשר על מצה אהרן.
נדיב ואזרה. העת אשר זרה. פנות עולם פצחו רן.
ליושבי ארץ ושובני אי. הוקם למו לראי (כה). ויהי לזכרון.

(כב) אולי הכוונה : בכל האנשים שהיו ושיהיו מאד"הר עד סוף כל הדורות,
אין לי ארון זולתך. ולדעת תלמידי הירקים אינל מלבוב ולא לי מגוריציאה הכוונה : אתה
תכלית השלמות האפשרית בשום אחרון, בשום אדם אחרי אדם הראשון, כי אמנם אד"הר, להיתר
יציר כסו של הקב"ה היה שלם ויתר מכל הבאים אחריו). (כג) ולא לי לבד יקרת ונכבדת, אך
גם לכל מחבר נדיב ונכבד, ולכל אנשי פתרון ויודעי ספר, כי בכל עת שירצו. לכתוב מליצות ולתת
סגוד לאיזה נגיד בדיוקאציון שלהם, כך בודחים, ואתה ענקים לנגרותם, (כד) שהיה מסותח עלינו
פתחו חותם קדש לח'. ובכ"ו ב' המבטח, ואינו אלא שבוש. (כה) לאשקלריא ללמוד ממנו

מח מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

גם היה היה. לכל שארית השביה. חומה ובצרון (כ).
איזהו עקר. אשר לא יערכהו כל יקר. נדיב שכל בכשרון (כ).
אלו כל מחוקק (כ). חקקי חיקו (כ) יחוקק. לא השיגו מעשר עשרון.
ואסיאיצו בכחם. היוכלו (כ) במרחבי צהצוחם (כ) לחנות (כ) כח היתרון?
בשבחו אני אחל. וטובו לא אחל. כי אפס שברון (כ).
וזאת יורה עלי. כי לא שקר מלי. ואין בם עירון.
רב במועט אפרוש (כ). ולי נאה לדרוש. מלין בלי עצרון.
מכל צדדים. כלו מחמדים. משלם בלי חסרון.
יטה חן לגיבוס (כ). שוכן כרובים. אשר על הארון.
וחסד ימצאו נא (כ). בזאת העונה. להשבית נדיב מחרון.

אפקיל חנסי (לו) ציד אל, וחליו עיני תזכירה (לח), צנו פי אחתקן
לדורס העשוקים, צעוד נשנתי צי על ריצי אשוע; ואס סלף מדצרכה שפתי.
הייתי הליקמתי, ואס יהגה חכי קלוז, צלצי רוצלת סלהנת (לט): על כן לא
טוב לרחנים לצחון חמרי נרי נפס, כי קשב חוגתם ישפרם לרגעים. הלל
עליהם ליכוא ונגזרת נסיון (מ). נטה איס הללהיס, אשר לא קס כנהו
צנציאי הלק, הלל צקלר נפסו וננרירות לצו פלו שפתיו אשר לא כדה, תעה
לצנו ותוסיה כדה וננו, כאשר דבר נטיח ה' ויקליפו על מי נריצה וירע

(כו) בכיו בצרון, בלא ויח החבור. (כז) תחלה הוא שואל איזהו עיקר אשר לא יערכהו כל יקר?
ואח"כ משיב: מי שהוא נדיב שכל (ששכלו גדול), ויש בו ג"כ כשרון מעשים, שמשתמש כשכלו
לשוב ולא לרע. (כח) כל כותב ומחבר. (כט) כמעט גדולים חקקי לב. ובכ"ו חוקקי חקן. (ל) כ"ו
א"י היה מולו, כ"ו ב"י היו כלו. (לא) ברוחב צחות לשונם. (לב) בשני הכ"ו לחוות, (לג) נ"ל
בס"ו, ענין תקוה, והכוונה אני משבח אותו, אע"פ שאין לי עוד תקוה לקבל הנאה ממנו, כי כבר
יזאס בו. (לד) אני מפרש ענינים גדולים (תהלות חסדאי) בדברים מועשים, ובשני הכ"ו במועד.
(לה) לדברי אלה, כלומר האל ימשיך על דברי חוט של חסד. (לו) כ"ו ב"י מצא נא, כ"ו אי מצא
נא. (לז) כן הוא בכ"ו אי. (לח) כן הוא בכ"ו אי, ובכ"ו ב"י עיני הבריות, ואינו אלא שבוש
(לט) כן הוא בכ"ו אי. (מ) יש לדוונם לירא שמא יבאו גם הם לירי נסיון, על כן אין ראוי
להם לבדוק דברי מרי נפש ולשסוט כל דבריהם על קו הרין, וכן אמרו וז"ל אין אדם נתפס על צערו.
זה אמנם אמרו מנחם לצורך גדול, כי רצה לכתוב לחסדאי בחוקת המענות ובחוקת המליצה, ומיראת

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק מט

לנחמה צעזורה כי הננו את רוחו ויצטא צשפתיו; ואף כי (מא) הכלב הנות
 אשר כמוני, להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטומא ובין הטהור. שמוע נא
 דברי (מב) אדוני הנגיד הגדול: מחמיר קבוצת כמוני ועושי עושה ואמר
 יסודתנו ולל יונינו עלי ארץ, ונבירים אשר ישגברו ודלים אשר ידאבו יחד
 על עפר ישכבו. אני הגבר הכדאצ בלא עת יומי ערב, ועוד לא יומי ונלאר
 ימי. ונה ארכו רגעי לילי אשר לא נצקע צם ישמר. גם ירחי הועם בעיבי מאפל,
 ורכבי נספי אספו נהס. על אלה לפועלי אתן לך. אני הגבר הנגיד, אשר
 בלי צמר קהו ישגי, לי ערכו טעוני מות, ולרגלי כרו שחת, אסרו רגלי צבלי
 חרון, והישיקי קרבי צנוקדי עולם, ומוגגי ציוס אידי אמרו האת. ואס שדי
 הרחיק ישע, אין קקי ונפטע (מג), ואס צעת לרה שמה ה' (מד), הלא יוס
 ולי, ונמוכס אכסי חיל, פערבי מיטאות (מה), ואס זמן יארכו, ונפטע
 יעריכו, ונגלה לך עולמיס. לא ימשכו ימי אנוס, עד צוא עת לענוס, וילדק
 פעל אלהיס; ולי לא נקצר, עד ראות איך יפול דבר, ונה מפעל הגלגל (מו)
 ואס אין מתנה, ונה הוא ונה הנה יתן צשחק כלב סלה (מז). על כל כלימותי,
 אלה תנחומותי (מח). ונה אעיד ונה אבמה, ללבי אשר יהנה, וישחוק
 נשאלותי? חצתי כל פרץ, וני שום אדם עלי ארץ, וכמוני בכל כואדים
 לא ונלאתי, לאין כל חדש נולרתי נכחיס (מט) כי כמוני לא היה גם לא גז
 חיס. הלא עיני רואת, כי להיות לאות, צאתי לעולם, לכן מתוך ונחונס,
 ללבי יונס, וכיס יהנה. ואס אחי תניכיס, ורעי יעגיס לא הסיגו פניהם (נ).

שמו דבריו ודילו המורה בלבו, הקדים ואמר כי אין להקדק בדבריו מיו נפש (מא) בכ"ו וגם כי,
 ומב) מלת דברי הוא בכ"ו א, ולא בכ"ו ב. (מג) אם האל מרחיק ישע מאדם ומנוח לאחריס
 שימרו חייו, מכל מקום אין אדם נשאר נקי מחטאיו, וגם הרשע המרמא את הצדק הטא ישא
 וענוש יענוש (מה) ואם הרעות אין באות במקרה אלא בהשגחה, הלא יום וילי וכו'. (מה) משלי
 כ"ב כ"ו, והכוונה בדבריו המשנה והנבאים מחזיקין תדיר בכל יום וכו'. (מו) לשעמים אין הצדק
 מאריך ימים עד בוא עת שרעות ורדפו; ומו יתן ולא ימות עד ראותי מה יהיה בהם. (מו) אבל
 גם אם ימות הצדק בטרם יראה נקם, וגם אם אין מניד לו אחרי מותו מה הוא מפעל הגלגל
 (המתגלגל ומשפיל המיס) ומה דקה ברודפו, הלא מכל מקום דיון בשחק נצב סלה. (מח) בכ"ו
 תבחותי. (מט) אני נבראתי להכחיש. משל הקדמוני האומר אין כל הרש תחת השמש. (נ) יחזקאל
 כ"ו ל"ב, והכוונה אם אומר באיוב אח היותי לתנים ורע לבנות יענה, הנה אלה אחי ורעי לא השיגו
 ולא הגיעו ביללתם להיות כמוני, כי ותר מתמרוס אנדיל תמרוס (או אם תרצה אמור אנדיל

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

כי ונתמורס אבדיל תמוררס, ונצכי יעזר אמרר צצכי. גם אני אצרי
 וארתיצ קרתי, צצמי יצכוון, אלה על אלה, ונתחי יהניון קלתס על קלתס
 ואף אני צמו פי אקונן על כלס. מתי (א) מלחומי (ב) אני אמרר, ומגני (ג)
 אני אגדע, ארעס. צרגני עפר, ואנטיר עלימו מיני עפעפי, ותמיד אצרי
 צדנעתי, אולי חנסי ילתיח פרי, וישצית נרי ונצית חמרי; וצעת תלמי ציח
 צדנעתי ירויון, על חנסי לשיצ יצכוון (ד). הן נדי צת עיני דמוע דנענע,
 הלח סהדי צמרומיס טווע יטמע. אני איס הנה לב, הנה תמיד על חנסי,
 ולא אטוב עד יכלס ישארי (ה) ויטוב לעפרו אשא ווסר כלנתי, אסכול
 מדומי, ואני ידעתי גואלי חי, הוא יריצ את ריצי ויעסס ונשפטי. ואס דיני
 עתס יתנענע, אקוס (ו) ליום תוכסה, ליום קווי לעד, יוס אשר נעמדה
 יחד, יוס אשר צעל ונשפטי יגס אלי, יוס אשר לא ינוס נס ולא יועיל צו
 כל הון, יוס אשר ישוו צו טוע ודל, וראס לנצ לא יאמר הבל! יוס אשר
 לא יתכנו צו תנאות, ולא יריצו כציריס כח הזרוע (ז).
 האנכי לך אסנע? ואס עיני לך תצכינע? ואס נפסי לך תשתפך?
 דרוחי לך יכנע? הלח על חנסי אני צוכס (ח), ועל ונשפטי עיני דמע
 דולפת, ועל סלף דיני תעלפנס עלווי, גם לצדי יונס ויחר קברי, נעני
 יחילון וכליותי תקלינה, ועפעפי יזלו נויס, וקבצתי לילס ויוונס לא תפונינע;
 עד אשר עיני שחק לא הסיגווי צנטפייס ולא גצחוני קבעף רציניס, כי

תמורר (בויד הכתיב). והנה ידוע כי תנים ותנינים שני מינים שונים, כי תן (כרמו תנים) היא חיה
 ההולכת על ארבע, והיה ראוי להניח ואם אחי תנים, כלשון איוב, אך ראיתי כי מנחם בספרו
 לא הבייל בין תן לתנין, על כן לא רציתי לשלוח יד ולהציה, כי תהיה הגהתי נגד מונת המחבר.
 (א) שומן שלי, מן עילות מחוס וחריבות מחוס, (ב) מבשורי, מן ולחומס כגללים, (ג) באיוב מ"א
 ז' נקראו מננים קשקשי ליתן, וכאן אולי הכוונה על העצמות, (ד) איץ ציה ותשתה
 לרויה מרום דמעתי ולא תהיה עוד ציה וחריבה, ואע"ס שהיא שמחה בהצלחתה, הגה תלמי יצכוון
 עלי בראותם החמס הנעשה לי בראותם שקרה לי הפך ממה שקרה להם, כי אני ושמון היותי, ונהפך
 לשדי לרוון, (ה) על לשון הסוק ולא אשוב עד כלותם, מלת ולא איננה בכ"ו (ו) בכ"ו אקנן,
 או אקונן, (ז) מה נכבד הציד הזה! והנה מנחם וגם חסדאי היו מאמונים בתחיות המתיס
 כמשמעה, ומנחם לא היה דואג שמא חסדאי ילענ לו ולאמונתו כאשר היה דואג אם היה כותב אחרי
 ישנים המשים ומאיתם, ומה מאד יקרה ומועילה ללבו של אדם, לשובים ולרעים, אמונת יום הדין,
 לשובים, כי תנחמם מינונס ותחוקם בצדקתם; ולרעים תשפיל נאותם, ותכניע ערסם,
 ותטה אונס לועקת דל, (ח) אין אני שוסך שיחי לשניך בעני המבקש מתנת חנם, אבל אני צועק

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק נא

עיני תמוּסְפָּה בַּגְּזוּת (ט), ורסיסי נרוס וחלקים לעשות, עת שְׁחַר ועת בְּדָר
עת צקר ועת ענות; אסם לא כן חנכי, כ"א זכי לקראת זכני, ותשיינה עיני
כנחלים אשר לא יצגודו, יִצְעָגִים אשר לא יכזבו ניישיהם. ואם חננתי תת
לי יָמֵי ולעיני הסוגות, עלצוני חנסי יעירו (י) דנעותי; ואם באמת תזכינה
וצתמיס תטופנה, הלא יולר עין ישקיף וירא, הלא דָּלָה יִדְלֵם (יא), ויפיע
לעשות ונספט מְדָמִי. זאת נודע (יב) וניי עד כי כל מְיַצֵעַ נעתר, וכל שופך
סיח יִצְמַע: מי הוא גזול נעזז? ואיפה דנעות עשוקים נכחדו? זאת תקומי
זעניי, ואלה תנחומותי.

אני אשרוך ונספט, וידעתי כי אני אלדק. כה אֲקוּלָה לי בתשובת חננתי
אשר שלחה אלי לאמר: אם העוית נצר הביאותיך לעוסר; ואם לא העוית,
נצר הביאותיך לחיי העולם הבא. — הזאת השבת למשפט? הלסוכה מלין
תחשוב? הלא אלהים יחקר זאת. הנוטע און הלא ישמע, אם יולר עין הלא
יציט. וכי תחסיס את פי צרוח קדים, ותאליס את לשוני צהצלי מהתלות?
הלא מְעַפְרֵךְ עפרי, ואלהיך אלהי, חופס כל תעלומות, וחופס כל חדרי צטן.
ועתה שנוע נא צן אדם, הלא איש אזה, וניי כנוך צישראל, הלא לך לרעת
את הנוספט. יש על המשכיל מְאַחַח הַמְיֻסֵר וּמְדַרְרֵךְ האמונה, צשינעו נכוחה,
שיודה עליה, הן לו, הן עליו (יג). זאת תפארת נדיבים, והיא תהלתם. וכי
האמר אם העוית ואם לא העוית, הנכון לשפוט על אם? הייטז זעניי ה'?
ואם אחרי לצד נטיית, ובסקול דעתך דנחני, לא נכון לעשות כן. האף צקוד
ה' עונדת? אם תחת אלהים אחה? הנחת עד תעלומות האדם? ואתר מלפוניו
תראה? הנגלו לך סודי לצנות? וחקרי כליות תחפס? התדרוש את קרב איש?
ויולר ונחשבות תראה? איזה הוא וניי הוא זה? הלא הוא אחד אשר יאוסו
לו כל אלה, אשר צכל ונקוס יִשְׁגוּ, ולא יפלא וננוו כל דבר. הלא עכן צן
זרח אשר ונעל ונעל צחרם, ונכסל בְּלִקְחוֹ וננוו, הן אל כציר ענה צו ויעידהו
וגם כלכר צגורלות לדק, ובכל זאת לא שלחו צו יד שופטי ישראל, ולולי
"הוטע צן נון אשר צקס ויתחכן עדי תמו תודה לא הונע; כאשר נמלא כתוב
צספר: זני סיס נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה. הנה צאים חייב

על החמס הנעשה לי, ואין אני דורש מקד כי אם משפט, (ט) תמיד בלי סוגה, (י) אולי ציל
ציוי, (יא) על דרך שימה דמעתי בנאדך, (יב) כן היא בב"י א' ובב"י ב' ארע, (יג) ראוי

נב מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

להרג, לא נגעה בו יד לא על פי ה' ולא על פי גורלות, כי אם צדודת פיה, ואף כי אני, היו לי אצ"ר אמת, מגדיקים אותי; ולולי אשר ונחרו רודפי לנקום נקם ולשפוך דם נקי צמיקך לעשות להם שם, קמו אצ"ר והעידו; אזל דפוני צקנאה וצחאנה (יד), ואהי להם למואל, ואהי כעוגה צלי הפוכה, וכצטורה צטרם קיץ אשר יראה הרואה אותה צעודה צכפו יבלענה, וכחאניס עם צכורים, אם ינועו ונפלו על פי אוכל, ישפוט ה' השופט היום ציני וצין עוֹשֵׁקִי, וירא ויריב את ריבי.

שונע נח בן אדם, כי עוד יש לעצדך ונלים. דע אתה אדוני, כי אלהים היית נמשפטי, ומשפט אלהים שפטתני, דין עליון דתני, אשר הוא העד, הוא הדין, ולו הנסתרות, והוא יודע מעלמות לב, ולא לזה כן לנוחלי נמשפט לעשות פליה. ואני (שו) ידעתי כי לא ה' הסיתך צי, כי אם צני האדם, ירא ה' עליהם וישפוט, כי גרשוני היום ונהסתפח צנחלת ה'. שינה נח כדצדך, אם שגייתי יסרתני, ואם לא שגייתי החייתני, ואם החייתני (יו) הדין דיני ונה יהי עליו? ואם אֶשְׁקֶנִי, ונה תהא סמירתו? ואיך ישא פנים לאין פנים כושא? לא דין תורה דתני, ולא נמשפט תחמווני שפטתני, וכמשפטי הגוים לא חייבתני. כי חונס התורה לא מִסְרִתִּי צידך, וכן הצאים אחריה לא סגרוני למוקרך. כי עזרו חיי כתיים וראו וקדר שלחו והתזוננו נאד, וראו הן היתה כזאת, התשפוט התשפוט צלי ראות? הלא עיני צטר לך, הלא כראות חנוש תראה. כי וני כל צטר ונאיי העונים ונכל הלשונות, ונעוצדי אש ונמשרתי מים, ונן הונשתחויס ללצא השונים, אשר עשה כזאת? וני ונהס אשר דנו כה? ואלו היו שופטי הלווני יין, לא החניפו לעיני השונש, ולא העו דיני, ולא העור ריבי נכה פני ה' (יז). ואם אני אגוע, חונסי לא יאסף; ואם אני כרקב אצלה, חונסי למרוס יעלה.

ואתה בן אדם, שונע נח את דברי עצדך, כי יש לו ונלים, אם תוכל השיצני; אני אחריש ואגוע (יח). אם לה' פעלת ולעשות נכוחה נטית, ונדוע לא קנחת צהוללים אשר חללו עלי מועד ושבת? הלא לעיניך (יט) הִקְמִינִי

למשכיל להודות על האמת, בין שתהיה לעור לו, בין שתהיה מתנגדת לו. (יד) בכ"ו א' ובתארה. (טו) בכ"ו ואם, (יו) כלומר אם לא העוית, ואתה דביאותני לחיי העוה"ב על ידי שעשיתני על לא האם, או הדין דיני (אשר עָנָת משפטי) מה תהא עליו? ובחכמה רבה הסב הדבור בלשון נסתר, כדי שלא לומר לחסדאי אוי לך, מה תהא עליך. (יז) אוילי במקום ואלו היו, צ"ל ולולא היו. (יח) דכוונה אם אחריש, אניע. (יט) נ"ל לא ממש לעיניו, אלא ברשותו ובמסותו.

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק נג

לפרוס (ב) ציום מנוחת קדש **בזרי** (בא), ולמרוט שערי ציום שנת קדש ,
למרות עליון לעיני כל חי. גם ציום המועד ומזרח המועדים לויח להחריב
בגני, וצדיהם **הקמדהו** (כב) נכשיל וכילפות, לא על ידי נכריס, כי אם
צדיהם. הלא אלה יזכור ה' ויעלה על לבו, כי חלל יהודה קדש ה' (כג)
אשר אהז. אם יש מלין הסיבני, ויסרכי עוד, אך נמשפט, ולא נכח הזרוע,
כי מי יוכל לדין עם שתקיף מננו? הלא **יברק קמץ דיני** ו**יקממה** משפטי
עד אשר **יקה** לרק עולמים **ויקדה** לעין. **נה** אשר הכחילוני אבותי לויח
לחלל עליו יום מועד, ונאו זה פרילים וחללוהו. אהה אדוני, החלר אשר
לויח להחריב, לי **וראחי** היתום היתה למורשה; הלא אלהים יריב ריבס (כד).
הן מקורותי ודלתותי ולוחותי הוקס צניס, והנס צננין,
כל רואיהם יכירו, **וקצב** גזרתם ומדותם יורה עליהם, וכפיס מעץ יענה,
הלא אלהים יחקר זאת (כה). ואלו **הסבנת** (כו) תעלומי, ועמדת על אמתת
הבזרי חטאתי צעדי ראי, לא היה נכון לעשות כן, לבזות יום קדש ה' תחלת
מועדיו וראשית קדשיו. ואם אמור תאמר, יום הוא ראוי לחלל, חלילה להלדיק
כל דברי **קה** (כז), כי יש עמי עוד תשובות, מליס טנוכיס **מחצים**, פתוחים
מחצות, מחסיני פה, מאלמיני לשון; ואם עתה יש לה דמנה, אחרי יום
חשמע שאונה, כי הנה ימים נאים נאים, אם אלהים **קני** (כח) ולא יאסוף רומי,
קנים יונעטו, **וימים** יחסרו, וקלפיס ילערו בחוקקי משולחי כרוע מפעלס,
וכסא אדוני הנלך נקי (כט).

(כ) לשון ובגדיכם לא תסרומו, ובכ"י לפרס, (בא) בגדי, והוא דבק עם לשיום, (כב) בכ"י הלמוני, (כג)
בכ"י קדש ישראל, (כד) מנחם בא מקום רחיק לגור אצל חסדאי (כמפורש למטה), א"כ איך היה
ביתו נחלת אבותיו? ונ"ל כי מנחם בא עם אביו ועם אחיו להשתקע בקיסוב, ואביו בנה לו שם
בית, ובמיתו נשאר הבית למורשה למנחם ולאחיו. (כה) הקורא סבור שבנין אחיו הוקס בקורותיו
לחותתו של מנחם, ואין הענין כן, אבל הכוונה כי שונאיו ומלשיניו שהחריבו ביתו לקחו משם
הקירות והדלתות והלוחות ונתנם בבנינם והכניו במלת בנינם אינו חוזר לבניו, אלא לבני בניו,
למלת מריצים שהזכיר למעלה, באמרו ובאו בו מריצים וחללוהו. (כו) תהלים קלו"ט ג', ענין יהועה
הזכרה ובכ"י האמת, (כז) המאמר הוה סתום מאד, ואולי חסרו בו מלות, אבל מאחר שאין בו שום
חלוקה בין שתי הנסחאות אשר בירי, הנני מפרשו על דרך מקרא קצר: ואם תאמר ראו לחלל יום
אחד כדי לענוש מי שעבר עבירה גדולה; ולא רצה לנמור המאמר, והפסיק בחמה ואמר: חלילה
להצדיק כל הרוברים רע עלי בפייהם, בי יש עמי עוד תשובות. (כח) יאריך ימי, מליצה
לקיחה מן הגושה המאריך זמן **לקיחה**, גם היה אפשר לקרוא **יקני** יהיה עמי, מן והוא ילונג (קהלת
א' ט"ו). (כט) אם יהיו כל הימים דיו וכל קנים קלמוסים וכל עורות קכסיס, לא

נד מנחם בן סרוק והסדאי בן יצחק

על חנוס עושיקן אשיח אל ארץ: ארץ אל תכסי דוני; גם להררי עד
 דלפס עיני: חנוסי ושאר סנועו הרים; גם לבצעות בשיחי (ל) אשינא:
 אנה בצעות סנוען קולי, חנוסי עליכס אס תכחידוהו, הלל לבגדכס סבצוני
 בכחש, ולא לאמונה עשוקיני ונריצי. אצדון ונות סנורו יוס חנוסי, ואל יהי
 סתר לונרי שיחי; הלל ונוחלכס קרלתי גם אני, כי תקראו לי בלכס
 תסכוני (לא), צעוד ימי פרידה ^{הַיְיָ} (רב), וצעדי זעקו חנוס (לג) עד
 שוצי אליכס. צעודני חי זעקו עוני, אולי לא לארך אף יחרה בלוחמי (לד).
 ונארצע הרוחות צאי הרוח אשר ונונה רוחי ^{הַיְיָ}, התחבלי היעניי האניני
 הסנילי (לה), לבשי ^{עָלַי} שק והתפלסי באפר, על תוגת ונקלחך, הרחיבי
 קרחתך, ועל נור רוחי, חולי וגוחי, ^{עָלַי} נא עלי כל ימי הארץ (לו), וחלילה
 לך מת לעקתך ^{הַיְיָ}, שאי ^{עָלַי} כפיד, אולי תוכלי הועיל, וגם ספכי שיח (לז),
 אולי תערלי, כי גוחלי חי לא סכח חנות, ולהסתיר פנים לא גוור אונר (לח).
 גם קולי אלי מים על ^{בְּשֵׁת} לחותי, הלל בצוניני מולק ^{הַיְיָ} היצש (טש),
 גם אחס זעקו צקול שאון, ואל תדוס ^{הַיְיָ} אסתכס, גם אחס לו סנועוני,
 הן לכס יכלת לנקוס נקונתי (מ), צשתות אחכס ^{חומסי הַיְיָ} נא לנוריס,
 בצאכס צנועינו (מא) ^{הַיְיָ} ללצות צטן, וכל ונסקה אשר ^{יִשְׁתָּה} ינר לשותיו,
 ועוללו לנו ויהיו כונני. ולסניי קדם אונרתי סנועוני, וללצא נורוס חנותי צנו
 פי, ולבצורי כח ^{אֵלַי פְּלֵאֵי} (מב), אשר ונסכנות גצחי ונרוניס, לכלס אפרס
 כפי ואספוך שיחי, אולי יעידו חנוסי לסהדי צנרוניס ^{הַיְיָ} על כלס.
 וגם לסוכני עפר עיני דוונעת, העתידים לענווד צדין לפני יולר כל, העשוקים
 אשר כנוניי היום דונעות אכחותי יעו לדונעותס, ועל חנוסי עוני אל אל יסועו.

יספיקו לכתוב מה שאני עתיד לכתוב על שונאי אשר הוציאו עלי שם רע לבטח, ואתה תהיה נקי,
 כי הם התעו אותך, (ל) בכיו שיחי, (לא) איוב מו כ"ב, ובכיו עליכס תסכוני (לב) עכשו שאני
 רחוק מכס, מלומר בעודני חי (במו שהוא אומר אח"כ) עשו חסד עמי, (לג) בכיו חנוני בעדי
 וזעקי חסס, (לד) ירמיה מ"ו ס"ו, והכוונה אולי לא ואריך חי אפר לשונאי, אבל ימחר מורענותם,
 ובכ"ו לא לאורך אך, (לה) יחזקאל כ"א כ"א, התאכלי ועשי אנינות מכל צד, (לו) בקיין ובחך,
 על שם בראשית חי כ"ב, ובכ"ו כל ימיני ארץ, (לי) מלת שיח אוננה בכ"ו, (לח) מלת אומר
 איננה בכ"ו, (לט) אני יבש כאלו בצקי נילוש צמומי צור חלמיש ושאר דברים קשים שאין בהם
 לחות מוצק ענינו מתכת וכל דבר קשה, (מ) בכ"ו יכלתי נקמתי, (מא) בכ"ו מעט, (מב) קרא
 למלאכים אלים, והם אלו פְּלֵאֵי, כי שמש פְּלֵאֵי (שומסים ו"ג ו"ח), ובכ"ו מלא בלי ויוד.

מנחם בן סרוק והסדאי בן יצחק נה

אולי נונני או נהס יקשיב אזן.

עוד אני נדבר ואערך נלים, ולא לסוכיח, ואזכיר קדמוניות לא להועיל, אך עתה הליקתי רוחי. עורה אדוני והתזונן, והט אזן לשועת נחמקן, ולב עגום תרכין, אם פניך לא תִּלְעֵן. מאוונה לא אצקט צלתי קשב, ואם אל כנווני יפנה כנווך איננו תנוהון, ואם תט אלי, סכות חין ערכי, כבודך לא יחל, ואין למעלתך גרעון. אעיר זכרוני קדם, אשר לדקי צם, ואם תצחר אמונה תודה לי עליהם. תחלת אודותי, היה עליך לכצדני, עֲמִידִי לפני אדוני אביך, יולרו ירגיע רוחו הנדיבה, ואשרתהו ואלק נים על ידי, אהצני וינשכני צחצחי ידידות, וכל יוני אשר פרש עלי ללו, שונט לא יך עלי. הלל לפי כח נוצער צינתי ספרתי ונהלליו, והנס כתוצים על ארון העדות צצית צבול אשר צנה לשם אלהיו, והנכתב ונכתב ידי הוא, וכמה כהנה וכמהנה.

אחרי זאת זכור נא אדוני ליל תנוררים אשר צו נאספה גברתי יולדתך, ירחונה עושה. כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף נחרוך, אם לא כחלות לילה רגלי (מו). זאת אלי, לתקן סִפְדִּי (מד) ולהחריז נהי, ונלאתני ואני כותב, וזהרתי ערם תזהירני. ויהי כי ראית כה נצצעת צאל עליון: שמורה זאת תהיה לך כל הימים. ואתה זנחת ותנאס! הלל כה קבאני בהאסף אדוני אביך, כוננתי רצ סִפְדִּי, ובקותי דברי קינות, אשר קוננו (מה) כל ישראל דבר יוס ציונו כל יוני האבל; ועל קל נזאת לזה דוד נשיח ה' לפני נותן להיות צני צרולי הגלעדי צאוכלי שלחנו. ונה הגוול אשר גונלתני, ונה הַיִּשְׂרָאֵלִים אשר שלגנת לי אחרי אשר שונתי אגרות ונהלליך אחשתרני רכב. ואשית גליוני שצחיד רוכבי רכש, ואסים ספרי הודך גלגלי כרכרות צכל עיר ועיר? סדרתי (מו) כל רז, עד השמותי כל חרז, האלונתי כל ונלחמח, ואחסוס פה כל נחריז, לצלתי הותיר לנוו ונקוס לדבר, ולא נוענה להוסיף, ועד הנה לא הסירותי תנתי נונני, ועודני זרע ונהלליך ונזרה שצחיד כעל על האדונה, ואם יסרתני צרוע נוסר, לדקי נונני לא סר, ואם גונלתני לא כדת, לא תטס אשורי נני הדרך.

(מו) בלי סוס ורכב, כי אם ברגליך. והיה זה חרוש גדול בהסדאי, ועשה כן, ונס לא שלח לקרות לי, לכחתי יודע כי במצותי נעשתה הקונה. (מה) מספד, ובכ"ו ספר, (מה) קוננו איננו בכ"ו. (מ"ו) כן

נו מנחם בן סרוק וחסראי בן יצחק

ואחרי זאת זכור נא אדוני כי הציאותני ממרחק ^{מִקְנָה} מרגוע, ומשכתי
 ומנרעה טוב, ועוררתי ^{מִרְבָּצִי}, אלתי חשתי ואזא, לא ^{אֶחָרֵי רַגְלֵי} מרצולי
 קיץ, ולא ^{מִהֶמְהָמוֹ פְּעָמַי} סופות סער, ולא ^{זֹסְסוֹ אֶצְדֵי} חגורי ^{שְׁלַח} (מז) ולא
 אחזי חרב; ואולם פחדך לא ^{הִסְעֵצִי}, ומתן ידך לא משכני, וגמולת ידך לא
 הכיעתני וכדמותך לא העירוני, זלתי ^{אֶחְוֶתָךְ} (מח) עוררתי ועקב ידיות
 הודך ונהרו רגלי.

ויהי כאשר זאתי ליתני על מלאכת למודים, עזודת לשון הקדש;
אָמַר: שונעתי אדוני; ואעיר לזבי ^{מִקְנֵוֹ} ואחזקו, ואשית כליותי חכסי
 בעלתי ויהיו לי כנשיצי טעם, ואניד עמי עפעפי, ותמאך נפשי חת ^{שְׁנָה} לשיני
 עד אשר נכונו עיני אדוני וישלם חשק מלאייו; וחי ה' וחי נפשך אם לא
 הקינותי נלותך מדאגה ומרעבון ומתוך ערום וחוסר כל, ועין יעיני כהה
 חכה אם השיגה ידי די נחסורי, ואם לא ^{הִתְקַתִּי} זמלקך כור רעבון! ואלוה
 הקטיח את לב אדוני והרחיק ממנו חנינה ונחמול עלי, ואנץ את לזבו מדעת
 את עמלי, לאנר: זה ^{הַפְּזִירָה} אשר הערחתיו זמלאכתי, אשר הציאותיו מאלך
 מרחקים והשיבותיהו נסחורתו, ואין זידו מלאונה, זלתי אלי עיניו ^{מֵאֵין}
מְחַתָּוֹ ומבולת לזיתו? מי ירעם (מט) ומי יכסם? ויהי כאשר לפד עורי
 על עלמי היה נחת ה' חכה, כנעט רגע ^{וְעֹנָה וְיִמְנָה} אל קלת מאלכלי
 ושתייתי זמדה זמשקל וזמסורה ודי חדש זחדשו. כה יעשה לי אלהים וכה
 יוסף מחרוקך, אם לקחתי מכל אשר ליה לי מלאונה! והנני והס, אם על
 פני יכזיבוני (נ). ובכל זאת לא סרתי מני דרך, ואנר: "אקוה רלוכו"
 וקיתי מרונו ותי משכרתי שמונות עולם, וחלף עזודתי כוס חרעלה העלחה
 לי להיות לדראון עולם, והיתה תוחלתי כזזה, ^{וַיִּקַּד שְׁבָרִי} זאפס תקוה.
 העזדחתי חנס עזודת עזד, ותי יגיעתי לריק וזיעתי להבל, ולולי פניך לא
 קראוני אלה (א). הכזה יהיו תשלומי איש סכל? ואם אלה גמוליו? מדוע
 זרעתי חטים וקולים קלרתי, וארץ אשר מאד נעמה העלחה לי ^{בְּאִשָּׁה} ואילו

הוא כמ"ו א"י. (מז) כמ"ו מנורת, (מח) אהבתך שהיית באה לי; ותלמידו היקר
 איגל מלבוב טרש דברך, מן ואחותי באזניכס. (מט) כמ"ו ידעם בדלית. (נ) מנחם מזכיר ברמז
 עינים שהיו ידועים לחסראי, ולנו סתומים ותומים דרברים. (א) ולולי באתי לשניך לא קראוני אלה,

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק נו

הרשתי תלמי ונלחם וזרעתי צאריך לא זרועה, החרשתי; כי אין פרי לעלמה. ואיה איפוא פריך אשר נשבעת צה' אלהיך לנוללת ונחסורי גמולי? ונחסורי כחון לך, וגמולי לאחר חן, והעבד לעשות צו כבוד צעיניך. אדוני יודע, כי ונעת יום חונסי עד הנה, לולי רחמי אדוני אצריך, יהי אלהי צעזרו (ח), אשר חסיתי צללו, ויפרוש עלי כנפיו, וירחמי ויכדני וישימי צאוכלי שלחנו, ולולי חסדיו, אצדתי צעניי; ישלם ה' פעלו וחסו ונשכרו שלנו ונאת ה' אלהי ישראל. ועתה אדוני אנה אוליך את דלותי, ואל ניי מקדושים אפנה, ואל ניי חנוכה לעזרה, ואל ניי אשא עין, ואיך אחיה? הנה לי ענה, איך תִּתְּנֶהּ הפלטה, אחרי כלה ונחרטה. זכור אדוני כי צכל כחי עזרתך וצכל נפשי הללתיך, וצכל פאה זרעתי ונללתיך; וחי ה' אלהיך אלו היטה לאל ידי ונללתי און לי, הייתי ונללך צהוני, כאשר רליתיך ונפרי לטוני, אצל ונללתי צדי נחתי לך. אצי אצי רכב ישראל ופרשו, אונס ונהיר דק ונשיא אלהים אתה, ואנונך אונלתי, ועל אונך נשענתי, ולולא חסדיך לא דצדתי עד כה, ידעתי כי נכונה תחפון ונישרים חרלה, אצל ונרוב שיחי וכעסי דצדתי עד הנה. ואדוני יודע (ט) כי לא נכון להוכיח ונרי נפש ולא לגעור צדוי לצב, ולא לדחוף טחוני פנים, כי צונלוק ידצרו וצנרירות יציעו, כי צחרו ונות ונחיים.

ועתה השבעתיך צאונות הלדק, אשר היא נתיצתך הסלולה הוניושרת (י), ונחפארת האמונה, אשר היא אזור הללך, שתפנה אל טענתי צקו אמונה ונמשקולת לדק, ואל צינתך אל חשען; ואם אמת היא, תִּתְּנֶהּ לי עליה, ואם ינלא צה חרונית חורה לי עליה צלאט (יא). ויודע אדוני כי איוב עת הונא

כי הייתי בארצי עוסק במסחר. (ח) מצינו כה וכה בתלמוד (סוכה ל"ג ול"ד, נדה מ"ט ובמדרש מ"ה) מליצת המקום יהיה בעזרו על אדם שכבר מת, ואחר התלמוד לא נמצא כזה בשום ספר (עיינ צוניך צור נעשיכמע וכו' ה"א נגוד של"ה) רק כאן במכתב הזה. ואמנם מלות מעת יום המס' היה נראה לי שהמונה בהן מן היום שנעשה לו המס', שקבל עליו חסדאי לשון הרע והשליכו מעל גניו; אך הדיוק הוא שהיה אביו של חסדאי עדיין בחיים, והיה מנחם באוכלי שלחנו, ועם כל זה יכלו לו משנאו והביאו עליו קצף חסדאי; ועוד הלא מנחם בכר כתב למעלה: וכל ימי אשר שרש עלי צלו, שמש לא יך עלי. ואיגל ה"ו משרש יום המס', היום שעשית לי המס', שהבאתני מארץ מולדתי והעברתני, ונשבעת למלאת מחסורי, ולא עשית. (ט) בכ"ו ואני יודע, או ואני אדע. (י) בכ"ו המישרים, או המישרים. (יא) אם טענתי היא אמת, תודה לי ותכנים עמי עליה; ואם ימצא בה תרמית ושקר, חורני נה שנית ותעשה זה בנחת, מנחם במדברתי ערב מלת קִאֵט (משרש אמש) שענינה בנחת, עם בִּלְט (משרש לוש) שענינו כהתר והעלם, וזה לשונו: לאט מתהלך לשתי מחלקות: המחלקות האחת לאט את גניו, לושה בשמלה, וילש גניו באדרתי, שני הלוש הלוש.

נה מנתם בין סרוק וחסדאי מן יצחק

במללי כסיון, והוכח ברוב מדיה וצונגעי בני אדם, הלך כנגדנו צו יד אלוה
 הכציר נוליס, וכאשר חזקה ונחלתו החזיק ויכוח עם אלוה כנן אדם לרעהו,
 דיחנהו כונס דין לעשות ששפט מעוקל ומוני ארץ מנעם (יב) ולעת
 נוע לצדו נעיו רגליו, הלך זה חונדל נלון (יג) ומנעו את יוצרו, אבל אל
 נציר צלחה טובו את לנות שפתיו לא חשב לחטאת, על כי כנפס ונה שפתיו
 עללו, וצחנות לצד דבר עתק; ריבות שפתיו לא סם תפלה (יד), כי הוא
 ידע ננע לצדו; למען יכירו כל יוסרי עשר כי שופט כל הארץ כה משפטו
 עם עפר וחסד, ויהי אחרי זאת שצו את צדו, ונראשיתו היטיב אחריתו.
 ילמד אדוני עדרך אלהיו, ודיו לעבד שיהא ברבו; הלא על ילוד אשה ללמוד
 יודרכיו, וצדרכיו ינהג עם נמוכיו, ואלהי ישראל הכותן תשועה לנלכים יעטו
 אדוני עעטה תהלה, וילצישתו בגדי ישע, ויוני יצלה כנעימים, יראה זרע
 יארין יניס, ויונלא חן וסכל טוב צעיני אלהים ואדם, ותאות לצו יתן לו
 וארשת שפתיו כל יונע סלה, ואויציו ^{יב} שצנט עבדתו. ואוהציו כלאת
 השונט צגורתו. האל הכאנן, הנכה צעזו תינן, ישים מושנו משנן, עד
 חכלית כל זונן למען ה' אשה נאנן, קדוש ישראל וינחקר. שלום לרום, כניס
 אל דרום, וכחול יניס ולצא נדרום, אמן נלל סלה.

כף הנוטצ נואת ירדי שנתיהו לטופפות, וזסי לי לנשיב כספ ומתק
 לופות, וצראתי כי צושט צערו צקרצי רספות, ויגרתי פן כהפך להיות לי
 חוליפות, כוהפכת חיוצ לאויב וטפה צטפות, ואם כהפך חיה התרופות, הלא
 בעבד אל אדוני עיני לך לופות, עד יקום עד הכאנן, כי נותרתי כיונה קלוה
 חנפוח, וכשריו הנלנצין אשר נחסף חספות, ואלוה מעזים שלום לך ישפות
 אמן (טו).

מנחם במלט, ענין כמות המה; המחלוקת השנית אנתלה לאשי, לאש לוי בנער באבשולם, ותבא
 אלוו בלאש (sic), הכולכים לאש, כנחת לפי הענין. ככ"ו או חסרה פלות תדמית, וככ"ו בו תורה
 בדיק"ת בשני המקומות, וכמה פירושים הייתי אנו ותלמודי להעמיד הגירסא בדיק"ת, ולא נתקרה
 דעה באחד מהם. (יב) נתן את האל כאלו הוא תועה מדרך צדק (מתעה פעל עומד כמו במשלי
 י"ז) וככ"ו רסן מתעה, ותלמודי מורה"ר יהודה אריה אריהו נוו מקיים נסח חכ"ו ומרש בני איוב
 י"ג את האר באלו הוא (בעשיתו משמש מעוקל) הוא ב"סן מתעה מני איה, הוא גורם לבני אדם
 שיועיל מני איה, בראותם כי אין משפט. (יג) על שם דבת"ב היאמר אמי ליוצרו מה תעשה. כלון
 לשון חלונת, והוא נפעל כמו וילוני העם, וככ"ו נלח, ומלת זממי מלשון אל תמר בו, ואילו צ"ל
 זמייב. (ד) שפתי איננו ככ"ו. (טז) מן כף המישש ואילך אין לו ענין עם האגרת שלמעלה,
 ויהי שיהא יכתב את שכתב מנחם לאחר מאורכיו קרוב לאותו זמן שכתב האגרת הקודמת לחסדאי,
 ויקרא יקראו ויחיו עוד יעזר למלך המלך האגרת, ותבא נלח גוד מה היה חסד האיזה הוא (אילו של כספ או של

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק נט

והסגת והתהלה לאל אשר זכני להוליא ונאפלה לאורה, האגרת הזאת
המפוראה, ולהעשיר הליטיראטור היהודית צמרגלית יקרה, אשר אצדה ונקרצנו
ונסתרה, והיא לא נדפסה אחרי תשע גזרות שנה שחזרה; וזר לי כי לא יכלתי
לצרר ויה היא האשונה אשר האשימו את מנחם, כי לא לנו הדור האחרון
נכתבה האגרת, אך לאיש אשר כבר ידע הענין, ונלמד כי האגרת הזאת איננה
הראשונה שכתב לחסדאי, כי כבר כתב לו וכתב אחר ונאחזה התשובה אם
העוית וכו'. ויותר לר לי כי לא נודע ויה נעשה זדיונו, ואיך נפל הדבר אם
נתייחס עמו חסדאי אם לא. ודרך השערה ואמון הדעה יתכן לומר, כי ויה
שהאשימונו בני דורו הוא עלמו הדבר אשר האשימונו קלת אנשים גם צדורנו
והוא שהיה מנחם קראי או נענה לדעת הקראים וכלתי ונאמין צתורה שצנ"פ.
והנה ראשונה יש באגרת הזאת קלת ונלילות, שכלאה ויהן שהאשונה
לא היתה דבר שיש צו ונעשה, אלא דבר הנסוק ללבו של אדם; כי אם
נאמר: האף צקור ה' עונות, אם תחת אלהים אתה, הנחת עד תעלמות
האדם וסתר ונלפוניו תראה, הנגלו לך סודי לצנות וחקרי כליות תחפש,
התדרוש את קרב איש וילך ונחשבות תראה? -- ולנוטה הוא לומר: ואלו
הסכנת תעלוני. כל זה מביא לחשוב שהאשונה שהאשימונו היתה מן הדברים
העמומים ללבו של אדם, ולא שחגא צבוס ונעשה ונגובה, ונה שהשיבו חסדאי:
אם העוית ואם לא העוית, אינו רחיה שהיה חטאן צונעשה, כי סוף סוף
ונחשבות אדם כל זמן שהן עמונות ללבו של אדם לא תוודענה לאדם אחר.

דבר, ואך בא לוד היודי ולמה החזירו לו, ולמה בושש להחזירו, והנני מפרש המלות והמליצות:
הבך אשר השיבות לי אתה יודי היה לי לישון ולשמחה וישמתי וכחותם על ידי ימינו וכמחשבות
בין עיני, והיה לי למשיב נפש, גם היה לי מתוק כצוף דבש; ומתלה בחיותי מצפה לו ולא היתה
דואה, בערו בקרבי השמי איש, והייתי מצטער מאד, כי וראתי שמה גם אתה נהסכת לו לאויב
ונמסת על שונאי, על דרך שאמרנו רז"ל (בתרא י"ו) ישמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין
אויב לאויב, ובהתחלף מינה במימות שהזכירו שם בתשובת הקב"ה בין מיפה למיפה לא נתחלף לי
הייתי אומר בלבי: אם גם יודי זה נהפך לי לשונא אנה אמצא תרופה למחתי? והנה עיני לך צופות
בעיני עבדיך אל ארונתם, ובך תקיפו שתהיה נאמן באהבתי, ותעיד על ישרי וצדקתי, עד אשר
יקום הער הנאמן, הוא האל, וינלה לעין כל את נקיון כפי; בו אמנם לכך אני מתנתן לפניך שלא
תעובני, יען נשארתי כיונה קצוצת כנפים, וכנפן אשר נחשפה והלכינו שריניה (ואל א' י"ז) ואל
שדי יכרךך וישפות לך שלום, בכ"ו א' וספה בנופות, בשני דב"ו ואם לא נהפך (ויתכן לפרש
אם לא נהסכת לי לשונא איה התנופות ועודה בערות שהייתי מצפה ממך, או שהנחשתי?) בכ"ו א'
אנשי הנרופות (במקום איה התרופות), והנה ידוע כי כף לשון נקבה, וקשה אודי טעה מנחם כדבר
שיש בו וכתב כף המושב ושאר המאמר בלבו בלשון זכר, ואינל אמר להנה סף המושב, והוא
מורה; וכבר הידע.

ס מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

ובהכרח נני שונאשים את חברו על מחשבותיו לריך טיחם לו ונעשה הדבור
או ונעשה הכתיבה או ונעשה אחר ונאיה ונין טיהיה, כי צלל זה ונין ידע
מה צלל רעהו? ח"כ יפה כתב לו חסדאי אם העוית ואם לא העוית,
והכוונה אם העוית בדבורך או בנכתבך.

וזאת טנית, חרי האף הגדול הזה עד להחריצ ציתו לא יוצן אם היה
החטא אחת ונכל חטאות האדם אשר יעשה לחטוא בהנה, וצפרט צישראל אחר
הגלות, אכזריות כזאת הוא דבר זר עד יאד; אבל אם היתה האשמה צעניני
האמונה אינו רחוק מדבר זה יעיר קנאה וחונה גדולה עד להשחית, וצפרט
בדורות ההם. הלא תראה בקבלת הראצ"ד, כי נשיא אחד שהיה בצפרט צדורות
ההם, שמו ר' יוסף, השפיל הקראים וגירשם ונכל וצלרי קטטיליה חוץ
ונוצלר אחד קטן שנתן להם, ופני שלא רלה להרגם, שאין דנים דיני נפשות
בזמן הזה; ור' יהודה הנשיא בן ר' יוסף הנשיא בקש ונן הנולך לצלתי תת
לדוקים (הם הקראים) פתחון פה בכל ארץ קטטיליה ויאמר הנולך להעשות
כן, ויכניעם ולא יספו לשאת ראשם.

וזאת שלישיית, ויאמר, ואם אומר תאמר יום הוא ראוי לכלל אע"פ
שהוא ויאמר קטוע, הנה אם היתה הדבה ענין כפירה באמונה, יפה יוצן
שיאמר שראוי לכלל יום השבת ונשום עת לעשות לה' לצלתי זיידון עוד אחרים
לפרוק ונעליהם עול תורה שצעל פה; אבל על גבול רכות ונאוף וכיוצא
באלה, לא יוצן איך יאמר שראוי לכלל יום קדש לתת ענשו בראשו ולא יוכלו
להמתין יום אחד.

וזאת רביעית, ונחם אומר כי גרסוני היום ונחטפח בנחלת ה', וזה
ילדק אם חשבוהו כנין וכופר, ולא ילדק אם חשבוהו לאיש שעבר עבירה אחת.
והחמישית וגדולה היא אלי, היא אחרי שהיה ונחם חכם גדול וילל
שמו עד לנרחוק, איך יתכן שנופני שכעס עליו חסדאי יפול בעניות ודלות
ולא יעלה נקום להתפרנס צעמלו? אבל אם הוליאו עליו שם רע שהוא כופר
נין ואפיקורוס, אז הדבר נוצן מדוע לא היתה חכמתו עונדת לו לנאוף לו
די ונחיתו, כי נני (בדורות ההם) ילמד תורה ופני אפיקורוס, או יקרצהו אליו
להחיותו צדום ענין? ואינם ונלכת הנסחר כבר עזב אותה ונאז ילא ונארץ
נוולדתו.

ואם אונת היה הדבר הזה וההשערה הזאת שאני ונדמה ונאונדן דעתי,
על אודות האשמה שהאשימו את ונחם, אז תלא לנו תשובה גם לשאלה
האחרת, והיא: מה נעשה בדינו? ואיך נפל הדבר? — כי הנה הדבר קרוב
לודאי, שנחסיים לו חסדאי, והדבה אשר הוליאו עליו כנצטלה, והקול אשר

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק סא

לא עליו פסק ונשאר ונחם בחזקת כשרות ; שאם אין אתה אומר כן , לא יזכר איך נתפסו ספרו כל כך , ואיך רש"י ותלמידיו מציאים אותו וסומכין עליו כל כך , צלי שיואל אחד צין הקדמונים שיאמר עליו : לא לנו הוא כי אם ללרינו .

ונבא עתה אל גוף השאלה : אם היה ונחם קראי אם לא , ונאמר כי היותו נכת הקראים הוא שקר שאין לו רגלים , שהרי חסדאי עלמו אין ספק שלא היה קראי , שאם היה קראי לא היה הראש"ד מוזכרו לשבח , ועוד הנה גם (בקבלת הראש"ד) ראינו שהיה אהב את ר' חנוך וכל ימי חסדאי לא היה אדם צעולס יכול לחלוק על ר' חנוך , ואם היה חסדאי אחד נקהל התלמודיים , לא היה נקרב אליו אחד מן הקראים , כי היצבה היתה זאת ציניים הם . ועוד ראינו צורה שלא היה ונחם נכת הקראים , כי הנה יודע כי רצנו קעדיה התקועס הרצה בםפרינו נגד הקראים , והם גם כן שונאים אותו ונתקועועים נגדו בםפריהם הרצה ; וזהפך ראינו לנעלה כי ונחם הזכיר בםפרו את ר"ס צכצוד גדול . ועוד הנה דונס בחללת הסגותיו , תופש אותו על שהציא אשר לא יעדה , אשר לא כרעים , אשר לא חונת , עם כל שאר לא , ולא חש אל הקרי , שהוא לו צו"ו , והוא אומר לו : וצפתרון הזה התרת האפור ואסרת הנותר . ואם היה ונחם קראי , מה נקום לתפיסה זו ? דיותר וזה הדבר צרור ונהשגת דונס על שורש ונלך , וזה לשונו : ופחת ונלך את ראשו ענין שהיטה הוא , אך שהיטת העוף ; והענין הרע הזה הוא ענין ראש הענין ענין הנהחליק על תלמידי רבנן ועל החכמים הראשונים והפותרים הקדמונים אשר ראו עצודת הנוקדש צעולות וזנחים , ואמרו כי הנהחליקה היא ונלכה זולתי שהיטה וכו' וכו' ונסיים : והתצונן ואל תשגה צתורת אל וצדתו . וכל זה לא ינרק לאמרו לאיש נוקהל עדת הקראים , לולא יאמר אדם כי דונס לא היה יודע שהיה ונחם קראי , וזה רחוק , ואם תהיה השאלה : אם היה ונחם נוטה לדעת הקראים , אם לא ? אף לזאת אשיב שלא היה , אם לא שנאמר כי רש"י ורש"ס היו גם הם נוטים לדעת הקראים . כי אונס ראי לידע ולהודיע ולהודיע , כי הענין הנהחליק צין הקראים והרצנים אינו פירוש הנוקראות , ולא כל הרודף אחר הפסע הוא קראי או נוטה לדעת הקראים , ומי לנו כאוננים עם התלמוד כרש"י ורש"ס ? והם פירשו כונה ונקראות שלא על דרך התלמוד גם צעניני חק ונשפט , כגון רש"י בםפוק אחרי רבים להטות (שמות כ"ג ז' יש בנקרא זה ונרשי חכמי ישראל , אבל אין לשון הנוקרא וניושב צהן על אפניו , ואני אומר ליטצו על אפניו כפשוטו כך פתרונו) , ורש"ס בםפוק הנוקריב אותו לא יחסנ לו (ויקרא ז'

סב מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק

י"ח הכמים עקרוהו מפשוטו); אלז הענין הנודיל זין התלמודיים והקראים
הוא הנועשה, כי אנחנו התלמודיים שומרים הנלות על הדרך ששמרו אותך
אבותינו ואבות אבותינו, על פי התקנות שנתקבלו באומה בכל דור ודור
בהסכמת דור דור ומנהיגיו, על פי הכללים המוקבלים ונועשה: והקראים היו
מתחלתם אנשים שערדו במנהיגיהם ובאבותיהם, ובקשו לקיים הנלות על פי
לשון הכתוב בלבד, כלומר לפי מה שחשבו כל אחד ונהם שהיתה כוונת הכתוב.
ומי לנו רצני כשר וכאמן ונעצל הכוזרי? והוא (מאמר ג' סימן ו"ח) כתב
שיתכן להודות לקראים, כי ונמחרת השנת הכוונה על שנת צראשית, ושאלמס
קלת ען הסופטים והסנהדרין חשבו שלא הזכירה התורה השנת אלא דרך
נעל, ואומס הרשות ציד האומה להחל חרמש ציום שתכלה, והם (הסופטים
והסנהדרין) קצבו שיהיה הקציר ציום שני של פסח. הרי לך ופורש, כי
לא המדרש הוא העיקר אלא הנועשה.

והנה ונחם בן סרוק אולי היה הראשון בדורו שהרגיש בחלוק הזה
שראוי לחלק זין המדרש והנועשה, ועם היותו תלמודי כאמן, לא נמנע מלדרוך
אחר פשוטן של וקראות אפילו במקומות שיש בהן נפקותא לענין דינא, כגון
בענין ונלות תפלין שכתב (בשרש טף) וז"ל: ופתרון והיו לטוטפות זין עיניך
כה הוא וכה ענינו, שויתי ה' לנגדי תמיד, וכה הזהיר ונשה את ישראל באמרו
והיו לטוטפות זין עיניך, ענינו שית אמרי נכה פניך וקויתי וול עיניך, ואל
תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי
תחטאו, הוא אשר דבר שלמה בספר וישליו: קשרם על גרגרותיך כתבם על
לוח לבך. ואחיו החזיק רש"ם וכתב (שמות י"ג ט') לפי עונק פשוטו, —
יהיה לך לזכרון תמיד, כאלו כתוב על ירך, כעין שיוני כחותם על לבך.
ואע"פ שזה ודאי איננו אמתת כוונת התורה, כי אין מדרך התורה לדבר
במשל, ובפרט בדבר זה שצמקומות אחרים כתוב אלנו וכתבתם על ונחות
ציתך וצשעריך, שכל ווי שיש לו חך יצין שאיננו דרך וישל, אלא כנושעו,
ח"כ גם הטוטפות אינן וישל; ונלכד כי בזולת זה כבר יש לנו ונלות הליכות
שהאריכה התורה בפרטיה באופן שאי אפשר לחשוב שהמאמר דרך וישל, וזה
זה ולמד על זה שכוונת התורה היא ונשע שנועשה לנו סינונים שיהיו עוננו
צרוז עמותינו, יזכירונו תורת ה'; ונלכד כי הפרם גדול יש זין הווליות
שצאו צתורה בענין התפלין, וזין הווליות השיריות הנוולאות בנושלי ושיר
השירים, כי באמרו שיוני כחותם על לבך, אמר כחותם זכ"q, והכוונה
ונזוארת שהוא דרך וישל, וכן כתבם על לוח לבך הכל רואים שהוא וישל,
כי ונה הוא זה לוח הלב, ואיך יכתוב איש על לוח לבו? אלז ונלות תפלין

מנחם בן סרוק והסדאי בן יצחק סג

כפלה בתורה כונה פעונים, ובסוס ונקוס אין זה ס"ף אלא לנ"ד (לחות, לזכרון, לטוטפות, לא כחות, כטוטפות), ובסוס ונקוס אין זה דבר סירמנו היות המאמר דרך ושל, כי לא אמר ובתחתם לחות על לך, או על ידך, או צין עיניך, רק אמר וקשרתם, וכשהזכיר ונחזות הבית, שם הזכיר לשון כתיבה, להורות כי כאן וכאן דברים כהווייתן — וכל ונקוס כסגולה פעיני מנחם שהמקרא הוא דרך ושל, לא נונע ונלפרשו כפי ונה שחשב שהוא פשוטו והנחת הנוחון בו, ומעולם לא עלה על דעתו להיות זה ונקסל הקראים הנורדים לדברי רז"ל, או להיות זה ונחזיק ידיהם, כנוו שלא עלה זה על דעתם של רש"י ורשב"ם בכל ונקוס שנתנו ופירושי חכמי הנשנה והשלמוד. ודי זה על חקירת האשנה אשר האשינו את מנחם אשר אין תחלת לבררה וכל ספק עד אשר יקרה ה' לפיטו ובתצנים אחרים מנונו, ונאחזקו או ונשונאיו. ובנאה לחקירה אחרת בלתי שתונה וחתונה כנוה, והיא חקירת ארץ ונולדתו וארץ מגוריו.

והנה ראש"ע בתחלת ספר ונאזנים קורא את מנחם צעס ספרדי, ואמר ונדולי חכמי הדור כתב, כי כאן אין כוונת ראש"ע על ספרד ונוש, אלא על אפריקא הלפוכית, והביא ראיות כי כל צני ישראל הסוכנים תחת ונמשלת הישועאלים היו נכללים לפעמים צעס ספרדים, ואמר כי אולי היה הכנוי הזה רק להגדיל צנייהם וצין הסוכנים בארצות אדום (אשכנז גרפת ואיטליאה ונמשלת הנולדים), וזה אונת, גם כי לריך להסויף ולפרש כי כנוי ספרדי היה כולל כל יושבי ארץ ספרד, יהיו תחת חיזה ונמשלת שיהיו (כי ר' יהודה הלוי שהיה צקטיליאה אשר תחת הנולדים, נכלל תמיד צין הספרדים, וכמהו רבים), ונולד זה היה כולל גם כן אנשי שאר ארצות אשר ציד הישועאלים, כי אלו ואלו היו בקיאים בלשון ישועאל והיתה להם קולטור וניחות, נבדלת הרבה ונאותה של היהודים אשר בארצות אדום. אצל ראש"ע בהזכירו (בתחלת ונאזנים) שמות הנדקקים אשר קדמוהו, איננו נושא על ספתיו שם ספרדי להוראה זאת, שהרי דונש צן לברט ור' יהודה חיוג לא קראם ספרדים אלא קרא לכל אחד מהם צעס „וערבי ונודינת פאס“, ואח"כ הזכיר חנשה נדקקים צעס ספרדי, והם ונארץ ספרד ונוש, אחד ונעיר קרדובא, אחד ונעיר גראטה, שנים ונטוליטולא ואחד ונסרקטא. ונדחק החכם הנ"ל לומר כי מנחם היה ונערבי ולא ספרדי, כדי שיהיו דברי ראש"ע אמורים על סדר הגון ולא כאשר יעלה הנזל. כי הנה חשב החכם הנכבד הי"ו כי ראש"ע שער סדר הזמנים וגם סדר הנקוות, ונפיך הזכיר תחלה המזרחיים (רצני סעדיה, חכם אחד יושלנוי, ור' אדונים הצנלי), ואחריהם הנערביים יושבי

סד מנחם בן סרוק וחסראי בן יצחק

אשריקא (קריט, סרוק, לברט, חיוג), ואחרים הספרדים (באנה, גבירול זכו'). אך אהבתו את הראצ"ע הביאתו ליחס לו סדר יפה אשר לא עלה על לבו, כי הנה הוא הביא את רצונו האי לא בין המזרחיים (כמו שהיה מן הראוי), אלא אחרי המערביים וקודם הספרדים, ודבר זה הורס כל הסדר אשר בקט החכם ליחס לראצ"ע.

ונשוב אל ונחם ולאונר, כי האגרת הכתובה למעלה מוכיחה בצירור שהיה יושב בעיר קרדובה אלל חסדאי; ולא זו בלבד אלא (כאשר העירני בני צבורי אהב גר ה"ו) נתוך האגרת הזאת יש ראיה צרורה שגם תהלת ישיבתו של ונחם (קודם צואו אל קרדובה) היתה בספרד, ולא באפריקא, כי הנה ונחם בהזכירו לפני חסדאי איך עזב את ארצו ונער לבוא אליו לעשות רלונו, אונר: „לא אחרו רגלי מרצוני קיץ, ולא ונחמהו פעוני סופה וסער, ולא צוטשו לעדי חגורי שלח ולא אחוזי מרצ". ואם היה שבא מאפריקא, היחכן שלא יאמר שעבר צים הגדול, וסכנת ההליכה צים לא וננעשו ונלכת אליו? אבל אם היה ונחם ספרדי וננש, אז דבריו נכונים ומדויקים, כי ידוע הוא בספרי חכונת הארלות, כי בקלת גלילות מארץ ספרד החוס כד מנא, וגם בקלתם נושצ לפעונים רוח חס ונזיק מנא, הנקרא Solan, ובקלתם נושצות בקיץ רוחות אחרות גדולות ומזקות, הנושעות הללחת קלת עיני פירות. הרי כי ונה שהזכיר מרצוני קיץ וסופה וסער, הוא מדויק מנא.

ועתה יבא שלום ינוח על משכנו ונחם בן יעקב וננשפתה סרוק הספרדי, הנושורר והנליץ אננין ומזק, אחר נאבות חכונת הדקדוק, הראשון אשר חסך ונלות כל המקרא וסידר וביאר אותן בלקסיקון, ואולי הראשון בקהל עדת התלמודיים אשר התאונן לפרט המקראות על פי פשוטם, בלא נשוא פנים לדברי הקדמונים. תהי נפשו לצורה צלרור החיים בלחקת המטכילים מלדיקי הרבים, וישכח שם את כל עוללו ואת כל אשר הרעו לו ונשנאיו ומקאליו, וטנו הטוב יצורך וישתבח לעד צפי כל דורטי לשון הקדש וכל אהבני הצנת פשוטן של כתובים, וכל ונכדרי רש"י ורשב"ם כבוד וגדולה יתנו למנחם שהיה רצם, כי ונספרו לנודו רוב חכונתם בדקדוק, וננפרו קבו אהבת חקירת פטו המקראות.

ולשנה הבאה אי"ה כשים עיננו על דונש בן לבראט, ויחדו לנשפט ינשו לפנינו הטוען והנעטן, נחפשה ונחקורה מנחלקותם, ונקטיצ ונשפוט את ריצותם.

ואני צטרם אחתום ונאמרי על ונחם, שפתי לא חכלא, קמת שצח ותהלה, אל הנשיא הגדול חסדאי, ינוח בלל שדי, אשר עם כל כבודו וגדולתו

מנחם בן סרוק וחסדאי בן יצחק סה

אלל ונלך ישנעאל, תורת חינו לא שכה, ולשון חנותיו לא זנה, כי ונלד
שהיה תניד ונשגז לעמו לעשות בלרה, עוד שס לצו להגדיל תורה ולהאדירה,
ולתקנות לשוננו ולהרום הדרה, ושירי לה"ק ובעליהם לא געלה נפשו אותהם,
אלל סיה ונתפאר בהם ורודף אחריהם. ועל הכל יתגדל וישתבז ויתפאר
ויתרום שנו של חזיו יצחק בן חסדאי, אשר חסך את ונחם כלל כנפיו,
ובזמן שגנו הנשיא שכה אותו והניחו בחוסר כל, הוא רחם עליו ויכבדו
וישינווהו באוכלי שלחנו; אשר על כן הסרינו (אולי בכונה ולא בטעות) לקח
הכבוד ונן הסן ונתנו אל האב, וכתב: צינים הם זקק בספרד שנת התהלה,
בְּרִיקָע בְּהַרְלָה, הוא הנשיא הגדול ר' יצחק הספרדי בן חסדאי, ינוח כלל שדי,
כי הריק לכל שואליו ברכה עד כל די וכו', ויאספו אליו כל גאון וכל רב,
ונארכות אדום וערב, ונוזרה ונווערב, וערך שלקן חסדיו לפניהם, וענן הודו
עונד עליהם וכו'.

פירוש שירת הים

(שנות ט"ו א') אז ישיר ונשה: קלת ונן החוקרים בדורנו De Wetre,
Nachtigall ואחרים עשו הסירה הזאת ונאחרת בזמן הרבה לנשה, ותחלה
אנרו כי לא יתכן שיחברה שחאום באותה טעה, וזו (גם אם באנר כי ונשה
ונלבו אמרה להרות לה' על התשועה הגדולה שעשה לעמו) לא יקשה עלינו
כלל, אחרי שאין הסירה הזאת (וכן כל שירי הנקרא) אסורה בככלי הנשקל
והמרוח, אלא כלה דבור חפשי, אשר לכל אשר יהיה שנה חות המעורר והעית
נפשו ללכת ילך, וכאשר ונלאנו יעקב ונשה צעת ונתם אמרו ברכותם, וכן
דוד אמר כנה ונזורים צהיות רוחו ונטורפת בנרחו ונפני שאל ואבשלום.
ועוד הקשו ונשה שזכר בסירה בית הנקדש (תציאונו ותטעמו וגו'), והם
לא ראו כי ונחשנה ונשה צהוליו את העם ונזורים סיה בלא ספק שייראו
את ה' ויעשו ונקדש. גם הקשו איך יתכן, כי בשעה קלה ילמדו כל ישראל
את הסירה הזאת עד שיוכלו לשורר אותה, וזה חנה; אהנם כבר נחלקו רז"ל
(סוטה כ"ז ב') כילד שרו על הים, ולצי אוננה לי כי ונשה אמר אסירה
לה' כי גאה קום ורכבו רנה צים, וישראל ענו קום ורכבו רנה צים,
נשה אמר עזי ונזרת ית ויהי לי לישועה, וישראל ענו קום ורכבו רנה צים,

וכן אחר כל פסוק ופסוק (ולפעמים אחר חצי פסוק) לא ענו ישראל אללה
המלות האלה סוף ורכזו רונה צים, ונקל היה לעם ללמוד ארצע ונלות הללו
על פה; ודוגמא לזה ונלחנו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (תהלים קל"ו),
מלות כי לעולם חסדו כפולות זכל פסוק ופסוק, וכן צשירת דזורה כ"ל כי
העם היו עונים אחר כל פסוק ופסוק צרכו ה', וכן שירת דוד לפי ונהדורל
תנינא שהוא הנסח אשר צס' תהלים שגראה שנתקן לשורר צו צצה"ק, אומר
אני שהיו עונים אחר כל פסוק ופסוק: ארחנך ה' חזקי, ונזה יונסך לשלשת
השירות האלה ונה סהן כתוצות צורה וניחדת, אריח ע"ג: לצנה ולגנה ע"ג:
אריח, לזכר כי ונתקלה נכתצו תחת כל פסוק ופסוק המלות שהיו עונים כגון:
בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'

ברכו ה'

שמעו מלכים האזינו רוזנים

ברכו ה'

ואם תאמר: א"ב לנה לא נכתצ וצונור קל"ו אריח ע"ג: לצנה כשלשת השירות
האלה? תשובתך צלך: כי שם לא היה אפשר לעשות כך, כי הנוענה הוא
אחר כל טור וטור.

ואונס לענין שאונתי, כי שירי הנוקרא אינם אסורים בצצלי הנוסקל
והחרו, אלא כלם דצור חפסי, אין זה הנוקוס להוכיח אונית הדצר הזה,
ויצאר אי"ה צנוקס אחר, וכצר מדפס קלת ונדצרי צאריענט 1840 ליטע-
ראטור-צלצט עמוד ו' ז' כ' כ"א ו"ב ו"ג ו"ד.

כי גאה גאה: גאה לשון גובה ורועמות; ולשוונת גובה ונעלה ונשאלים הרצה
על ההצגרות על הזולת, וכן גצר גצר וכן גצה, וכן צלע"ז superare והתאר
superior; והנה גאה גאה ענינו שהוא עליון וגוצר על אחרים, כלומר על הנתקוונמים
גדד. והנה הפעל צלה"ק פעמים הורחתו על התאר והתכונה צלי סום פעולה,
כמו ונה יפית ונה נענות (שיר השירים ז' ז') חכמו, לדקו ודוניהם רבים,
וכן כאן היה אפשר לפרש כי גאה גאה, שהוא גצה ועליון; אונס פעל
גאה צשאר ונקומות לה ונלחנהו ונורה על תכונת הגוצה, אלא על פעולה
ההתנשאות, כמו היגאה גנא (איוב ה' י"א), כי גאו המים (יחזקאל ו"ז ח').
גם נראה כי הפעל הנוורה רק תכונה ותאר לא צצצ"ע עם הנוקור, ולא יאמר
יפה יפית, חכם חכמו, לדק לדקו, לכך אף כאן גאה גאה לריך שורה
פעולה, לא תאר ותכונה. אונס אחר שלא יתכן לפרש כי גאה גאה שנעשה
גצה אחרי שלא היה כך, לא נשאר אלא לפרש שהראה עלונו גצה ועליון
שעשה פעולה אשר וננו תחגלה רועמותו וגאותו ועיין לנטה פסוק ז'.

קום ורכבו רונה צים: הוא פירוש כי גאה גאה. קום ורכבו: צמלינת השיר לשון יחיד נבחר ונלשון רצים, כי ההרגשה חזקה הרבה יותר כשהתצוננות השונע מתכוונת לנושא אחד, ומה שהוא זהיות רוח השונע ושוטטת צין נושאים רצים, כגון שפטו יתום ריצו אלמנה (ישעיה א' י"ז) אם היה אומר שפטו יתומים ריצו אלמנות הייתה המליצה מפקדת ונכה הרבה, כי הייתה הנושעה ושוטטת צין כמה יתומים ואלמנות, ועכשו כלה וקוצלת ציתום אחד ואלמנה אחת, וכן למטה אלהי אזי צנוקס אלהי אצותי. — רונה צים: רונה לשון ארמית, תרגום נלח השליך, ואין לה נקום אלא צמלינת השיר, נושקי רוני קסת (תהלים ק"ד כ"ב), וכן הרבה נלות ארמיות מיוחדות למלינת השיר, כגון אנוש צנוקס אדם, אהה צנוקס הוא, ונלה צנוקס דבר, קדם צנוקס עולם, וזה מפני שמלינת השיר אוהבת להשתמש צמלות צלתי מורגלות צפי ההנון, וצמלות עתיקות וזרות (כדרך שצלשון איטלקי המשוררים צוהרים להם נלות רוניות או איטלקיות נושנות), כי ניעוט ההרגל צהן יוסיף להן נעיימות וכן (כאשר כבר העיר על זה צעל ומלינת ישרון צדק אחרון ונספרו). והנה לשון הקדש ולשון ארמית לשון אחת היו נחמלה, ונעט נעט נצדלו ונחרקו זו מזו, והנלות אשר הן עתה ארמיות היו לפנים עבריות וארמיות יחדו, אלא שצצה אותן לה"ק והניחתן ללשון ארמית, ולהיותן צלה"ק נושנות וצלתי מורגלות, נחרו צהן המשוררים להוסיף הן למלינתם, וקלת וכן החוקרים האחרונים לא הבינו הדבר הזה, ובכל נקום ונספרי הקדש אשר נולאו שם נלות ארמיות או מליצה על דרך לשון ארמית, נהרו לשפט כי הספר ההוא או הפרשה ההיא נכתבה ציני גלות צבל צעה אשר לשון עברית ירדה ונצורה ואספה ונשפת דוצריה, כי נבלה שפתם צארץ צבל אשר היו נודצרים ל' ארמית. ולא הבינו כי המליצות הארמיות ראה על איחור וזן כתיבתן כשהן צמלינה פשוטה וצזולת נצוואה ושיר, כמו צספרי דניאל עזרא נחמיה דצרי היינים ואסתר, כי שם ידים ונוכחות כי הכותב לא נחר צמלות וצמלינות הארמיות להנעים ומלינתו, אלא אחר הרגל לשונו היה הולך, ולשון ארמית הייתה שגורה צפיו יותר ונלשון הקדש; אנוש צספרי הנצוואה והשיר שלשונם נחוקן צתכלית הלמות וצחכמה נבלחה, וני יאמר וני יאמין שצבלי דעת ילאו הדצרים ונחת יד המליצים והמשוררים הנשגבה, כאלו לא היו צקאים צלשונם אשר דצרו צה מליצותם הנשגבות ושיריהם הנחמדים? וני יאמר וני יאמין כי וני שכתב ההלל אחר צשגבה וצאשגרות ליטן כל תמוולוהי על דרך לשון ארמית, צנוקס תגמוליו, וני שכתב שיר השירים אחר שלא צכוונה אמתו שלשלמה על דרך לשון ארמית, וכן שלמה אהיה כעוטיה שהוא

ונסחרתי דילננח או די-לנח (עזרא ז' כ"ג), או כי צעל ונזנור קל"ט לא ידע
 לשון הקדש מפני שאמר כי אין מלה בלשוני, ולא אמר כי אין דבר בלשוני,
 או כי צעל ספר חיוז היה חלי נדבר אסודוית מפני שאמר כתר לי זער
 באחר, שהוא מאמר כלו ארמי, או כי צעל שירת הים היה עומד בארץ צב
 מפני שאמר רנה צים, ולא אמר השליך? ועיין למטה (י"ז) על תציאנו
 וחתענו.

ב עזי: זה הוא עזי וגזרתה, כי בעזרו אגבר על כל חויז, כמו ה'
 עזי ונעוזי (ירושה ט"ז י"ט), ה' עוז לנו ונעוז ישועות ונשיחו הוא (תהלים
 כ"ה ח'), אלהים לנו נחמה ועוז (— י"ו ז'), ואין לורך להוליא הנולה
 ונענעוטה ולפרשה נענין שנה וגדולה (כאשר עשו ראזענמייללער וגעזעניוס),
 גם הצו לה' כבוד ועוז (— כ"ט א'), וכן תנו עוז לאלהים (— ס"ח ל"ה)
 אין ענינם שנה ותהלה, אלא תנו לה' גבורה ועוז, כלומר הצינו ודעו בלצנכס
 והודו צפיקס כי לו העוז והגבורה, ועיין למטה על מלת ואנורו. ולענין
 הקנץ שצנול תעזי ראוי לדעת, פי הדגש (כשאין הטעם לפניו כמו ס"ב) יצאו
 לפניו הקולות האטומים, u, i והשוא הנח בהפך יצאו לפניו הקולות הרחצים
 o, e, כגון חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי,
 כגון חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי, חָקִי,
 בת שתי אותיות הנקודה ונלחפוס (כגון חק), כשהיא נארכת בצורת שלישית
 ואין השניה בשבא (כגון חֶקֶתֶי, כי קודם שוא נח יצא קנץ חטוף), הראשונה
 נקודה צטורק, כגון חֶקֶתֶי חֶקֶתֶי חֶקֶתֶי, ונולות עזי וזנרת יח כפלו שלש פעמים
 צמקרה, וככלס העי"ן בקנץ חטוף, וזו זרות גדולה. ונפני הזרות הזאת
 כדחק רש"י ואמר שאין עז"י עוז שלי, אלא שהיו"ד יתרה (על דרך שכני
 סנה) והטעם עזי וזנרתו של יח. וזה פלא, איך היה רש"י נדקדק כחוט
 השערה צחלופי הנקודה, גם כי לא היתה זאת אוננותו ולא ראה ספרי אבות
 הדקדוק שכתבו בלשון ערבית. וראז"ע תפס את רש"י ואמר, כי אין הפרט
 צין, עז"י וְעז"י, כי כתוב חֶקֶתֶי וכתוב חֶקֶתֶי; וזה כבר קדם רש"י וראה וידע
 ולפיכך כתב ואין השניה בשבא. גם הציא ראז"ע ראה עונלת חֶקֶתֶי, וכראה
 כי גם זו לא נעלמה ורש"י, ולפיכך כתב ואין השניה בשבא וחטף (כן הוא
 צרש"י כ"י טזיד), כראה שאמר שבה על שוא נח, ואמר חטף על שוא נח,
 לכלול גם חקך וגם חֶקֶתֶי. ונכל ניקוס בלחמת אין ענינם ונלודות שאין הפרט
 צין, עז"י וְעז"י, כמו שאין הפרט צין חֶקֶתֶי וְחֶקֶתֶי, ונלחם.

וזמרת, אין הנולה סנוכה, ועל כן היא בקמץ, כמו עזרת ונלר (תהלים
 ס' י"ג) אף נחלת ספרה עלי (סס י"ו ו') והלורה הזאת ניוחדת לדבור
 השירי, ונראה שהיא נוקולרת מן זמרתה עזרתה, בתי"ו באמנע על דרך לשון
 ארנית חכונתא וחזריו, והשוא הארני נתחלף בלשון הקדש לקמץ, כמו פקד
 בארני, בעברי פקד, בישר בארני בעברי בישר. ולענין הכוונה אין ספק כי
 השונע הכנוי נולת וזמרת, וטעוה כמו וזמרת, כדעת ר' נשה הכהן
 (הציאו ראצ"ע), והכוונה ניי שלכבודו אזנר הוא יה. והנפרטים וזמרת כאלר
 הוא סמוך נדחקו בפירושיהם: רש"י פירש עזו וזמרתו של יה, וראצ"ע
 עזי וזמרת עזי הוא יה. וראצ"ע טען מן וקמץ המלך (דברי הימים ז' ל"א
 ג') שהוא קמץ וראצ"ע כן הוא סמוך; וזו אינה ראיה, כי אמנם התנה
 הזאת שזמרת הקמץ נפני שהוא קמץ ארני (בלשון סורי קמץ, וכן לריך
 להיות בתרגום שלנו צמנאל ז' ו' י"ט), ואינו קמץ עברי הנוסף בלה"ק
 צמקום שוא או פתח שבלי ארנית, ולהיותו קמץ קמון הוא בלתי נשתנה,
 ודוגמתו ששאר עמו, יקר תפארת גדולתו, מתתם הנולך, בתב הדת, בלתי
 מעבדיהם (איוב ל"ד כ"ה) וזולתם (וכן לריך לנקד בתב הקדש, ששאר חובותינו)
 שהקמץ בהם לא ישתנה לא לשוא ולא לפתח, נפני שהוא קמץ קמון,
 הנמנל גם בארנית, ואינו נוסף בלה"ק כקמץ פקד, בישר, והדברים ארוכים,
 וכבר ביארתי בספרי Prologomeni. והנה לדעת רש"י ויהי לי לישועה
 איננו נאמר בפני עלנו, אך כוונת הנוקרא הוא: עזו ונקמתו של יה היה
 לי לישועה; ולפיכך הולך להציא דוגמאות לוי"ו של ויהי שהיא יתרה.
 וראצ"ע טען עליו ואמר, כי אין זה נשפט לה"ק ולא לשון ישמעאל; ואני
 אומר, כי אין להציא כאן ראיה מלשון ישמעאל, כי אין בלשון ישמעאל וי"ו
 הספוך, ובלה"ק יש לנו הרבה ווי"ן המהפכות עמיד לעבר ואין נחצרות,
 וצרט נולת ויהי ונלויה הרבה בלי הוראת החזור, כגון כל ויהי שנתחלת
 הספרים ונתחלת הספורים. וקלת מהמקראות שהציא כאן רש"י מוכיחים
 באות שאינו נגד נשפט לה"ק לומר ויהי לי לישועה להוראת היה לי.
 והשונע בכוונה טובה להליל רש"י ונתפישת ראצ"ע בדה מלכו רבינו שלמה
 אשר, ואמר שלא נחכוון ראצ"ע לדבר על רש"י, ועוד אמר כי המקראות
 שהציא רש"י לא הציא להוכיח כי יתכן לומר ויהי צמקום היה, אלל להוכיח
 כי תצא וי"ו הספוך גם באמנע הספוק (!!!). הא למה זה דומה? למה
 שכתב הנוצאר לכת"ש צמדבר ט' י"ג, כי להליל את ראצ"ע נשצום גדול
 שילל מנחת קלמוסו באמרו כי וצדך לא היה ענינו או צדך, כמו נכת

אזינו ואנו, אמר הנבחר הכ"ל שלא היתה כוונת ראש"ע אלא ללמדנו קריאתו
שהיא נקראת צאל"ף גנובה, והנה ובדרך קריאתו או בדרך . והמעמד ראה
והצין כי הצל הונה הדברים הללו של הנבחר והתעיה עליו, ופירש דברי
ראש"ע כהוייתו, ולא ראה השגשג היוצא נהס, ולא הצין מה זה ועל מה זה
נדחק הנבחר לפרש כך.

יה, האל הטוב והנטיב, עיין בפסוק שאחר זה.
ואמרו, לשון נאום, שענינו נחמד ויפה, והטעם איפה אותו ואפארו
בתלותי, על דרך ארומנותו שענינו ארומנותו ואכשאו בדברי; והנה אמרו
ענינו אתך לו נוי, וארומנותו אתך לו רומנות, והטעם אייחס לו התכונות
האלה, כטעם תנו עוז לאלהים, ועיין לועלה בתחלת הפסוק.

אלהי אבי, אלהי אבותי, עיין בפסוק הקודם על סוס ורוכבו.
זה אבי ואמרו אלהי אבי וארומנותו, כפל ענין בתלות שונות, וזה
וגלוי נאמר צעירי הנקרא, שיהיו נאמריהם נחלקים לשני חלקים זה כנגד זה,
והוא מה שקוראים Parallelismus, לפעמים שני החלקים כוללים דמיון צין
שני ענינים, כגון כשומרה צין החוחים כן רעיית צין הצנות; לפעמים שני
החלקים כוללים שני ענינים נחמדים זה לזה, כגון בן חכם ישוע אב, ובן
כסיל תומת אנו, צנים גדלתי ורומנותי והם פשעו צי; לפעמים החלק השני
הוא פירוש הראשון, כמו אשירה לה' כי גאה גאה קום ורכבו רונה צים;
ולפעמים החלק השני הוא הנוסף הקודם, אלא שנכפלה בו מלה א' או שתיים,
כגון אתי ונלצנון כלה אתי ונלצנון תצאי; ולפעמים החלק השני הוא הנוסף
הקודם בכפילת ענין ולא בכפילת מלות, כגון האזינו השמים ואדברה ותשמע
הארץ אמרי פי; ולפעמים החלק הצ' אינו אלא כפל הראשון אך בתלות
שונות, כמו יערוף כוטר לקחי תזל כעל אמרתי, וכמו כאן. והענין הזה
כלו נראה שנעשה כדי שיהיה הדבור ננוחה לנחתים קטנים, ויתרשם יותר
בנפש השומע, וגם כדי שיכשר לשורר צו. ואולי ג"כ היה הענין לפי מה
שאומר: חכמי קדם תקנו תחלה מושלים הרבה שהיו מודעים בהם דבר לדבר,
כגון כזם זהב צאף חזיר אשה יפה וקרת טעם (משלי י"א כ"ג), צאפט עליהם
תכנה אש ובאין כרגן ישחוק ונדון (סם כ"ו כ'), והנאמרים האלה נקראו
צטם מושל, כי כן צאמות יש בהם דבר המושל לדבר אחר, והמושלים האלה
ונלאו חן צעיני העם ויקרו צעיניהם, כי המושל חציב לאדם ונלד החדוש אשר
בו, שהוא נראה שווי ודמיון צין דברים שונים זה יונה נאמר, כמו שהם כזם
זהב ואשה יפה, ואף חזיר ואשה קרת טעם, וכן העלים והאיש הכרגן, והאש
והנדון; אונם החדוש הזה עלונו אשר הוא כצח נעימות מושל, הוא ג"כ

סבה לנביעו ונליחותו, כי יקטה נאד לנלוף דמויים כאלה צין דברים נחלפים,
 ומה נמשך כי קלת ונן הנשורים כאשר לא נולדה ידם לעשות משלים ודמויים
 אנתיים צין שני דברים, הנליחו הנשל המדומה, אשר עם היות שאינו כולל
 דמיון צין שני דברים, הוא נחדמה אל הנשל בלורתו להיותו בעל שני חלקים
 זה כנגד זה, אלא שאין שני חלקיו כוללים שום דמוי ונשל אלא כפל ענין
 בנלות שונות, וקראו הנשל הזה המדומה בשם נשל גם הוא. ונמשך מה
 כי כל שיר נקרא נשל, כי כל שירי לה"ק נולדו בפרט ונחלפים הכפל
 הזה, וכשהנשל נעשה לשורה זו ולחמרו בזמרה ונענימות הקול, אז יקרא
 שיר או שירה, וכשלא לשורה זו אז יקרא נשל, כמשלי בלעם ומשלי שלמה.
 ג ה' איש ונחמה, הוא הנולד הראוי להקרא באמת ויותר נכל זולתו
 איש ונחמה, כי אין נני שיעמוד בפניו ה' שנו : זה שנו הראוי לו, כי
 הוא ייטיב והוא ירע ככל אשר יחפוץ, ואין נועש. שם צן ארבע אותיות הוא
 לדעתו נורכב ונשני קולות : יד הוא קול של שמהה, ונקרא האל בשם זה
 בנחמה היותו פועל הטובות, וה הוא קול בניה ועליון, והשם הקדוש המורכב
 נשניהם ענינו האל שהוא נקור כל הטובות וכל הרעות (עיין מה שכתבתי
 על ישעיה ל"ה בפיירוש הכדפסים בראש פירוש החכם ראזענמיילער ע"ה
 על ישעיה, בשנת 1835), ואין כאן המקום להאריך בזה, רק זאת אוסיף
 כי הנחה לקרוא לשם צן ארבע ישם ההויה אינו אלא חדוש שחדשו האחרונים,
 ונעולם לא הוכח השם הזה להורות על הנלחיות (וכמו שנהגו האחרונים
 לתרגמו דער עוויגע), כי גם אלהי העמים היו נלחיים לפי נחשבת עובדיהם,
 אבל לא היה שום אחד מהם (אפילו לפי אמונת הגוים) שיהיה הוא נקור
 כל הטובות וכל הרעות, כי זה לא יתכן אלא באלוה יחיד. ואנוס אהיה אשר
 אהיה אין לו ענין עם שם צן ארבע, ואין הוראתו כלל על הנלחיות, וכבר
 פירשתינו בנקומו. ואחד ונחלמידי שפינזה השב לתת פאר לאונתנו באערו
 כי שם צן ארבע עקר הוראתו אחרות ההויה, אחרות כל הנולד (עיין
 לייטשריפט פיר דיא וויסקענשאפט דעם יודענטהוונס, צרלין 1822, עמוד ג'),
 וזה הפך נונם וניה שוירו עליו ספרי הקדש בלס, כי בלס יעידון יגידון כי
 הנורה דבר אחד והנברה דבר אחר, זה פועל זה פעול, זה אדון זה עבד,
 ולדעת שפינזה כל ההוה בעולם הוא בהכרח ולא צרלון כלל, ולדעת היהודים
 (ונאברהם ועד היום) אין שום דבר בהכרח, אלא הכל צרלון הנורה, ואמונת
 שפינזה ואמונת העברים רחוקות זו נזו כרחוק נזרת נעעבר, ונחגגות זו
 לזו הנחגגות שלמה. אבל מפאת הירודאיזמוס זאת היא, כי הוא אשר למד
 לבני אדם אחרות הנורה ואחרות הנברה, כלומר כי כל בני אדם בני אדם

הנה, ולא ילאו האומות ונצטן אדונתם (Autochthones), ולא היו אלו בני אל אחד ואלו בני לאל אחד, אבל כלם אחים בני איש אחד ונועשה אל אחד; וכן כל הנצרא, שניים וארץ, ים ויבשה, שמש ירה וכוכבים, זהנה חיה ועוף ורעם ודגים, כלם נועשה אל אחד; אבל הצורא והנצרא הם כדללים זה מזה לאין תכלית, והעולם כלו ציד הצורא כחומר ציד היוצא, ולא יצטר מוננו לסנות הנצראים ככל אשר יחפוץ, וכל התמורות ההוות בעולם כלן צרלון האל, והוא המייטיב והוא הנועניש, הכל צרלוננו, ואין דבר בהכרח כלל. זה הוא היודאיונות, והפכו נונש הוא השפיטויזמוס. וזה פרים: האחד נוטיב צלצרות אהבה וחסד ורחמים לזולתנו, והוא ג"כ נונסם אותנו צלרותינו ונחזק לצנו בתחלת ותקוה; והאחר נוקטיב לצנו עם זולתנו, וניאש אותנו בעת רעתנו, נשוננו נגד פנינו הכרח טבעי קדנון ונלתי, בלתי נשועצד לשום וננהיה, ובלתי נקצל שנוי נשום פנים.

ד ירה, עקר ענינו תקע בארץ, כמו וני ירה אכן פנתה (איוב ל"ח ז'), ועדה הונלכה אשר יריתי בני וציקך (בראשית ל"א כ"ח), וכן כאן הטביע צכה, טביעם וינער ה' את ונלרים בתוך הים (לנועלה י"ד כ"ז). וננצחר שליטיו: שליטיו היותר נצחרים, כמו ורלוי לרוב אחיו (אסתר י' ג') לאחיו הרבים, ירק עשנ (בראשית א' ל') עשנ ירוק, להטי החרב (ג' כ"ד) חרב לזהטה, וכל ונצחר נדריכם אשר תדרו לה' (דברים י"ב י"ח) נדריכם הנצחרים, כלוננר אשר תדרו ונן הנוצחר. טבעו צים סוף, פעל טבע לא נוולא צנוקרא על הנפילה נמים אלא נטיט (ירמיה ל"ח ו' וכ"ג, תהלים ס"ט ג' וט"ו), בארץ (איכה ז' ט'), צנונח (שמואל א' י"ז וט"ט), ונזה נטבע וטבעת על שם ונה שחוקקים נהם; וכאן אננר לשון זה להורות שנדחפו לתוך הנמים צכח כאלו נשקעו צקרקע הים; ועל הכוונה הזאת ג"כ וננוקד שָׁבְעוּ ולא שָׁבְעוּ, להורות שלא ונעלננס נפלו צים סוף צנוקרה, אלא על ידי כח נדחה אותם לתוכו.

ה תהומות, ניים עמוקים. יכסיונו, היו"ד צנוקוס ה"א לנ"ד הפעל כמו נטיו, ירציון, ונפני תוספת היו"ד נפל הדגש הראוי צנוקך, כמו צנולת שלמונים (ישעיה א' כ"ב וע"ש פירוש) והיה נוספט הנולה יכסום, וציו"ד יכסיום, וכוספה נסופה ו"ו על דרך השיר, כמו תציאנו ותטענו, אלא שהיה נוספטה להיות עליה חולם, ואננרו המדקקים (כן כתב ר' אליה המדקק נס' ההרכבה ורש"ם) שנח צשורק לזווג הקריאה לקריאת היו"ד הקודמת שגם היא נהצרת השורק; ונ"ל שאין זה כלום, כי לא ונלננו זרות לזווג הקריאה אלא נצחי ונלות, כמו דרו ורגו (ישעיה כ"ט י"ג), לאינה

פירוש שירת הים

ענ

זרטינה (סיר הסירים ג' י"ח), את מולךך ואת מוצךך (שמואל ז' ג' כ"ה),
 ומולאי ומוצאי (יחזקאל ע"ג י"ח), אלל בתנועות מלה אחת לא מלאנו כזה,
 אלא בהפך מלאנו לה"ק אהבת ההתחלפות והסנוי בתנועות הנלה, כמו יחפוך
 יחפץ, ואין אומרים יחפץ יאהב ולא יאהב; וכן אקד תקד, ולא אקד תקד,
 וכן יאבד ולא יאכל, יאחו ולא יאחו, ולסקר יסתייעו ומנלות ירשטם,
 ישאלתיו, ישאלתם, וכמו שכתב ראז"ע על וירשתם (דברים ד' כ"ז) „צנצור
 טנה ונעלם היר"ד צנצר הוי"ו כצנר עין הפעל“, כי אין זה כלום, כי כן
 מלאנו ירשטם (ומלאכי ב' כ') צלא טיהיה טס חירק אחר, וכן כמו שמלאנו
 והתגדלתי והתקדשתי (יחזקאל ל"ג כ"ג) צחירק לפני חירק אחר, כן מלאנו
 זהתקד שטם (ויקרא י"א ל"ד) צלא חירק אחר, וידוע כי הפתח משתנה
 לפעמים לחירק, כגון צד צדו, פת פתך, ולא מלא גם פעם אחת ככוי מל
 צשורק. לפיכך אני אומר כי טעם השורק לזייר לאזן השומע הנפילה צנולות
 והכסוי תחת המים, כי כן נראה נוטע הצרת U לעורר צנפסנו ליור החשך
 והמנולה, וכל היודע יקרת התנונה המלילית הנקראת אַנְאָמְאָטְאָטְאָע
 לא ילעג לדבר הזה, ואחר שיונה כי השורק צסוף יכסיומו הוא לתכלית זאת
 שאנרתי, ילדקו צלד ונה דברי המדקדקים, שהוא לזווגו עם הצרת יו
 הקודמת, כי צאמת אם לא היה כאן שורק אחר (כגון אם היה כתוב יבסמו
 לא היה כח לשירק אחר העומד לצדו צסוף התצה לעורר ליור הנפילה
 והחשך, ורק צהיות שורק אחר לפניו, יפה כמו של השורק האחרון לעורר
 צנפסנו הליור ההוא. — יכסיומו: עתיד צנקום עבר, וכן תרעץ אויב, ורבים
 כן צמלילות הנצוה והסיר, ולא שהעמיד מוטט צנקום העבר, אלא שהמשורר
 מלייר ונה שהיה כאלו הוא עתה נגד עיניו, והעמיד מוטט טמוט ההווה אשר
 איננו צלה"ק. שהומות יכסיומו: המשורר מדמה כאלו עתה נגד עיניו שהומות
 מוכסים אחת. צנולות, גם מנולה מים עמוקים, ואע"פ שהטס משרש לול
 נראה סנזר משרש ללל, מלשון לללו כעופרת, ופעל ללל צלשון ערבי ענינו
 אַבְד, נעלם ולא יראה עוד, ולפעמים ג"כ נקצר. ונראה כי לכן קראו מנולה
 למים עמוקים, על טס שכל הנפל צהס אובד ונעלם מן העין, וקלת ראה
 לזה צנחשכים צנולות (תהלים פ"ח ז'). והנה מנולה כמו צלשון דומי

פירוש שירת חים

אל לשגשג חזר צעברי, ולסרס חזר צפורי (שענינו סבב וסקיף), ולאדרי צכח
 כמו נאזר בצבוכה (תהלים ס"ה ז') ונזהר לצדקה עם לבוש סעוקיף את כל
 הגוף, ונזהר חדיה תחלת הוראתו גלזר, ופושאל לפרסחת הפוזק, כמו אלאזר
 ולא ידעתני (ישעיה ו"ה ה') שענינו אחזק אותך. מרעץ: תסגר ותנפך,
 רעץ כמו רץ ובארמי רעע. והנה הנקרא הזה על דרך כי הנה חויצין ה'
 כי הנה חויצין יאכדו (תהלים ל"ז י'), אל נקמות ה' אל נקמות הפוע
 (ל"ד א'), עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו (— ג' —), אתי
 מלכזון כלם אתי מלכזון תצאי (סיר השירים ד' ח'), אל למלכים לנחאל אל
 למלכים שחו יין (משלי ל"א ד'), עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר
 (שופטים ה' י"ג), ואנר ראצ"ע שספוקס כי פעם אחר פעם, פעמים חין
 להם. ומספר תעשה ככה, שתדעץ ינייך את סאויצ, וזה שבוט, והאמת כי
 הדרך הזה מוסיק כח המאמר, כי הסומע תלוי ועומד לסמוע מה יהיה סופו
 זכשישמענו יעם לו יותר כמשפט כל דבר יקר הנזוקש ובלתי ונלוי וייד.

ג) גאונך: עם גאון כאשר נפעמים על כח הפועל גַּאֲוֶנָה ואין
 לעמוד לפניו, כמו בגאון גליך (חיוב ל"ח י"א), בגאון הירדן (יהושע י"ג
 ה') ובמשקל אחר בגאות הים (תהלים פ"ט ז'), וכן אלל האל ועמד ורעה
 צעז ה' בגאון עם ה' אלהיו (ניכח ה' ג'), תנה גאון קרוב לעזו vehement-
 tia, impetus, וכן מפני פחד ה' ונהדר גאווו בקומו לערוץ הארץ (ישעיה
 ז' י"ט) ועיין לעעלה אלל כי גאה גאה. תסרוס: תפיל צחוקה, כמו
 געונעמדך יהרסך (ישעיה כ"ז י"ט), סרוס שגיננו צפיינו (תה' ל"ח ז'), והוא
 לשון מכוון כנגד קניך, בעומדים נגד תפילם ארנה, ואח"כ אמרו לשון
 סריקה על הפלת כותל הנמים וחונות הערים, ואח"כ על הסוכן גדר ועוצר
 צבולו (לנעה י"ט כ"ד) כאלו הוא תפיל הגדר, תרוךך: סרון נגזר וכן סרה
 (אסי חרר) שענינו מעיינות ושדסה, לפיכך יתכן לוער יאכלנו בקש, כנומר
 יאכלם נהר כאכול האש את הקש. יאכלנו: הוי"ו הסוספת צסוף כתפחרת
 הסיר צעקור לשון אהנית קולנה, כי צארנות צעקוס ענת אורסם אומרים
 דמין, כמו ותקרב הנו (עזרא ז' י"ז) ונזה אמרו תחלה ותקרבנו, ואח"כ
 השמינו הוי"ו ואנרו ומקרבם, וצעלי הסיר צסרו להם העלות הנוטרות
 דהחירו הוי"ו לעקונם.

ח) וצרות אפיך: אפים בל"ה (תקפה זוגי) חין ענינו אף או נחיריים
 אלל פנים (כמו חנפין בארמית), כמו צעמ אפוך (במחשית ג' י"ט) וכן
 שימחו אפים ארנה, וכן ותפול לאפי דור (שמואל א' ג' כ"ג) כמו לפסי

דוד וכן צלשון חכמים קלפי כמו קלאפי וכן מדעת דוד קדיס עזה, אשר
 היתה דרך נס, כאלו הוא רוח ה' ונסתת אלוה, כאלו באפיו נשף צמים
 ועמדו כד אחד. נערמו: נעשו כערמות חטים, כמו נד: קרוצ קלאפה, כמו
 כד קליר (ישעיה י"ז י"א), אזל צוהילתא אורו נלכו כמו נד, ויה נוד לרור
 ואינו מוליא ומכניס וכו', כראה שקראו כמו נאד, וכן בתרגום ירושלמי
 העיוחס ליונתן בן עוזיאל קמו להון לריין הא כזיקין, וזיקא הוא נאד, וכן
 בתהלים (ל"ג ז') כונס כנד ווי הים מתורגס דומכניס היך זיקא ווי דינא;
 ואולי גם אנקלוס היה קורא כמו נאד, ולהיות הסוד דבר קטן וגרוע, הגדיל
 הענין לפאר הנלילה לאזן השוועים, ותרגם קישור, כלומר כשוועה; ואולי
 להיות נערמו ונלכו כמו נד (או נאד) כפל ענין צמלת שוועה, לפיכך נחר
 אנקלוס לשוועה, ועשה נערמו וענין ערעה וחכמה, וכיולא בזה לעשה (י"ו)
 עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קבית, הסיר אנקלוס כפל הלשון ופירש
 הראשון על עזרת הארנון, והשני על עזרת הירדן. קפאו: ונלשון וכנבניה
 מקפיהני (איוב י"י), והוא דרך הפלגת השיר, עמדו כאלו נקפאו.
 ט) אמר אויב: צלכו, שאם הכוונה אמר לעמו הי"ל צלשון רבים נרוך
 נשיג וגו', וזה אמנם דרך נלילה השיר, שהעשורר ודונה נחשבת זולתו,
 כעם ואתה אמרת צלצך השמים אעלה (ישעיה י"ד י"ג). ארדף אשיג:
 העדר וי"ו הסבור (Asyndeton) נורה על חכיפת הפעולות, כאלו
 הרדיפה, ההסגה וחלוק השלל תכופות זו לזו, ודוגמתו צמקרה בין רגליה
 כרע כפל שכב (שופטים ה' כ"ז) ודוגמתו צמפרי העמים דבר יולייס הקיקר:
 גאחי, ראיתי, נלחתי (veni, vidi, vici), וכן לנעה נשפת ברוחך כסנו
 יס. תנללמו: תנלל אחס, כמו ונללו צמי ונלרים את הערוב (שמות א' י"ז).
 והכוונה תנלל צהם, וכיולא בזה שרש שבע הקרוב צבורתו לשבת קלא.
 תצנעו להם (כנעם י"ו י"ג), ותצנעם אוחו (יזל ז' י"ט). תנללמו כפשי:
 כפשי ותאחי תטיה ונללה וצנעה עיהם, כפשי תאחי כמו כפסך שבעך (דברים
 כ"ב כ"ה). והנה זה (לדעת ראש"ע) דבק עם אחלק שלל, ואין בן דעת צל
 השוועים, וכימוקו עמו, כי לפי זה היה לו לומר תנללמו כפשי, ובאמרו
 תנללמו משמע שהכוונה על תאות הפקמה, כלומר תשוקתי להפקם עיהם
 תנללם בהם, כי אריוק חרבי ותורישמו זיי. אשר אין נלחתי בי גם ירדי
 החכם רנ"ל כ"י תרגם מיינע ראכניער, אריוק חרבי: אולי חרבי מתערה,
 כמו וירק את חכמיו (בראשית י"ד י"ד) וכן ולא הורק ונבלי אל פלי (ירמיה
 י"ח י"א) והלשון נושא, כי מתחלה אמרו אריוק על הפלי הנשאר דיק

ואח"כ השאילו המלה על הדבר שמוליאין אותו מן הכלי (עיין רש"י) וכיולא
 בזה בלשון רומי (evacuare gladios), ועיין פירושי בנראשית (ל"ב כ"ו).
 תורישמו יד, ענין השמדה כמו חכנו בדבר ואורישנו (במדבר י"ד ג') ותחלת
 הוראת לשון הוריש, גרם לפלוני שיהיה מנוונו ירושה, וזה על ידי שהניית
 אותו. והנה להורות על קלות הנלחמן שהיה האויב מדמה בלבו, הזכיר תחלת
 המלחמה שהוא הולאת החרב וסוף הנלחמן שהוא השמדת האויב, וקשר שתי
 הפעולות בלא וי"ו להורות על תכיפותן זו לזו.

(י) נשפת: לשון נשיצה והולאת הרוח מן הפה, ונזה בהפוך אותיות
 נפש, כאשר נולדנו נפשו גחלים תלהט (איוב מ"א י"ג) שהכוונה נשימתו,
 וכן רוח ונשמה תחלת הוראתם האויר שנבעי חיים שאפים ומוליאים צפיהם,
 כי ידוע בכל הלשונות כי המלות המורות על עניינים רוחניים נאמרו תחלה
 על עניינים גופניים. נשפת צרוחך: משל כמו למעלה (ח') וצרוח אפיך. והנה
 בספור לא נזכר רוח אלל טביעת המלרים, וזה נחזק מה שכתבתי למעלה
 (י"ד כ"ד), כי באמרו וישקף ה' אל נחמה מלרים צעמוד אש וענן ככלבו
 קולות וצקקים וי"ח שדי ורוח סערה. ללבו: טקעו, ועיין למעלה על צמולות.
 כעופרת: שמונהרת מפני כוזה לטקוע ולהסתד מן העין. אדירים: חזקים,
 עיין למעלה (פסוק ו') על נאדרי זכה.

(א) וי כנכה צחלים ה': המקרא הזה דוגמת ינייך ה' נאדרי זכה
 ינייך ה' תרעץ אויב, שהחלק הא' מהפסוק נכפל, ולא נשלים הענין אלא
 בסוף הכתוב, וכן כאן וי כנכה צחלים ה' איכנו נאמר שלם אלא הכוונה
 וי צחלים נאדר צקדש נורא ועושה פלא כנכה ה' ? (וכן דעת רוננו"ן
 בפירושו), אלא שנשתנה המקרא הזה עוקרא ינייך והצריז צנה שנשנעה
 צחלק הצ' ונלת צחלים (שהיה לו לומר וי כנכה צחלים ה' וי כנכה צחלים
 נאדר צקדש), ודוגמתו אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות נשייך
 (תהלים פ"ט כ"ג), נשנעה ונלת אויביך צחלק הצ', וקרוב לזה הצננהרים
 חרה ה' אש צננהרים אפך (צננוק ג' ח') שענינו הצננהרים חרה (ה') אש
 צננהרים חרה אפך, החלק הראשון חסר ונלת אפך (הצננהרים חרה אפך ה').
 והחלק השני חסר ונלת חרה. ולא יתכן לפרשו כפי דעת צה"ט, שא"כ חרה
 אף ה' ה"לל, כי חרה ה' לא ננאל צשום ונקום. צחלים: צאלהים, כלומר
 צאלהי העומים, כמו ועל אל חלים ידבר נפלאות (דניאל י"א ל"ו), וכן פ'
 צשוק יערוד לה' ידונה לה' צנני חלים (תהלים פ"ט ה') ענינו צנני חלים
 והם המלאכים, וכן הצו לה' צנני חלים הצו לה' כבוד ועוז (שם כ"ט א')
 ענינו צני חלים, כלומר המלאכים; וחזן נאלה לא ננאלנו חלים להוראת

אלהים כי אם להוראת החוק והגזרה כמו לנטה (ט"ו) חילי מואב, וכן נשתי
 יבורו אלים (איוב ז"א ט"ז), וטעם הדבר כי אל תחלת הוראתו חזק ואמין
 ומה נגזר אלה, אלהים, אך אלה נשתנו בגזרתם, וכל השומע שם אלהים
 יודע שהכוונה מי שהוא בעבד, בין שיהיה זו כח וגזרה (כאלהי אמת) בין
 שלא יהיה זו שום כח, כמו אלהי העמים, אבל שם אלים לא נשתנה בגזרתו,
 והשומע יבין בהכרח בעלי כח וגזרה, לפיכך לא נחרו ישראל לקרוא בשם
 זה לאילי העמים, ולא אמרוהו הנביאים אלא כשהיה הנואמר עלונו מוכיח
 שאין האלים הם בעלי חזק באמת, כמו כאן שהכתוב אומר שאין באלים
 מי שיהיה נאדר בקדש גורא תהלות עושה פלא, וכמו בדניאל שבאמרו אל
 אלים הורה שהם ההת יד האל האמת. נאדר בקדש: עיין למעלה ו' על נאדרי
 זכא, וטעם נאדר בקדש, מוקף כח אלהי, מדות אלהיות וכיוצא, כלומר שהוא
 אלהים באמת, לא בשם לבד; ועיין ונה שכתבתי בזכורי העתים החדשים שנת
 סר"ו עמוד ל"ה. גורא תהלות: ראוי לתהלות גוראות (גדולות ועלויות), על
 דרך גורא עלילה (תהלים ס"ו ה') צעל עלילות גוראות.

יב) נטית יתייך: כאדם המורה לעצמו צנעיית ידו, והם ומהרים
 לעשות רלונו, כן הארץ מהרה לעשות רלוך ולגלגס. תבלעמו ארץ: תחלה
 אחר כסמו ים, ללבו כעורת, ועכשו אחר שנטשו ונבלעים שם בקרקע הים.
 ורענ"ן פירש כי אחר שטבעו השליכם הים כיונה הים, ושם יכלו וישונו
 לעפר על הארץ כשהיו, וזה דחוק.

יג) נחית וגו' אחר שהשלים לומר ותפלת הנלדים, הנושרר ונכב
 עתה נחית לישראל ומלייר חסד ה' עליהם, כי כל זה עשה בעצורם, וכמו
 שהוליאם מנלדים בלא נזק כן יביאם בטלום אל הארץ אשר נשבע להם.
 נחית, גאלת, עבר צנוקס צינוני, הנושרר ומלייר העמיד כאלו הוא נגד עיניו,
 עיין לנעלה פסוק ה' על יכסיומו. נחיתך: באהבה ובחמלה על עונך. בעוף:
 זכא גדול נגד כל מי שיקוט על עונך. אל נוח קדשך: אל נוח קדש שלך,
 כלומר אל הנוס הקדוש אשר לך, כי נוח קדש בנו נוח קדוש, כמו אנשי
 קדש אנשים קדושים, אנשי אמת אנשים נאונים, והנוה הוא ארץ כנען
 (רענ"ס) ונקראת נוח ה', כי היא תהיה נקוט עבודתו, ואנשים שהאל יושב
 בכל נקוט שבו נדים אותו שם.

יד) שמועו עמים ירגזו: בשתחמה עמך נחיתך אז העמים שכבר
 שמועו את הנס הזה ירגזו וידמו כאנן כשיעברו ישראל אללם; עבר ועמיד
 עליהם להורות על ההוה, כי הנושרר ומלייר הדבר כאלו הוא עתה נגד
 עיניו; ואחר תחלה עמים דרך כלל ואח"כ פרט פלשת, אדום ומואב וכנען.

ירגזו : עקר ענינו כדורד ורעדה, כמו ירגזון יריעות (מצקוק ג' ו'), ועוסדי
הרים ירגזו (תהלים י"ט ח'), והושאל לנדוד הכפס וְהִתְקַדְּתִי וְשִׁמְרָה לְכָל
קצה שתייה, כמו ופחדו ורגזו (ירמיה ל"ג ט'), ורגזו וחלו מפניך (דברים ז'
כ"ה), לז רגז — כ"ה ס"ה) שהם על התפעלות הפחד, וירגז המלך (שמואל
ז' י"ט א'), ועלנך ותרגזך (ישעיה י"ד ג') שהם על התפעלות העלזון,
למרגיזי אל (איוב י"ב ז') ברגז רחם תזכור (מצקוק ג' א') שהם על
החמה והחרון ; ובגסון ארניית אינו כאמר אלא להוראת החמה והחרון, וכן
בלשון חכמים רגזן ענינו בעל חמה, וכאן הכוונה על התפעלות הפחד. חיל,
גם הוא לשון רעדה, כמו ותרעש הארץ ותחול (ירמיה כ"א כ"ט), יחילו
אף ירגזו תהומות (תהלים ע"ז י"ז), אך נראה שהוא מיוחד לרעדה עם כאב
והבל, ונ"ל צטרם תחיל ילדה (ישעיה ס"ו ז'), אע"פ שהושאל לפעמים לדברים
בלתי חיים ובלתי מרגישים כאב. והנה הזכיר תחלה העמים שהיו קרובים
אל הדרכים שהיו ישראל לריכים לעצור כדי ללכת ארצה כנען, ולצקוף הזכיר
יושבי כנען שהם העמים שהיו ישראל הולכים לקחת את ארצם, כי תחלה
היה לריך שיחתו הפלשתים ואדום ונואז כדי שלא יצבנו את ישראל בצברים
אלנם, ואח"כ היה לריך שיחתו הכנענים ויפלו ביד ישראל, והנה כנגד פלשת
ואדום ונואז אמר ידמו כאבן עד יעבור עונך, וכנגד יושבי כנען אמר
תצילנו ותטעמו.

טו) אז : מיד בשמעם קריעת ים סוף וטביעת הנולדים. אלופי אדום :
ראשי המשפחות, והמשפחה אשר עליה שר אחד נקראת אלק, כמו הנה אלפי
הדל צמנשה (שופטים י"ט ו'), לשנטיכם ולאלפיהם (שמואל א' י"ט) ,
וחפשי אוחז בכל אלפי יהודה — כ"ג כ"ג), והאלוף הוא שר האלק ונשיא
צית אב. והנה אלופי אדום הם צתי אבות שנחלקה בהם אומת אדום, ולכל
צית אב היה אלוף ונשיא, והיו באדום אלופים למשפחותם, והם הנזכרים
צבראשית (ל"ו ג' — מ"ג), וגם היה מלך באדום (שם שם ל"א. צמדנר כ'
י"ד). ונ"ל כי אלופי אדום לא היו תחת עול מלך אדום, אלא מדרו בו, או
מעולם לא קצנו עליהם מלך, והיתה קלת האומה תחת ממשלת המלך,
וקלתה תחת ממשלת האלופים, והחלק השני הזה מאומת אדום מיוחד בשם
צני עשו (עיין רש"ס דברים ז' ג') והנה מלך אדום לא כנהל צפני צני
ישראל וינא לקראתם בעש מצד, אבל צני עשו יראו עמם (דברים ז' ד').
חיילי מואב : גבוריהם, ואיננו לשון ציל (כדעת ראב"ע) אלא לשון אל וחליהם,
וכתב לפעמים ציו"ד וצפני שכן אומרים ציל צילוח, כלם לשון חזק וחזקף.
וכראה כי חלים היה תאר לקלת שרים, כאשר מלאנו ואת נשי המלך ואת

שריטיו ואם חלבי הארץ הולך גולה מירושלים צננה (מלכים ז' כ"ד ט"ו),
 ואם חלבי הארץ לקח (יחזקאל י"ז י"ג). והנה צמוח כחוצ ויגר מוחז מפני
 העם נחל כי רב הוא ויקץ מוחז מפני צני ישראל (צמדבר כ"ג ג'). נמוג:
 נמוס כדבר הנמוס צתך תמים (liquefieri) והוא משל כאלו חנה חוזק לזם
 זיהה לעים, וכעסם יתעם לזם העם ויהי לעים (יהושע ז' ה') וקמוצ לזה
 כתב אוריאלוס. (Ex Ponto I. 2. 57.) Sic mea perpetui liquescunt.

pectora curis ignibus admotis ut nova cera solet
 ונחמה בי שני השרשים האלה מוג ומסס כדלים זה מזה צמח
 שיקרא נמוג וזה שניתך על ידי הוים, כמו צרצרים תמוגנה (תהלים ס"ה
 י"א), והטיטו הסלים עקים וכל הגזעות תמוגנה (עמוס ט' י"ג) שענינו
 חבכה מים, וכן שערי הנחרות נפתחו והסיכל נמוג (נחום ז' ז') אחר
 שערי הנחרות נפתחו המים שוטפים את הסיכל והוא תמוגג צמים; ואולי
 כך (נגד הטעמים והנקוד) נמוגו צים דאגה (ירמיה מ"ט כ"ג) נמוגו צים
 של דאגה, ונוס הוא וזה שניתך ע"י האש והחום, כמו וחס השונש ונוס
 (שמות י"ו כ"א), היה לצי כדונג נמוס צתוך מועי (תהלים ב"ג ט"ו), כהמס
 דונג מפני אש (שם ס"ה ג'), הרים כדונג נמוס (שם ל"ו ה'), ונמוס
 הרים תחתיו וגוי בדונג מפני האש (עזרה א' ל'); וכן צמח נוס, ישלת
 דצרו וינוס (תהלים קנ"ז י"ה) שענינו על ידי חום השונש, ושנים נראים
 כיואלים וין הסכל, צדמתי ערמי אומה (תהלים ו' ז'), ונוסו ההרים
 מדמס (ישעיה ל"ד ג'), אך גם צאלה הכוונה על החום, כי הדם כשהוא
 נח הוא חם, וכן הדמעה חמה היא ואמר כי דמעתו נרוזה נחל עד שילדק
 לונג אשהה בכל לילה ונתי, ונלכד זה היא ג"כ חמה כ"כ שהיא ונוסמת
 צדתיחתה את ערשו, אשר אולי כלו או תקלתו היה כסף והזב. חלל צענין
 הפחד היו אומרים בלל חלוק נמוג ונוס, נאחר שאין הוולילה הזאת אלה
 לשון מושאל, כי אומרים שהלז או הדם נהפך לעים, צלי שנדע אם זה נמשך
 ערצוי החום או נרצוי הלחות.

שן) חסול עליהם: על אדום ועל מוחז (ראב"ע). צגדול זרועך:
 צגדול זרועך, וכעס כגדול זרועך הומר צני תמותה (תהלים ע"ב י"א).
 עסקל פֿעל מתחלף במסקל פֿעל כמו בשצעה צמוצ ציתך קדוש היכלך (שם
 ס"ה ט') ענינו קד"ש היכלך, קדושת היכלך, וכן אל צורה קומתו (שמואל
 א' י"ו ז') גובה קומתו; וכן תאונים ונוסקל תאום ותאני ונוסקל תאום
 או תאם. וכן ונוסקל פֿעל ונוסקל פֿעל, פֿעל פֿעל כמו חדר חדר.

פירוש שירת הים

הַבַּר הַבַּר, שְׁכֶם שְׁכֶם, חולתם; וכל זה מפני שכל המשקלים אשר צופים סגור
 וכן נראה אחריו היו נתחלה בעלי שוא ופתח, או שוא וחולם, כמו שהם
 בארמית כגון קִשְׁט וְאַרְמֵי קִשְׁט, גִּבֹר וְאַרְמֵי גִבֹר, והדברים ארוכים, וכבר
 ביארתי בספרי פְּרָאֵל עֲגָמְעֵי. ויעם גדול זרועך, כשיראו זרועך הנטויה
 על כל מי שיעמוד להרע לעמך, ידמו כאזן, ישארו כלתי ונתנועעים כאזן
 דומם, ולא יעבדו את ישראל בעצמם אללם. ידמו: קל משרש דמם, כמו
 יִתְמָר מִן תַּמָּר. עד יעבור עונך ה' עד יעבור עם זו קניית: אין זה דוגמת
 ימיך ה', וני כוננה באלים ה', וחבריהם, כי בהם אין החלק הראשון
 עמאר טלם, וכאן הוא נחומר טלם (עד יעבור עונך ה'), ואולי היה כן מפני
 שהנחומר הזה משונה מכל חבריו הנכפלים גם בענין אחר, כי הם נתחלת
 הפסוק וזה בסופו; והיות הענין תלוי ומופסק הוא טוב ונעים נתחלת
 הנחומר, אך לא בסופו; ואע"פ כן בא כאן בחלק השני תוספת קלת על
 החלק הראשון, כי צמקום שאמר בחלק הראשון עד יעבור עונך, אמר בחלק
 השני עד יעבור עם זו קניית, וענין עם זו קניית מוסיף על ענין עונך,
 ופירושו שאתה עשית שיהיה טלך, כי לא בלבד היו עמך מפני מנהג אבותיהם
 שנידיהם (כי הם עובדים אותך כי גם אבותם עבדוך), אבל אתה עתה על
 ידי שהולחתם ונצית עבדים קניית אותם לעבדים כמעט עבדי הם אשר הולחתם
 אותם מארץ נגרים (ויקרא כ"ה כ"ה).

יז) תביאנו ותטעמו וגו': דעת זה"ט נכונה מאד בצפוק הזה,
 והמפרשים לא הבינו כלל, וזה שיעור הכתוב: תביאנו (וקודם לכן תטעמו
 צהר נחלתך) אל נכון לטבתך פעלת ה' אשר הוא המקדש אשר כוננו ידך;
 תביאנו דבק עם נכון לטבתך והוא בית המקדש, ותטעמו דבק עם צהר
 נחלתך שהוא ארץ ישראל, לפיכך בא נכון ומקדש בלא צי"ת כמו צהר נחלתך,
 כי הנטיעה נקשרת בהכרח עם צי"ת המקום, אבל לטון ביאה נמלא הרבה
 בלא אות משמשת אחריו, כמו באו שערינו בתורה (תהלים ק' ד) כי ראתה
 גרים באו ונקדשה (איכה א' י'), אך כאן תביאנו נכון לטבתך מקדש כוננו
 ידך, ותטעמו צהר נחלתך הוא מאמר מוסגר, ועל כן בא תביאנו צטעם
 רציע, המפרידו מן ותטעמו. צהר נחלתך: כל ארץ הרים נקראת הר, כמו
 הר יהודה, הר אפרים, וכן ההר העוב הזה (דברים ג' כ"ה), ועשה ה' לצאות
 לכל העמים צהר הזה (ישעיה כ"ה ר'), ובלע צהר הזה (שם שם ז'), כי
 תטוק יד ה' צהר הזה (שם שם י') שהכוונה על כל ארץ ישראל. נחלתך:
 ארץ ישראל נקראת נחלת ה', כאלו היא אחחתו ומלך ירושתו, המניבה על

פירוש שירת הים

פא

האדם (ונפרט אלל הקדמונים כנראה מענין נצות, ומלכים א' כ"א ג'), כמו
 צאו גוים צמחלתך (תהלים ע"ט א'), ונחלתי שמתם לתועבה (ירמיהו ז' ז'),
 כמו שנקראו ישראל חלק ה' ונחלתו להורות חנינותם עליו. וכוון לשנתך
 פעלתי ה': נקראו השמים וכוון שנתו של הקד"ש (מלכים א' ח' ל"ב, מ"ג,
 ומ"ט, ותהלים ל"ג י"ד), וגם צית המקדש נקרא כן, וכוון לשנתך עולמים
 (מלכים א' ח' י"ג), ופירוש וכוון מקוים (וכן צלטון ערצי מצאין), וכך
 אשקטה ואזיטה בנוכחי (ישעיה י"ח ד') צמקומי, ורוב שמוש הנלה הזאת
 להוראה הזאת הוא צטיר ונדצור המפואר, אמנם דצור הפשוט אומרים נכונה
 ומכונות להוראת היסוד והנסים, ועל ההוראה הזאת מלאנו צטיר קבונים,
 יסוד ארץ על זכויה (תהלים ק"ד ה'). פעלתי: הכינות וגזרת צמחשנתך,
 כונו הוי חושני חון ופועלי רע על משכבותם (מיכה ז' א'), אף צלב
 עולות חפעלון (תהלים כ"ח ג'), מי פעל ועשה (ישעיה מ"א ד'). מקדש
 דגש הקו"ף לתפארת הקריאה, וכ"ל ששמוהו כדי שיהיה השוא נע, וזה כדי
 להרצות הברות הטיבה, וזה כדי שיהיה שמוע יותר ניגון הזקק הגדול; וכיולא
 צזה צמלת הַיָּסוּדִין (לנועלה ז' ג') להיות הנלה צמעס סגולתא ואין לפניה
 מלה צמעס משרח רבו להרצות הברות הטיבה כדי להשוניע יפה ניגון הסגולתא,
 אעפ"י שאין הטעם הזה ותישב אלל כל שאר הדגשים לתפארת; וכיולא צזה
 הוא ונה שהחליפו שוא נח צחטף פתח צמלת הַחֲמִידָה (ירמיהו כ"ז ט'), כדי
 להרצות הברות הטיבה, צעצור נגון הזקק שאין לפניו משרת. כונו ידך -
 אין ענינו כמו פעלתי (כדעת ראב"ע), אלא לשון העמדה וקיום, כגון וכוונתי
 אח כסא ומלכתו (שמואל ז' ז' י"ג), אלהים יכוונה עד עולם סלה (תהלים
 מ"ח ט'), והכוונה שהאל ישמר מקדשו שלא יחרב, והוא כענין מה שכתוב
 אח"כ ה' ימלך לעולם ועד.

יח) ה' ימלך לעולם ועד: איננו דרך תפלה, שאם כן היה לו לומר
 ימלך ה' לעולם ועד, גם איננו דרך נבואה, אך הוא דרך מליכת השיר,
 כאשר יצא ה' אח עמו אל ונקדשו, אז יהיה ה' מלך לעולם ועד, כלומר
 על עמו שיעבדהו לעולם. ימלך: יהיה מלך על ישראל שיעבדהו וילכו צמורתו
 ויהיה ה' צראשם צמקום מלך, כי אמנם שינת מלך עליהם לא היה לפי עקר
 כוונת המורה; ויש כאן גם כן רמז למה שיהיה לעתיד לבוא, שיהיה ה' למוֹלֵךְ
 על כל הארץ, ויהיה ה' אחד ושמו אחד. לעולם: עקר הוראת מלת עולם על
 אמן נעלם ובלתי מיוחד, הן לשעבר הן להצא, כמו זכור ימות עולם (דברים
 ל"ז ד') הם ימי קדם הרחוקים ונעלמים ומזמנינו, ענד עולם, אחזת עולם.

שמתח עולם, הכוונה זהה על הזמן העתיד, מעולם ועד עולם, לשעבר
 ולהצא. ועד: ונלח לצד השאלה להורות (ספורת ונלח עולם) כל זמן רחוק,
 הן לשעבר הן להצא (וכן בלשון רומי המשוררים אומרים לפעמים usque
 להוראת התמידות) כמו הזאת ידעתי מני עד (איוז כ"ד) לשעבר, נשאר
 זה' עדי עד (ישעיה כ"ו ד): להצא, וְצֵד (כמו לעולם, ולהפלה אומרים
 בכפל לשון צֵד לעולם (תהלים קמ"ח ז') או לעולם ועד (ואין הנולדה
 סתמה, כדעת רמב"ם שחשב כי משפטה לעולם ועד עולם), וסוטה הנולדה
 רחוקה להקדו וְצֵד ומפני ההפסק (כי לא נולדה הנולדה הזאת רק בצדקס)
 וְצֵד, והקבול שמתח העי"ן זר ונחד, ורמב"ם צקס להולמו ולא סלמו, כי
 אחר שהוא צעור ההפסק כמו וְצֵד (צדקסית ג' י"ג) וְצֵד וְצֵד זה
 כלום, ראשונה, כי כחן סגול ולהלן לירי, ושניה, כי גם בלא הפסק העתיד
 מנחי פ"ח אל"ף פעמים צלירי ופעמים צפתה, כמו וְצֵד צפגשי (שופטים
 כ' ו'), וחזן ופעמי נחי פ"ח צמח עתיד לא נולדו מעולם פתח ומשחנה
 צהפסק ונאמר ללירי ורמ"י כתב כי הוי"ו משרש הנולדה ושהיא פתחה, והנכון
 כדעת צעלי שפתי חכמים סכוונת רש"י על נקוד העי"ן, כי אנכי היודע וְצֵד
 (ירמיה כ"ב כ"ג) שהוא לשון עדות, העי"ן קמומה, כלומר נקודה קמץ קטן
 שהוא לירי, וצב וְצֵד שעיניו לעולם העי"ן נקודה פתח קטן שהוא סגול;
 אונס רמב"ם באמר: ומשפט לה"ק בהיות התנועה (זה כ"ל טעות סופר
 ולרדך לומר הנביאה) בלות הצא אחר וי"ו יפתחוהו כמו טור וצב וְצֵד וצב
 זה בפסח ועד עכ"ל, כוונתו על נקוד הוי"ו וקרא פתיחה לקמץ, לא שהקמץ
 נקרא בן, אלא שהוא פתיחה צורך אל הו"ו שאיננו תנועה; וצב יאורו הקלר
 מפורש יותר וזה לשונו: וצב צרות הטעם בלות הרמב"ם כמו לחס וְצֵד.
 נפתח הוי"ו. אונס לענין שכתב רש"י שהוי"ו צמלה וְצֵד היא יסוד, לא
 יחקן שיוקח כמשמעו, כי לא נעלם מעיני רש"י ז"ל שאומרים וְצֵד, וְצֵד עדי
 ועולמי וְצֵד צב וי"ו, ואיך יאמר שהוי"ו כאן יסוד? גם מה שכתב צמקס
 אחר (צמד כ"א ד') את זה כמו את יהו, כמו שיאמרו וְצֵד ועד
 עכ"ל, לא יוכיח כלל שהוא מפרש וְצֵד משרש יעד, כי גם כוונתו על הוי"ו
 הצאה צמקס הוי"ו בְּנֹעַד וְצֵד וכן צמלה וְצֵד צב"ס, ולא (כדעת
 המעמר) על ונלח וְצֵד שהכל יודעים שאינה וְצֵד אלא וְצֵד כמו וְצֵד
 ולעולמי וְצֵד ונ"ל צדור כי בוונת רש"י ז"ל כי צמלה וְצֵד צמ"י העי"ן

פירוש שירת הים

תלם יָד נוסגת גם צלי וי"ו, חמנס ונלת יָד צסנוול העי"ן לא העמוד צלל וי"ו, כי צלל וי"ו חומרים יָד צפתת, לא יָד צסנוול, וסנה הוי"ו צלתי מתפרדת ממלת יָד, וכאלו היא צה יסוד, וכיוולל צזה למטה (פסוק כ"ג) על ונלת מרתה כתב רש"י : והתי"ו היא צמקום ה"א הנטרשת צתיצת מרה ; ועל מלת וחנתו כתב : הרי ה"א על שרש נהפכת לתי"ו : הרי סהוא קורט שרשית לכל אות הצלתי מתפרדת מן התיצה, ושנכטילתה ענין הצנה עשתה, אעפ"י טאיננה צאמת מן השרש, כי שרש מרה מרה, ושרש חמ"ה יחס. יט) כי צל : איננו מן השירה (כדעת ראצ"ע) כי חק לשון הפסוק הזה כלסון השירה, אלא דרך ספור פשוט ; אבל הוא נקטר למעלה, אז יסיר משה, כי צל קום פרעה, כדעת רמב"ן ורמבמ"ן.

תשובות הגאונים

רבינו יוסף טוב עלם והלכות פסוקות דרב יהודאי.

אסיפה שונות נעשו מתשובות גאוני בבל ומתשובות שאר גדולים קדמונים, שחיס מהן נמצאות בדפוס, אחת כוללת ארבע מאות שאלות ותשובות מקוצרות, ובלי זכרון שם המשיב, ונדפסה תחלה בקוסטנטינא, ואח"כ בפראג בשנת של"ה, ואח"כ במנטובה שני"ו ; והשנית כוללת אנחות שלמות, כאשר יצאו מתחת ידי הגאונים, וכל אחת שם בעליה עליה, ונדפס הספ"י בשאלוניקי שנת תקנ"ב, ונקרא שמו שערי צדק. אסיפה אחרת מתשובות הגאונים נראה שנעשתה על ידי אחד מהגאונים עצמם, הלא היא רב צמה, כי כן במדכי פרק השותפין כתיב : ומצאתי בתשובות ישנות דרב צמה גאון — ורחיק הוא שתהיינה התשובות ההן בלן מרב צמה עצמו, שאם כן לא כך היו קוראין אותן אלא כך היה שמן תשובות רב צמה. ואחריו כאשר תמו גאוני בבל, קם בערפת ר' יוסף טוב עלם, ועשה אסיפה אחרת מתשובות הגאונים, והאסיפה היא איננה אחת מהנדפסות, כי מצאנו בתוספות (פסחים ל' ועונה זרה ל"ז) :

פר תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

בתשובות הגאונים שכתב רבינו יוסף טוב עלם מצא רבינו הם י"ן נסך שנתנסך לפני ע"ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף כמו ששינינו אלו אסורין ואיסורן איסור דנאה בכל שהו י"ן גסך וכו', ודבר זה איננו בתשובות דנדפסות. דן אמת כי במקוצרות כתוב (סימן רנ"ד) כיון שיי"ן נסך אסור בדנאה, גם השכר שהוא אסור, ולא תימא ביי"ן נסך ממש, אלא אפילו בסהם יינו של גוי אסור, אבל הלשון איננו אחד, ונראה ברור כי התשובות שכתב ר' יוסף טוב עלם לא היו מקוצרות אלא אגרות שלמות בהבאת הראיות מן המשנה והתלמוד. ואמנם בספר שערי צדק לא נמצא דבר על הענין הזה. וכן במנחות ל"ד ב' כתוב בתוספות: וכן רב האי גאון היה מניח סימן היות להדדי וכו', וכן בתשובות הגאונים "כתב הרב יוסף טוב עלם" ואין דבר מזה בנדפסות. עוד אסיפה אחרת נעשה ברומי, וזה לשון ר' משה ריאטי בהערות אשר כתב בגליון מקדש מעט שלו: יהודה צדקיה וננימן הם ממשפחת ענוים, וחברו ספר שבלי הלקט, וכפר תשובות הגאונים, "וביאורים ופסקים נכבדים". והנה ר' יוסף טוב עלם היה בזמן חתימת גאוני בכל, כי בימיו מת ר' האי אחרון הגאונים, ואולי על כן התעורר לקבץ גדחי תשובותם; אבל חכמי דומי יהודה צדקיה וננימן היו אחריו יותר ממאתים שנה, ואולי הם הכניסו באסיפתם גם תשובות שאר גדולים, כגון רבינו גרשום מאור הגולה דרש"י וזולתם. ובה יובן מה שכתוב בהגהות מיימוניות (נאלכות לקורות פסק ב"ב) פירש רש"י בתשובות הגאונים — הכוונה: כן פירש רש"י בתשובתו המובאת בתשובות הגאונים. וכן בסוף לקוטי הפרדס כתוב וכך פירש מורנו ורבינו קלונימוס בתשובות הגאונים.

ואני יש בידי (מהנח דנכד ר' אברם קראקוביאה מויניציאה, בן רבנים נכבדים) תשובות דגאונים כ"י נחלקות לשלש מחלקות, החלק הראשון כולל רק תשובות גאוני בכל וקצת גדולי ספרד שהיו בימיהם, כגון ר' הנוך ור' יוסף בן אביתור. והחלק הזה דומה לס' שערי צדק, רוב כה. שיש בזה יש בזה, ויש בזה קצת תשובות שאינן בנדפס, וגם בנדפס יש תשובות שאינן בכ"י, אבל דסדר הוא משונה מאד בשתי הנסחאות. דנדפס הוא גדול שלישי יותר מדכ"י, אך יתרון גדול יש להכ"י על דנדפס, כי הכ"י מדוייק ורשעיות בו מתי מספר, והנדפס מלא שבושים כרמוך, לא מצד המוציא לאור, אלא מצד הכ"י שהיה בידו, לדוגמא בדף ר' עמוד ב' וששאלתם הן שתיהן זקנות שתיהן ילדות שתיהן עקרות שתיהן חוצצת — צ"ל איזו מהן חוצצת? והתשובה הסרה סן

והלכות פסוקות דרב יהודאי פה

הספר מכל וכל, וכך היא בכ"י: כך ראינו כופין את הראשונה לחלוץ
והדין עליה וכו' וכו'. ובדף ה' ריש עמוד א' מצות חליצה בא הוא
דיבמתו לפני ב"ד והן נותנין לו עצה ההוגנת לו, שנאמר וקראו לו זקני
עירו ודברו אליו, והיא אומרת מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא
אבה יבמי והוא תקנתא אין לה תקנה וכו' צ"ל והוא אומר לא הפצתי
לקהתה וכו' כמו שכתוב אח"כ בדף ו' סוף עמוד א', ומה שכתוב כאן
תקנתא אין לה תקנה, מקומו שם בדף ו' סוף עמוד א' וכן צ"ל: שכיון
שנתן לה גט פסלה ממנו ואסרה עליו, ולהתירה לשוק אסורה, שזקוקה
לו, מה תקנתה, אין לה תקנה, אלא כופין אותו עד שיחלוץ לה וכו'
במו בדף ה' ריש עמוד א'. החלק הראשון הזה כולל שצ"ד תשובות
והוא נ"ו דפים, בכל דף פ"ה שורות (מ"ד פנים ומ"ד אחר), ובכל שורה
ששים אותיות. החלק השני נמשך מן דף נ"ה עד דף קל"ט, והוא כולל
תשובות גאוני איברופא וקצת ג"כ מגאוני בבל, והן שי"א תשובות, כי
אע"פ שהחלק הזה מרובה בדפים יותר מהחלק הראשון, הנה תשובות
חכמי איברופא ארוכות יותר מתשובות גאוני בבל. עשר תשובות הראשונות
מהחלק השני הזה כבר הוצאתי אותן לאור בכ"ס חמד ז', ורובן כבר הן
בדפוס בס' הישר לרבינו תם, אבל שם הן משובשות ולפעמים בלתי
מיבנות. החלק השלישי הוא קי"ט דפים, ויש בין החלק השני והשלישי
שני דפים פנויים, ואחר כך המספר נמשך והולך מן שי"ב ואילך, והן
תשובות הרמב"ן הישבי"א והרא"ש וקצת רבנים אחרים. החלק השלישי
הזה פנום מאוד בסופו, כי העכברים עשו באמצע מערה גדולה, על כן
נשאר הספר באין קונה, ועל ידי כן בא לירי, ואני בראותי כי החלק
הפנום רובו ככלו תשובות נדפסות ומפורסמות, הפרתתי איתן מהשאר,
ועשיתי מהקל"ט דפים ספר בפני עצמו, ומהקי"ט האחרונים ספר בפני
עצמו.

והנה שתי אסיפות תשובות הגאונים הנדפסות והשלישית אשר
בידי, כלן בעניני המשפטים והדינים, ורובן כמה שבין אדם לחבירו ואין
בהן דבר הנוגע לעניני האמונה ולהבנת המקראות ודברי חז"ל ולשאר
חקירות חכמה ודברי הימים, וידוע כי גם בענינים אלה היו הגאונים
נשאלים ומשיבים, כגון תשובת רב שרירא הנדפסת בספר וזחין, הכוללת
שלשלת חכמי המשנה והתלמוד ורבנן סבוראי והגאונים, ושתי תשובות
רב האי המובאות בעין יעקב פ"ק אין דורשין, ותשובת רב שרירא ורב
האי המובאת בערוך ערך אביי, וזולתן רבות, המפורזות כה וכה בספרים,

פו תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

ונראה כי גם אלה נקבצו וכאו בקצה אסיפות שונעשו מתשובות הגאונים וקצת מן המלקטים הכניסו באסיפותיהם גם לקוטים מספרי הקדמונים אע"פ שאינם תשובות, ואחד מאוהבי כתב לי שראה ספר תשובות הגאונים כ"י נחלק לשני חלקים, הראשון כולל קכ"ד סימנים, והשני ק"י, ורבים מהסימנים ההם אינם תשובות, אלא פירושים על סוגיות התלמוד ועל האגדות מרבינו חננאל ורבינו נסים, וקצתם גם כן לקוטים מספר העתים לר' יהודה אלברצלוני, וקצתם פירושים מר' אשר מלוניל, ר' יצחק ו' גיאת, ור' שמואל הנגיד, והתשובות רובן מגאוני בבל, ואינן אותן הנדפסות בשערי צדק, זולתי האחרונה שהיא לר' נטרונאי והיא בשערי צדק דף מ"ח עמוד ב' סימן כ"ה, אלא שבכ"י תחלתה כך הראוני מן השמים, ובנדפס כתוב והולכתא, ובכ"י היא בשלמותה ובנדפס היא מקוצרת. בתשובות ההן נמצאות י"ד תשובות מרב האי על עניני אגדה, ואחת ארוכה על יום טוב שני, והרבה גם כן מרב עמרם. ואחת מהן תחלתה כך: עמרם בר ששנא ר"מ דמתא מחסיא לכל רבנן ותלמידיהון ושאר אחינו בית ישראל הדרים במדינת ברצלונא יקרום ונכבדים ואהובים לפנינו שלומם ירבה לעד ויגדל, קבלו שלום ממני וממר רב צמח דיינא דבבא ומן רישי כלי, ומכל חכמים הסמוכים שהם במקום סנהדרי גדולה, ומן בני קיומי שהם במקום סנהדרי קטנה, ומשאר חכמים ותנאים ות"ח שבישיבה כולה, שתמיד בשלומכם אנו שואלים ומבקשים רחמים עליכם שירחם עליכם המקום ברחמי הרבים. השאלות ששאלתם לפנינו צוינו וקראו אותם לפנינו כשיושבים לפנינו אב"ד זאלופים וחכמים וכל תלמידים, והתבוננו בהם ועמדנו על מה שכתוב בהם, וכך הראונו מן השמים. ששאלתם כוס של קדוש טעון ברכה לאחריו.....

בסימן אחד מן החלק השני יש שאלות דשאלו מן קמיה דמר רב יהודאי גאון הנזכרות בספרי הקדמונים, והן מ"ב שאלות ואחת מהן הוא הנדפסת בשערי צדק דף צ' סימן ל"ב.

ומי יתן ותתגלה לנו העתקה מאסיפת תשובות הגאונים אשר אסף ר' יוסף טוב עלם, כי בין מצד קדמותו (כי היה בזמן ר' האי) ובין מצד חכמתו הרחבה והעמוקה, אין ספק שהיו התשובות אשר אסף וקבץ מלוקמות בתבונה ובהשכל ומעותקות באמונה ובדין.

והנה ראיתי לשני גדולי הדור, ידדי הנכבדים, דברים שהקורא אותם יחשוב את ר' יוסף טוב עלם כמעתיק בעלמא. האחד בכתב חמד ה' עמוד רנ"ג כתב: ר' יוסף טוב עלם לא חבה ספר הלכות גדולות,

ודלכות בסוקות דרב יהודאי פז

דק כתב אותו כמעתיק, והוא היה מעתיק לו עוד ספרים קדמונים, כמו תשובות הגאונים וסדר תנאים ואמוראים, והאחר בספרו היקר צור גע-שיכמע אונד לימפראטור (עמוד 61) כתב „ר' יוסף טוב עלם (Bonfils) בן שמואל אין Limoges אין ריסמינער אבשרייבער אלטער ווערקע.“ והנה הקוראים הדברים האלה בדורו הזה לא יעלה על לבם כי ר' יוסף טוב עלם זה גדול בדורו היה, וכשיקראו אח"כ בעמוד 480 בשם ספר שערי ציון לר' יצחק לאטאש „ר' יוסף טוב עלם פערפאססער פיעלער אונד ווערטהפאללער ביכער“ — מי יודע עד כמה יאמינו לספר שערי ציון הבלתי מפורסם בעולם? לכן הנני מודיעם, בפעם הזאת ואודיעם את ידו ואת גבורתו של ר' יוסף טוב עלם.

והנה ר' יוסף זה הוא אחד מבעלי הפיוטים הנוהגים באשכנז ובפולין, וידוע כי הפיוטים הקדמונים, ובפרט האשכנזים והצרפתים, לא היו אנשים שעקר חכמתם ומלאכתם השירה, אבל היו רבנים גדולים מפורסמים בחורה וחכמה וקדושה, אשר היו עמוד אש להאיר לאחיהם באפלת הגלות וחגורות, על פיהם יסעו ועל פיהם יחנו בני ישראל, והפיוטים אשר חבבו הצדיקים הללו היו סבה גדולה לשמירת האומה בקרב הצרות שעברו עליה בדורות ההמה, כי הפיוטים האלה היוצאים מן הלב היו נכנסים בלב ונרשמים בגפש, והיו מרוממים אותה למעלה מן ההומר ומכל מאורעות הבשר, עד שהיה גוף הישראלי משועבד למקרים רעים, ונפשו הפשית, מקרת מעלתה, ומתנחמת במעלת האמת אשר היתה יושחה.

ואלה הם פיוטי ר' יוסף בן שמואל טוב עלם :

א' יורד אביר יעקב נורא עלילה הידוע במנהג אשכנז ובמנהג פולין בליל ראשון של שבועות, החום בו יוסף הקטן בר שמואל, והוא פיוט יקר ונכבד נחמד ונעים. ואין ראוי להתעלם מדבור אחד הכתוב בו, והוא „לא תרצה קרוצי חקר להפזית בועם“, כי לא בחר בשום תאר המיוחד לזרע ישראל, אבל אמר קרוצי חומר, וזה מלמד שאסור לרצות כל בן אדם הקרוץ מחומר, יהיה מי שיהיה, ומאיוה עם שיהיה; וכמו שכתב ראב"ן (אין סעול דף ל"א עמוד ז') לא תגנוב חוסיא דלא תרצה ולא תנאף, דהוין בין לישראל בין לגוי. ואולי יתמה הקורא ויאמר ומה הוא זה שיסד הפיוטן למעלה מזה „עלובים הפז ראשם, ולהרנה צור הקדושם, בפיוע פרעות“? והתבונן בתשובתי, והבן חכמת הפיוטן ויושרו וצדקתו, הנה ידועה היא האגדה דבבא קמא דף ל"ח אמר ר' אבהו עמד

פח הלכות הגאונים ר"י טוב עלם

זימורד ארץ ראה ויתר גוים, ראה שבע מצות שקבלו עליהם בני נח, ולא קיימו אותן, עמד והתיר ממנון לישראל (כן היא הגירסא בספר כעין ילקוט כ"י שביד), והמאמר הזה אולי היה למכשול לקצת מבני ישראל בקצת הזמנים, להתיר לעצמם להטעות את הגוי בהפך ממה שהודוני דז"ל (מוליך ל"ד) אסור לגנוב דעת הכריות ואפילו דעתו של גוי, ואותם בני אדם לא ידעו ולא הבינו כי האגדה ההיא על ראה ויתר גוים לא נאמרה אלא להסיר בצד מה התמיהה הנראית בדברי המשנה. שור של ישראל שנגח שור של גוי פטור, ושל גוי שנגח לשור של ישראל בין תם בין מועד משלם נזק שלם. וכבר הראיתי בכרם חמד ג' עמוד רכ"א כי חכמי התלמוד כשבאו לפרש דברי המשנה, על הרוב לא היתה בידם קבדה על טעמי הדינים, והיו מוציאים אותם מדעתם, לפעמים היו תולים הטעם בסכרא, ולפעמים היו תולים אותו בדברי התורה על ידי דרשות דחוקות מן הפשט. ובעניינינו הנה דבר מוסכם הוא בחכמת הנהגת המדינות כי הנכרי המתגורר בארץ אחרת לא יוכל לתבוע קצת מן הזכויות שיש לאזרח הארץ, אם לא יוכל להוכיח כי אנשי הארץ ההיא המתגוררים בארץ מולדתו יש להם גם כן הזכויות ההן. וזה לשון תורת עסטערדיך (§. 33) דען פֿרעמדען קאָממען איבערהויפֿט גלייכע בייגערליכע רעכטע אונד פֿערבינדליכקייטען מיט דען איינגעבאָרנען צו, וועגן ניכט צו דעם גענוססע דיעזער רעכטע אויסדריקליך דיא אייגענשאַפֿט איינעס שטאַאַטס- בירגערס ערפֿאָרדערט ווירד. אויך מיססען דיא פֿרעמדען אום גלויכעס רעכט מיט דען איינגעבאָרנען צו געניעסען אין צווייפֿעלהאַפֿטען פֿאַללען בעווייזען, דאַס דער שטאַאַט, דעם זיא אַנגעהאָרען, דיא הוערלאַנדיגען שטאַאַטבירגער אין ריקזיכט דעם רעכטעס וואַפֿאַן דיא פֿראַגע איזט עבען-פֿאַללס וויא דיא זייניגען בעהאַנדלע. וכן בתורת צ"פ (11).

והנה בימי קדם, קודם שתפשט תורת משה בעולם, לא היו האומות נוהגות זו עם זו באהבה ואהוה כאשר בימינו, ואף אותם העמים שהיו להם חקים ומשפטים ישרים לא היו הוששים לנכרים המתגוררים ביניהם, רק אולי אם היו מאומה תקיפה שהיה פחדה נופל עליהם. על כן קרוב הדבר שביומי בית שני, אם היה איש יהודי יושב בחוצה לארץ, והיה שור של נכרי נוגח שורו, לא היה דין ודיין שיכריה הנכרי לשלם נזקו של יהודי, אבל אם היה שור של יהודי נוגח שור הנכרי היו אנשי הארץ מוציאים מידו תשלומי נזקו; וכששמעו חכמים כך שפאו גם הם כמשפט הזה, ואמרו שור של ישראל וכו'. אבל מה

והלכות פסוקות דרב יהודאי פמ

אין ללמוד כלל שממונם של גוים מותר לישראל, ור' אבהו באמר דאה והתיר ממנום לישראל, לא נתכוון אלא לתת טעם לאותה משנה, לא חלילה להתיר גזל הגוי ומעשה חמס ורמיה. אבל ר' יוסף טוב עלם בראותו כי האגדה הזאת היתה למכשול עון לקצת מבני דורו, והוא לא היה בידו לבטל אותה, בחר להחליף אותה באחרת, ולפרסם במקומה גירסא אחרת השנויה במכילתא, אשר לפי הנראה היא קשה מן הראשונה, אבל באמת לא תוכל להיות למכשול עון, וזה לשונה: ראה ויתר גוים, דמן התיר, לא תחיה כל נשמה, וממונם התיר, ואכלת את שלל אויבך — הנה כאן הפסוק לא תחיה כל נשמה מורה באצבע שהמאמר דמן התיר איננו גזרה כללית, אבל הוא מיוחד לשבעה עממים בלבד, וכן הפסוק ואכלת את שלל אויבך מלמד שאין המאמר ממנום התיר אלא באויבים, כלומר בשעת מלחמה, לא חלילה בישראל ונכרי הדרים בעיר אחת; נמצא כי המשורר, באמרו ולהריגה צור הקדוש, בא ללמד את בני דורו כי האגדה המפורסמת בהמון על פסוק ראה ויתר גוים, אין להבין ממנה כפי הנראה ממלותיה שממונם של גוים מותר לישראל, אך המכוון בה שהאל גזר על הכנענים שיפלו ביד ישראל, וכן גזר על שאר ערים העושות מלחמה עם ישראל שתפולנה ביד ישראל, וכל זה למה? מפני שלא קיימו שבע מצות בני נח — וקל וחומר לישראל עצמם שנבחרו להיות עם קדוש, אם לא ישמרו שבע מצות בני נח, שבכללן לא תרצה לא תנאף לא תגנב, הלא כל שכן שיוקדשו להריגה ולבזיה.

- 3) אוחזי בידם ארבעה מינים, מעריב ליל ראשון של סכות, במנהג אשכנזי ופולין, וחתום בו יוסף הקטן בר שמואל.
- ג) אאמין מסתתר במעון חביון, יוצר לשבת הגדול במנהג פולין, חתום בו יוסף, אבל מאחר ששאר פיוטי היום ההוא לו המה, מסתמא גם זה לו הוא.
- ד) אזי כארסת בתולה במהר וקדושים, זולת לשבת הגדול במנהג פולין, חתום בו יוסף בן שמואל.
- ה) אלהים בצערך הכות פתרום, קרובות לשבת הגדול במנהג פולין, חתום בו יוסף בר שמואל.
- ו) ירדת להציל עמך (שם שם), חתום בו יוסף בר שמואל.
- ז) אמנה גדולה היתה בעם (שם שם), חתום בו טוב עלם.
- ח) אלהי הרוחות לכל בשר (שם שם) כולל הלכות חמץ ומצת

צ תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

זסדר ליל פסח , והתום בו יוסף הקטן בר שמואל חזק , והוא מובא בתוספות פסחים קט"ו עמוד ב' וק"ז ב' , ועבודה זרה ע"ד ב' .

(ט) אין ערוך אלך להגיד ולדבר (סלוק שם) , אין בו חתימת שם, אבל מסתמא מי שכתב הקיובות הוא הוא שכתב הסלוק , וכן בהגהות מרדכי בסדר של פסח מצאתי : כתב הר"י יוסף טוב עלם למה ידקות באים בתחלה וכו' , והלשון ההוא נמצא בסלוק הזה .

(י) אלהי ימי שנתי כלו בארך גלותי , אהבה לשבת ראשונה אחר פסח במנהג פולין , חתום בה יוסף , ונראה שהוא ר' יוסף טוב עלם , כי כן הוא הבר זולת לשבת זו גם חבר פיוטים לשבת שניה ושלישית אחר פסח ולשבת שאחר שבועות . הפיוט הזה לשבת א' אחר פסח הוא אהוב וחביב ונחמד ונעים .

(יא) ארנן חסדך זבִּיךָ , יוצר לשבת שניה אחר פסח במנהג פולין , חתום בו יוסף בר שמואל .

(יב) אריות הדיחו פזורה , זולת לשבת שלישית אחר פסח במנהג פולין , ולשבת שניה אחר י"ז בתמוז במנהג אשכנז , חתום בו יוסף בר שמואל טוב עלם , והוא יפה אף נעים .

(יג) אור ישראל וקדושו , זולת לשבת אחר שבועות במנהג פולין , חתום בו יוסף בן שמואל . כל אלה נדפסים ומפורסמים , ואלה אשר מצאתי בספרים כ"י .

(יד) אמנם פסו מעדני , זולת לשבת אחר פסח , חתום בו יוסף בר שמואל , וזה הוא הבית הראשון :

אמנם פסו מעדני אפפוני מוקשי מדני
בכל זאת אוחיל עדני עזרי מעם ה' .

ואלו הם שני הבתים האחרונים :

"יום ו"חשב "שוטם "פתן אזנים אוטם
"ב"דוכים בסמלוניו להקניטם ויעזרם ה' ויפלטם .
"שושן עמרת נזר "מחצת ראש גוזר
"ואשר "אבה "להנזר אתה היית עוזר .

סמלוניו הם עבותות העול , עיין ערוך .

והלכות פסוקות דרב יהודאי צא

(טו) מלך אמיץ כח ודב עלילה, נקרב ליל שני של ראש השנה, במנהג יוני, ותחלתו ג"כ במנהג אפ"ם (Asti, Fossano Moncalvo), חתום בו יוסף הקטן בר שמואל.

(טז) אלהי צורי אוהבו, במוסף יום א' של ראש השנה במנהג אפ"ם, חתום בו טוב עלם.

(יז) ישובון עמך לבצרון, יום שני של ראש השנה בשחרית במנהג אפ"ם, ובמוסף במנהג צרפת, חתום בו יוסף בר שמואל, וזאת תחלתו :

ישובון עמך לבצרון ימלטנו מאף וחרון
ונקדישך ביום זכרון קדוש
יראים מבקשי פניך יודעי חביון צפונך
יבאו וישתחוו לפניך
יגולו רחמיך על מעבדיך יופי הדרת כבודך
יראה אל עבדיך
וחשכם בהסדך מזרם ובצל כנפיך תסתירם
אתה ה' תשמרם

(יח) איככה אוכל פני להרים, מוסף יום שני של ראש השנה במנהג אפ"ם, חתום בו יוסף בר שמואל חזק.

ועוד קצת פיוטים אחרים מצאתי, חתום בהם יוסף, ודעתי נוטה שהם שלו, ומפני הספק לא הזכרתים.

אך מלבד היות ר' יוסף טוב עלם פייטן נכבד ולפעמים נחמד ונעים, היה גם כן רב גדול ורייזן מפורסם לשם ולתפארת ולתהלה, ושפט בצדק דלים והוכיח במישור למטי משפט. הוא כתב לבני טרוייש (Troyes) למען ידעו שאין לאנשי עיר אחת להטיל מסן על אנשי עיר אחרת; עיין תשובות מהר"ם הארוכות דף צ"ד סימן תתק"מ. עוד כתב להם להוכיחם על שהכבידו עול על אשה שהיו לה כרמים, והטילו עליה לשלם על הכרמים בפני עצמם ועל פירותיהם בפני עצמן, עיין תשובתו הנעימה במהר"ם תתקמ"א, ובמרדכי פרק השותפין, ובאחת מתשובותיו הורה שאין להכריח שום אדם על מעשה הצדקה, ואין

צב תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

הדבר תלוי אלא בנדיבות הלב ; עיין מ"דכ"י באמצע פרק השותפין ,
ההגהות מ"דכ"י בסוף הפ"ק ה"ה"א. ור"ב"א כתב על זה „זפה כתב, ואני
לא ידעתי, ושמתתי בדברים, כי עכשו יש לי גאון שאומר בדברי” —
ודע כי תאר גאון לא היה בזול בימים ההם כמו בדרוזת האחרונים .
ורש"י (סולין קי"ד ז') כתב וז"ל אני את דברי ר' יוסף טוב עלם
ז"ל, שראיתי תשובה כתב ידו וכו' ; והוא מזכיר אותו ומעתיק דבריו
גם בכתובות י"ד. תלמודי רש"י מזכירים לפעמים את ר' יוסף טוב עלם
בתאר הגדול, וזה לשון מחזור ויטרי סימן ש"ך : בתשובת ר' יוסי טוב
עלם הגדול מצאתי שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא
נינהו , ואפילו הכי קדושה אחת הן, מה טעם ? כיון דקבעום סנהדרין
גדולה שבלשכת הגזית, שמשם תורה יוצאה לכלם וקבעום קודם חרבן
הבית לעצמם ולכל ישראל , הרי הן ככתובין בתורה, ונעשו קדושה
אחת , והתורה אמרה לא תסור מכל הדברים וגו' . ומנא לן דקבעום
קודם חרבן הבית ? דתנן בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום ,
פעם אחת וכו' . ואם נפשך לומר והלא סנהדרין גדולים תקנו לנו שני
ימים טובים של גלויות , ואפילו הכי שתי קדושות הן — אותם לא
הוקבעו אלא לגולה, ומשום ספיא דקביעותא דירחא , ומקרא מעיד
וצווח הרימו ממשול מדרך עמי, ובני גולה טפילין הן לארץ ישראל ,
ונעשה כמי שלא פשט איסורו ברוב הקהל, אבל שני ימים טובים של
ראש השנה דבפני הבית נתקנו ופשט איסורן על ישראל, נעשה הדבר
כמו שניתנו מהר סיני, וקדושה אחת הן, שהם לא קבעום משום ספיא,
דהא אינהו בקיאי בקיבועא דירחא. יוסף טוב עלם בר שמואל. — וכל
זה וגם תאר הגדול כתוב גם כן בסדר רש"י כ"י שבידי .

עוד במחזור ויטרי סימן שי"ז פתוב, וזו התשובה השיב ר' יוסי
טוב עלם : בראש השנה מקום שיש שליה צבור מתפלל יחיד תשע ,
שומע עלינו לשבח וסדר תקיעתא מפי שליה צבור, ויוצא ידי חובתו,
משך שנינו כשם ושליה צבור חייב כך כל אחד ואחד חייב, ר' גמליאל
אומר שליה צבור מוציא אחרים ידי חובתן, ואע"פ שר' גמליאל יחיד
הלכה במותו, דאמר רב הונא אמר ר' יוחנן הלכה כר' גמליאל . אבל
במקום שאין שליה צבור, חייב לומר עלינו לשבח בתוך התפלה ,
שאפילו ר' גמליאל לא אמר אלא לאותן העומדים בבית הכנסת
אשומעים מפי שליה צבור, ולאנוסים שאינם יכולים לבא בבית הכנסת
משני האונס, אבל שאר העם לא פטר (וכו' וכו'). וששאלתם ביחיד

והלכות פסוקות דרב יהודאי עג

שקודא הלל, תשובה, מאן דצלי ביהזח באלו כ"א יום שהיחיד גומר בהם את ההלל, חייב לברך לגמור את ההלל ולקרנותו כלו ולחתום אחריו, ובשאר ימים שאין גומרין בהם את ההלל כשם שאין פותחים כך אין חותמין, וכן מנהג בשתי ישובות. ומה שחקקתם לפנינו מצינו בהלכות קטועות לא יחיד יחיד ממש, אלא אפילו צבור נקראו יחידים, לא שמענו מעולם לא בכתב ולא בעל פה, ולא תעשו כן, שאין מנהג אלא כמו שפירשנו לכם ולא תטעו באוחזן הלכות קטועות, כי הן מוטעות ומקוטעות, והאל לנו למושעות. יוסף טוב עלם בר שמואל. — והוא ג"כ בסדר רש"י שבידי.

ונראה כי רבינו יוסף הגדול המובא במרדכי (פרק ר' ישמעאל) שהחיד זריקה בגוי (שהחיד שתית היין אם הנמרי זרק דבר לתוכו) הוא זה רבינו יוסף טוב עלם. המרדכי פירקא קמא דסנהדרין מזכיר תשובת ר' יוסף טוב עלם המובאת בראב"ן וזה לשונה בראב"ן דף ל"א עמוד ד': שנים שבאו לדין ונתפשרו במעמד טובי העיר וקנו זה לזה יכול אחד מהן לחזור בו ולבטל אותו קנין או לא? תשובה: כך נראה לי דאין לאחר קנין כלום, ואין יכול לבטלו, דקיימא לן ברב יוסף דאמר כל זמן שעוסקין באותו ענין, ואפילו כי לא קנו מניה נמי כיון דבתלתא הויא מחילה, לית בי' חזרה, דכי אמור דבנן פשרה צריכה קנין הני מילי בפני שנים, דלא אלימי לאפקועי סמונא בלא קנין, אבל ג' אלימי, דכבית דין ניגהו, וכל שכן הכא דבמעמד טובי העיר. בהגהות מרדכי לסנהדרין יש תשובה מר' יוסף טוב עלם, שמחייב להחזיר מה שהרויח אדם בשחוק האגוזים, דאסמכתא היא ולא קני, ושניהם צריכים דדוי, שמניחין היי עולם ועוסקין בדברו תפלות, ונורמין לעצמן להיות פסולין להעיר ערות בישראל. במרדכי סוף פרק הזהב כתוב בתשובת מהר"ם כי ר' יצחק בר' מנחם העיד על ר' יוסף טוב עלם שהיה מוציא ממון ממי שתקע קף ליתן לחביו קף וכך, כלומר היה מכריח את ראובן לקיים הבטחתו ולתת לשמעון מתנה שהבטיחו בתקיעת קף. אבל בתשובות מהר"ם סימן תתקכ"ב ובמרדכי עצמו פרק שנים או חזין במקום ר' יוסף טוב עלם כתוב ר' יוסף בר' יצחק, ובתשובות מהר"ם הפוסק קרימונה סימן ס"ב כתוב רבינו יוסף בר' שמעון, וכן מצאתי במהר"ם כ"י סימן קצ"ה וא"ף בידו להכניע. באור זרוע קצר כ"י הלכות בית הכנסת סימן שי"ד (והובא בהגהות אשר"י ברכות דף ב') כתוב: וכבר נחלקו בהם (בקרובות, כלומר בפיוטים

צד תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

הנאמרים כאמצע שמנה עשרה) רבינו יוסף טוב עלם ורבינו אליהו הוקן צ"ל, ועלתה בידם דמותה ומצוה מן המובחר.

האיש הזה (ככל אחיו הגדולים בישראל בימי קדם) במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, שהיה עוסק בכל דבר קטן וגדול שיהיה לתועלת לאחיו, בלי להציב לו יד בהקדמות המודיעות שמו ומעלת מלאכתו.

במחזור וישי"י סימן רס"ב כתוב: ואלו הם סמני הפטרות מ"י בתמוז עד סוף החומש, דעת נוע א"ק שרשי, דברי ירמיהו, שזענו דבר ה' (וכו' וכו') בשבת שלפני ראש השנה מפטירין שובה, כרי להזהיר על התשובה (וכו' וכו') והוא נמצא גם כן בלקושי הפרדס, אך בחלושים הרבה: ובסוף הסימן כתוב: כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר' יוסף בר' שמואל טוב עלם.

ובסימן תקכ"ב כתוב: מכתבת רבינו ר' יוסף טוב עלם העתקתי אלפא ביתא מאותיות גדולות שבתורה — אלפא ביתא מאותיות גדולות בנביאים וכתובים — אלפא ביתא מאותיות קטנות אשר בתורה נביאים וכתובים.

ר' יוסף טוב עלם כתב תקון שטרות, והוא מובא בתוספות גיטין פ"ה ב' ובסמ"ג סוף עשה נ', ובמררכי בסוף פרק מי שאחזו (בלי הזכרת שם ר' יוסף טוב עלם), ובפיק המגיש (ונדפס בשעות רבינו יצחק טוב עלם). הר"מ מקוצי (לא תעסה קל"ח) והרא"ש (קדושין דף פ"ח) מזכירין סדר הנאים ואמוראים כתב יד רבינו יוסף טוב עלם, וכן בעשה מ"ח. אלא שהסידה בדפוס מלת יד (כתב רבינו יוסף טוב עלם), ואינו אלא טעות המדפיס או הסופר, והטעות הזאת קדמה לבעל ספר יוחסין שכתב (דף פ"ד) „במצות מ"ח כתב רבינו יוסף טוב עלם רב אשי ורבינא הלכה כרבינא“. והנה מה שבעל הסמ"ג מביא בלא תעשה קל"ח דהלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום, הוא נמצא בסדר הנאים ואמוראים הנמצא במחזור ויטרו (עיין כרס חנוך ד' עמוד קל"ג), אבל מה שהביא הוא והרא"ש רב אשי ורבינא הלכה כרבינא איננו בו (אם לא טעויה רבינא בנתיבם דב כהנא), ובנסח הרב חיד"א ומצא בהפך רב אשי ורבינא הלכה כרב אשי (עיין לאס סס עמוד קל"ו) גם בעל ספר כריתות כתב הלכה כרב אשי, והנה אין ספק כי רבינו יוסף טוב עלם מצא סדר הנאים ואמוראים משובש בנסתאות מתחלפות, והגיה אותו ועשה ממנו העתקה מדויקת. אך לא כל הסופרים שבאו

והלכות פסוקות דרב יהודאי צה

אחריו העתיקו מכתב ידו, ומכאן נמשכו חלופי נסחאות רבים הנמצאים בסדר תנאים ואמוראים הנמצא כה וכה בספרים כ"י. ומדי דברי בענין זה לא אכחד תחת לשוני כי אני חשדתי שם (עמוד קל"ג) את הרב חיד"א שעשה בסדר תנאים ואמוראים קצת הגהות מלבי, אבל הודיעני החכם הגביר המפורסד הר"ר חיים יוסף מיכאל מהמבורג נ"י במכתבו מיום י"ט תשרי ת"ר, שאין הדבר כן, כי כל נסחאות הרב חיד"א נמצאות בכ"י שבידו, כי נמצאו אתו שלש העתקות מסדר תנאים ואמוראים, אחת בסוף ספר הערוך כ"י על קלף ישן נושן, והשנית בקובץ אחד הכולל כמה חדושים מהראשונים, והשלישית בספר שערי ציון (הנקרא גם תולדות יצחק) להר"ר יצחק לאשאש שער ט', ומשם לקוח סדר תנאים ואמוראים שהדפיס הרב חיד"א, או אולי מקור אחד לשניהם.

גם הלכות פסוקות דרב יהודאי העתיק רבינו יוסף טוב עלם, כנראה מתוספות נזיר נ"ט וזה לשונם: ובהלכה פסוקה דרב יהודאי בהלכות גדה מכתב הרב ר' יוסף טוב עלם יש כמו בהלכות שלנו. ודע כי במחזור וישרי סימן רמ"ז נמצאו הלכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות, ובסימן רפ"ג הלכות עירובי חצרות קצובות מרב יהודאי גאון, ובסימן ש"ס ואלו הלכות סוכה קצובות לרב יהודאי גאון, ובסימן ש"ב ואלו הלכות גדולות קצובות מרב יהודאי גאון מהלכות לולב; ובאחד מכל המקומות האלה לא נזכר שהועתקו מכתבת רבנו יוסף טוב עלם, נראה כי בעל מחזור וישרי שזכה לראות כ"י ר' יוסף ט"ע בענין ההפטרות ובענין אותיות גדולות וקטנות, הלכות דב יהודאי מכתבת ידו לא זכה לראות. גם נ"ל כי מלת גדולות הכתיבה בהלכות לולב אצל מלת קצובות אינה אלא טעות סופר.

כאן ראיתי להודיע כי ההלכות הפסוקות או קצובות דרב יהודאי הנמצאות במחזור וישרי, כלן בלשון הקדש, לא בלשון ארמית, והא לך תחלתן:

בפורים אסור לעשות מלאכה, ומזכירין על הניסים בתפלה וזכרנת המזון, וכן בזנוכה. ובמגלה מברך ג' ברכות קודם קרייתתה מקרא מגלה, שעשה ניסים, שהחיינו, ולאחר שיקראנה מברך האל הרב את ריבנו האל המושיע, בערב וכיום אחת בלבד. וחייב אדם לאכול סעודת פורים ביום וצריך לקרוא את המגלה בעשרה, בין בזמנה בין שלא בזמנה (וכו' עוד קרוב לשלש פעמים יותר ממה שהעתקתי כאן). אם רוצה לעשות עירוב בערב פסה לכל השנה כלה, ישול החכם

צו תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

קמח מכל בית ובית וילוש ויאפה עונה אחת או שתיים, ויעשה אותם קשות שלא ירקבו ושיהו שמורות, שכל זמן שהעוגות שמורות העירוב קיים (וכו' ועוד שש עשרה פעמים כזה).

העושה סוכה לעצמו כשמתחיל צריך לברך שהחיינו, וכשיכנס בה בכל סעודה וסעודה צריך לברך לישב בסוכה, וצריך לכסותה היות צילתה מרובה מחמתה, ושחאה מדובעת, ולעשות לה צורת הפתח, וגובה עד עשרה טפחים כשרה, פחות מיכן אסורה, ויותר מעשרים אמה פסולה, בתוך עשרים כשרה (וכו' מעט יותר מכפלים).

לולב הגזול והיבש פסול, אם לקחו מגוי בדמים כשר, אם הוא כמוש לא לה ולא יבש כשר, וכן ארבעה מינים שבולב, ולולב צריך שיהא אדנו ג' טפחים, כדי שיהא טפח יוצא חוץ מן ההדס ושני טפחים בתוך ההדס, פחות משלשה טפחים פסול, וארבעה מינין מעכבין זה את זה, ולא יצא ידי חובתו אפילו חסר אחד מהן. והאתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני, פחות מאגוז פסול. שתיים ערבות ושנים הדסים בלולב כשרים ויצא ידי חובתו והובת צבור, פחות מכן פסול. וההדסים שנים אחד עבות ואחד שוטח כשר. גשלמו.

והנה אחד מגדולי הדור כתב (כרם סנד ר' עמוד לכו') כי הלכות פסוקות של רב יהודאי הן כלולות בהלכות גדולות שבידנו, ובצדן רשום בגליון פסק. והן ניכרות גם בלשונו, כי הן תמיד בלשון ארמית צחה. והנה הלכות פסוקות וקצובות אשר לפנינו במחזור ויטרי כתובות כלן בלה"ק, אין בהן מלה ארמית, ומלבד זה, האמור בהן איגנו האמור בפסקים הנמצאים בהלכות גדולות. ועל הראשונה יש להשיב כי באמת רב יהודאי כתבן בלשון ארמית, ואחד מחכמי איברופא (ואולי רב יוסף טוב עלם) תרגם אותן ללשון הקדש; והיה אפשר להביא סיוע לזה ממה שמצאנו בשערי צדק דף ג"ב (והובא בתולדות רבינו נתן הערה צ"ד), ובהלכות פסוקות דמר ר' יהודאי ז"ל כתוב כיון דקנו מניה קני ליה במתנה מקבל מתנה כל היכא דאיתח, ואע"ג דלא כתב, הרי מבואר שהלכות פסוקות דרב יהודאי ארמית נכתבו. אבל על השניה לא מצאתי תשובה, אלא בשנאמר כי בעל מחזור ויטרי ייחס בטעות לרב יהודאי הלכות שאינן שלו, וזה לא יקשה למי שכתב (כרם סנד ז' עמוד ג' זעמוד פ') כי הפיוט יום הודו וכבודו (סס עמוד ל"ס) המיוחס במחזור ויטרי לר"ת, איננו לר"ת (ואע"פ שמחזור ויטרי שלפני אין כתיבתו מאוחרת למיתת רבנו תם אלא כשבעים שנה, ולא נכתב באפריקא).

והלכות פסוקות דרב יהודאי צד

אלא בצרפת עצמה, והוא מלא על כל גדותיו מתשובות רבינו תם ופירושו, אבל אני מה אעשה, ואין בי כח להכחיש עדות איש קדמון וחכם ובלתי אץ בדבריו כבעל מחזור וישרי, אם לא אראה לנגד עיני ראיות ברורות שאין להם מדה.

מלבד זה בדקתי הענינים שגרשם בצדס פסק בגליון הלכות גדולות (דפוס ויניציאה ש"ח), וראיתי כי באמת לא יצדק עליהם שם הלכות פסוקות וקצובות, כי על הרוב (כמו בכל שאר ספר הלכות גדולות) מובא אצלם לשון המשנה והתלמוד אשר ממנו הדין נלמד, ודרך כלל אין הפסקים קצרים בלשונם יותר משאר כל דברי הספר. גם ראיתי שאין הפסקים משונים בלשונם משאר הספר, כי רוב דברי בעל הלכות גדולות הם בלשון ארמית, ורוב מה שנבא בהן בלש"ק הם דברי המשנה והברייתות וגם הפסקים אינם תמיד בלשון ארמית צחה, אבל שתי הלשונות מעורבות גם בהם, כגון בהלכות מ"און: ואלו איתתא דאתיא ממדינת הים ואמרה אשת איש הייתי והשתא גרושה אני נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, ובהלכות נדוי: אדם שתפש בדין בעל אחותו או אחיו או אחותו ואמר להם ממון בבית אבי ולא מצאתי אותו וכו', ובהלכות שחיטת חולין: אמרו לו גוים לטבח ישראל. ובהלכות פאה: והיכא דזרע במדבר או בהר או בבקעה, במקום דלא שכיחי בני אדם. ובשבת פ"א: ואסור להשקות את הזרעים על ידי גוי בשבת, אמירה לגוי שבות, ואף על גב דאמר ממעלי שבתא. ובפרק ט"ז: ואין קורין בשטרי הדיוטות בשבת ואף כתבי אחרוני. וכן בסוף אבל: מי שהיה בעלה צלוב עמה בעיר וכו'. ובהלכות טומאה: אין קוברין שני מתים זה בצד זה וכו'. וזולתם רבים שהם כתובים בלשון הקדש, או בלשון מעורבת, חצי מדבר עברית, וחצי מדבר ארמית.

גם מצאתי בין הפסקים קצת ענינים שהם מימרות מן התלמוד ככתבן וכלשונן, כגון בפרק ט"ז דשבת: אמר ר' אמי בדליקה התירד לומר כל המכבה אינו מפסיד וכן במשקל בידקא וכן מישראל. הן אמת כי מלות, וכן במשקל בידקא וכן מישראל אינן בתלמוד (טבת קכ"ב), אבל מכל מקום אין זה דרך הלכות פסוקות להביא שמועות בשם אומרן, והדרך הזה אינו אלא דרכן של הלכות גדולות בכל הספר. וכן בפרק כל שעה יש פסק שתחלתו: אמר רבא הלכתא חמץ בזמנו וכו'. וכן בהלכות יו"כ: אמר רבא חולה שאמרוהו וכו'. גם בקצת

צח תשובות הגאונים ר"י טוב עדם

מקומות מצאתי פסק מתחיל במלות בלתי מתפרדות מזה שלפניהן , כגון בהלכות לולב : שמעין מהני שמועתא דהיכא דאפיך ליה ללולב או לאתרוג וכו' . ועוד שם : שמעת מינה יחיד דמצלי לחודיה וכו' . היתכן להאמין שאלו הן הלכות פסוקות וקצובות ? גם ראיתי כי הפסקים המפוזרים בהלכות גדולות הם מתי מספר , ולא יתכן להאמין שהיתה מעולם כוונת שום אדם להעתיק בין בדקי הלכות גדולות את ההלכות הפסוקות של רבי יהודאי . הנה בהלכות שבת לא נמצאו אלא י"ד פסקים, ובסוכה ג', וביום טוב ז' , ובראש השנה א', ובכתובות ז' , ובגטין ז' , ובקדושין א' , ובגדה א' , וכן על הדרך הזה. —

גם הלכות גדולות יש אומרים שהעתיק אותן רבינו יוסף טוב עדם , וזה לשון סמ"ג לא תעשה ס' : אמנם בהלכות גדולות שכתב רבינו יוסף טוב עדם וכתוב בסיפן סלוק ספרא דרב יהודאי גאון , והלכות נזיר אין בהן וכו' . ואנשי ספ"ד היה להם נסח אחר מהלכות גדולות, והוא נקרא בתוספות הלכות גדולות של אספמיא (פסקים ל' דיצנות ו"ח) . ודע כי הגירסא שהכתי התוספות מביאין ביבמות מ"ה מהלכות גדולות של אספמיא היא הגירסא שבעל סמ"ג (לא תעשה ס') מביא בשם הלכות גדולות שלנו, וגירסת הלכות גדולות שכתב ר' יוסף טוב עדם היא משונה ממנה, נראה כי ר' יוסף טוב עדם מצא הלכות גדולות משובשות על ידי הסופרים, ועשה מהן העתקה מדוייקת כאשר מצאה ידו , ואולי זאת היתה גם כן כוונתו בהעתיקו הלכות פסוקות דרב יהודאי, אם לא נאמר שתרגם אותן מארמית ללשון הקדש. ואמנם הלכות גדולות שלפנינו בדפוס אינן העתקת ר' יוסף טוב עדם, תחלה מפני שיש בהן הלכות נזיר, ועוד כי הפסק האחרון מהלכות לולב : שמעת מינה יחיד דמצלי לחודיה דלאו בי עשרה ביומא דקארו ביה צבורא הלילא ולא גמרי, כגון ר"ח וחולו של מועד, קארי הלל ומכרך תחילה וסוף, כי בי עשרה, דהא לא קרינן צבור אלא לכולהו ישראל — הוא הוא הענין אשר דחה ר' יוסף טוב עדם בתשובתו שהבאתי למעלה, וכחב עליו : ומה שחקקתם לפנינו מצינו בהלכות קטועות לא יחיד יחיד ממש, אלא אפילו צבור נקראו יחידים, לא שמענו מעולם לא בכתב ולא בעל פה, ולא תעשוכן וכו' ולא תמעו כאותן הלכות קטועות וכו' . ודע כי רש"י כתב תשובה, בה הסכים גם הוא שהיחיד לא יברך על הלל בראש חדש, וזה לשונו (נחזור ויטרי סינין רכ"ז) : ששאלתם על היחיד הקורא את ההלל בימים שאינם מ"ח של תורה, אם חובה על

והלכות פסוקת דרב יהודאי צ"ט

הצבור לברך יבדך גם היחיד, אבל אני איני מברך עליו, לא עם הצבור ולא ביחוד, לפי שאני אלא מנהג, ואין מנהג צריך ברכה, כדאמרינן בסוכה פ"ק לולב, שקול חביש חביש ולא בריך, קסטר ערבה מנהג נביאים היא וכו', לפיכך איני מברך עליו אקב"ו, אבל איני מברך עליו בא"י אמ"ה המהולל בפי עמו משובח ומשואר בשו"י דוד עבדך, בא"י מלך מהולל בתשבתות, ולאחריו יהללך כדרכה. ולא שמעתי יותר, כי לא דקדקתי מיכותי. שלמה ב"י יצחק.

ואח"כ קם רבינו תם והלך עליו, וכתב על זה תשובה, הלא היא כתובה על ספר הישר סימן תמ"א ובמתור וישי" סימן רכ"ו, ובתוכה כתוב: ואם תאמר אמאי נקט יחיד (ר"ל כמי"מ דר"י) ויחזק בערבון דף "שמונה עשר ימים יחיד גומר בהן את ההלל, אומ"ר אני דלא גריסין הכא יחיד בכל הספרים (ר"ל שהנידסא היא י"ח ימים גומרין בהן את ההלל, כמו שהוא גרסת התוספות שם), ואי גריסין ליה, היינו טעמא, דבמתניתין קתני בשנים עשר יום ההליל מכה לפני המזבח, בשחיטת פסח ראשון ובשחיטת פסח שני, ביום טוב הראשון, וקאמר בגמרא מאי שנא, הואיל וגומרין בהן את ההלל, דאמר ר' יוחנן י"ח ימים שיחיד גומר בהן את ההלל, למעוטי שחיטת (פסח) ראשון ושני, דתניא במתני' דאין שותפין הפסח על היחיד, ואע"פ כן לא מצאתי יחיד בכל הספרים. ועוד נראה לי מה שכתוב בהלכות גדולות דהיבא דלא כניפו כלתו ישראל קרי יחיד לגבי הלל, לפי שהוא מחוקק לשחיטת פסח שהוא צבור דכלתו ישראל כדאמרינן בערבי פסחים, אבל הכא באלו י"ח יום לא הוי צביר, אלא כעין יחיד לגבי כלתו ישראל. וראיתי תשובה על זה שסותרת מה שכתוב בהלכות גדולות, ואין בה ממש. דאי גריסין יחיד, כדבריהם כן הוא (וכו' וכו'). הנה סבואר כי הלכות גדולות שהיו ביד רבינו תם היו כהלכות גדולות שלנו, ולא כהלכות גדולות של ר' יוסף טוב עלם, ונראה ג"כ כי הלכות קטועות שהיו ביד הקדמונים לא היו אלא פסקים לקיחים מהלכות גדולות על דרך פסקי תוספות ופסקי הרא"ש שלנו, ואותם שכתבו לר' יוסף טוב עלם שמצאו כך וכך בהלכות קטועות לא ראו הלכות גדולות שלנו, גם ר' יוסף טוב עלם לא ראה אותן.

והנה גם תשובות הגאונים הזכירו הקדמונים מכ"י ר' יוסף טוב עלם, ויתכן שהעתיק אותן בכיונה להגיהן ולעשות מהן נסחא מרוייקת, אך דעתי נוטה יותר להאמין כי הוא להיותו בסוף ימי הגאונים אסף

ק תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

וקבץ כל מה שמצא מתשובות, וכחר מהן מה שבחר, וסדר אותן באיזה סדר ועשה מהן ספר שהיה לתהלה ולתפארת אצל הקדמונים. והנה ר' יוסף טוב עלם לפי ענותנותו לא עשה שום הקדמה לאסיפתו, ולא כתב שמו עליה, ואולי אסיפתו נמצאת עדיין באחד מבתי הספרים, בלי שיוכל אדם להכיר אותה ולומר עליה זאת היא. לפיכך הנני נותן סימן שיוכל כל אדם להכירה, והוא כי בשני דפים הראשונים ממנה יש תשובה בענין יין נסך, כי אמנם בסדר רש"י כ"י שבידו מצאתי תשובה מרבינו תם, ובתוכה מצאתי: ואני מסרתי הדבר בחשאי, עד שמצאתי בתשובות הגאונים בשני דפין ראשונים כתוב בכתב יד רבינו יוסף טוב עלם, יין נסך שנתנסך ממנו לע"ז אסור בהנאה, ואינו בטל אפילו באלף, כמו ששנינו יין נסך אסור ואוסר בכל שהו, ואלו אסורין ואוסרין בכל שהוא וכ"י.

רבינו יוסף טוב עלם עשה גם כן סימן לסדר ליל פסח, והא לך מה שמצאתי במחזור ויטרי בפירוש האגדה: גרוס זה במסורת מטעם ר' יוסי הגדול: גפן, קדש, זמן, נטילת ידקות, אדמה, וטבל, בצע, עניא, כסא, ונשתנה, נטילת שלמה, מוציא ופרוס, אכילת חסא, מרור, טבל, כרך, וסעד, בצע, מפטיר, ונטל שלישי למזון זרביעי לבלל. ואם מקלע יום טוב באפוקי שבתא גרים ליה הכי: גפן קדש נה הבדיל זמן נטילת ידקות וכ"י. — ודע כי בין מלת אכילת ומלת חסא יש עוד בכ"י מלת עמה, ובמקום קדש כתוב בפעם הראשונה קידוש, אבל בשניה כתוב קדש. ואולי יתכן לקיים מלת עמה, ולפרש שהפרוסה נאכלת ביחד עם השלימה, אך הלשון (אכילת עמה) קשה עלי. בעל שלשלת הקבלה (ואחרים אחריו) מייחס לרבינו יוסף טוב עלם ספר על הדינים נקרא **גן פורתא**, ואני לא מצאתיו נזכר בשום מקום. והנה הרב חיד"א בשם הגדולים אות ש הביא משל קדמון, זה לשונו: כל פירושי צרפתה השלך לאשפתה, הויץ מפרשנדתא ובן פורתא; ר"ל הויץ מרש"י ורבינו יוסף טוב עלם, כן כחב הרב ר' משה ג' דאנון מפורטונאל וכ"י. ואני שד"ל ג"ל כי אולי גם בעל השלשלת ראה דבר זה באיזה ספר, וחשב כי בן פורתא הוא שם הס'. ובאמת אינו אלא כנוי לאיש ששמו יוסף, ואני יען לא מצאתי לקדמונים זכרון פירושים מרבינו יוסף טוב עלם, דעתי נוטה להאמין שבעל המשל זה הוא לא לרבינו יוסף טוב עלם נתכוון, אלא לר' יוסף קרא, הפשטן

והלכות פסוקות דרב יהודאי קא

המפורסם שהיה בימי רש"י. ואולי גם ר' יצחק לאטאש בעל שערי ציון טעה בזה, ור' יוסף קרא רבינו יוסף טוב עלם נתחלף לו, על כן כתב שחבר פירוש התורה, ואחר ר' יצחק לאטאש נמשך בעל השלשלת, ואחרים אחרים.

ואבואה לענין זמנו שד רבינו יוסף טוב עלם, ואומר כי כבר ראינו למעלה כי רש"י מזכירו בתוספת ז"ל, ויותר מזה ראינו שנחלק עם ר' אליהו הזקן, ור' אליהו הזקן היה (כעדות רש"ל תשובה כ"ט ואחרים) בעל אחותו של רבינו האי, ורבינו האי נפטר בשנת תשצ"ח, אם כן ר' אליהו הזקן ור' יוסף טוב עלם היו חיים קרוב לשנת ת"ח (1040 למנינם). אבל בעל קרא הדורות מאחר זמנו, ועושה אותו חבר לר' שמחה תלמיד רש"י, וזה מפני שמצא בשאלות ותשובות מהר"ם (דפוס קיימונה) סימן קמ"ח: חברי חרב ר' יוסף טוב עלם, מי יהיה תלם מתוך תלם בדינא דבר מצרא וכו', ובסוף התום: שמחה בר' שמואל. וזה דבר שאין דעתי סובלתו שר' שמחה שהיה תלמידו של רש"י יקרא חברי לר' יוסף טוב עלם שכבר היה גדול בזמן שנולד רש"י, כי רש"י מת בשנת תתס"ה בלא שום ספק, ואף אם נודה לדברי האומרים שר' שמחה מת גם הוא בשנת תתס"ה, מכל מקום בחור היה מרש"י, ובהכרח רק אחר ת"ת נולד, ואיך יהיה חברו מי שבשנת ת"ת כבר היה גדול: ואני לא אחליט אם יש טעות במהר"ם, או שני יוסף טוב עלם היו. ושמחתי כי ראיתי כי גם ידידי החכם המופלא מהר"ט צינץ בספרו צור געשיכטע וכו' עמוד 192 הציב ר' אליהו הזקן ור' יוסף טוב עלם בשנת 1050, אך תמהתי בראותי כי הוא מציב ר' אליהו הזקן בעיר Paris וזאת לא ידעתי מנין לו, כי הנה ראינו כי חכמי התוספות אינם מביאים מעולם שום פסק או פירוש או קושיא או תירוץ בשם ר' אליהו הזקן, ואינם מזכירים אלא האזהרות שלו (עיי' סוכה מ"ט, יומא ה', בתרא קמ"ה ב', נדה ל'), וזו האיה שלא היה בצרפת, וחכמי צרפת לא קבלו דבר מפיו, רק האזהרות שחבר היו בידם. אבל ר' אליהו מפריש או רבינו אליהו סתם, מובאים ממנו בתוספות ובשאר קדמונים פסקים ודינים וענינים הרבה, והוא ור' משולם מליאון נקראים גדולי צרפת (ונדכי פסק הזקם סתם קרוב לסופו), וזה הצרפתי לא נקרא מעולם הזקן. ולא זו בלבד, אלא ראוי לדעת כי כנוי הזקן איננו תאר שנתנו לו אחרים לעת זקנתו, אבל נראה שהיה שם משפחתו, כי הנה הוא עצמו באזהרותיו חותם שמו בראשי בתים הזקן עד ארבע פעמים, והא לך סדר ראשי הבתים מתחלה

קב תשובות הגאונים ר' טוב עלם

יעד סוף: אליהו חזק א"ב תשר"ק א"ב חזק בר מנחם חזק אבמש (?)
א"ב אליהו חזק אמשה (?) א"ב חזק חזק א"ב תשר"ק א"ב אליהו חזק
חזק א"ב אליהו חזק חזק בתורה ובמעשים טובים כלבי אמן אמן וכן
יהי רצון רוכב שמים בעזרי אפל לוף מכלל (?).

כי אמנם אזהרות אמת יהגה חכי אשר כתב ר' אליהו חזק, הגה
הנן בידי במחזור כ"י על קלף מנדג יוני או תוגרמי, ואדבר עליהן אם
ירצה השם פעם אחרת.

ועתה במאי דסליקנא נחיתנא, להודיע טיבן של תשובות הגאונים
הנמצאות בידי כ"י, וכבר אמרתי כי החלק הראשון דומה לספר שערי
צדק, אלא שהרבה תשובות יש בזה שאינן בזה, ושאינן כ"י שלי
מדויק הרבה מאד מהנדפס, וכבר החלתי לויקיש זה לזה ולכתוב בגליון
שערי צדק שלי כל הלופי נסחאות שבין זה לזה, ולעשות רשימה מכל
התשובות אשר בכ"י ואינן בדפוס, אך המלאכה ארוכה וכבדה עד מאד.
ודע כי התשובה אשר בראש ספר שערי צדק המיוחסת לרב שרירא,
איננה בכ"י, ואין ספק אצלי שהיא מזוייפת, וחלילה לרב שרירא שיאמר:
וכל החולק על שום דבר מדבריהם (של גאונים) כחולק על ה' ועל
תורתו. וראיה ברורה שאין התשובה היא לרב שרירא, כי בה כתוב:
„שית סדרי משנה דאתגניזו מיומי הללושמאי“ והלא רב שרירא באגרתו
הנדפסת בספר יוחסין שפתיו ברור מללו: „תלמוד ומשנה לא איכתבו,
אלא תרוצי הוו מחרצי, וזהירין רבנן למגרסיהו על פה“, ולא הוה
להון להנך קמאי עד דאיפטר רבי חבור כתוב, וגרסין ליה על פה“ ואיך
יאמר שהיו סדרי משנה כתובים בימי הלל?

מהחלק השני כבר הוצאתי בכרם חמד ז' עשר תשובות, ובאן
ארשום רוב שמות החכמים כוחבי שאר השאלות והתשובות הנמצאות
בחלק ההוא, והמספרים אשר אזכיר דם כפי מה שמצאתים כתובים בגליון
מזמן קדמון, אך לא מיד הכותב עצמו. כי במקום אחד נתהפכו הדפים,
ומי שכתב המספרים לא הרגיש בזה, ויצאו המספרים מקולקלים, ואני
החזרתי הדפים למקומם, והנחתי המספרים כמו שהם, כי מלאכת תקונם
ארוכה ותועלתה מועטת, ורק אם ירצה ה' ואזכה להעתיקן ולהוציאן לאור
כלן על הסדר, אז אתקן המספרים, כאשר עשיתי באותן שהוצאתי בכרם
חמד, כי אותה שקראתיה עשירית נרשם עליה בכ"י כ"א, וזה מפני
הסוך הדפים.

סימן כ"ז ר' יום טוב בר' יהודה לאחיו ר' אליעזר, מבקש ממנו

והלכות פסוקות דרב יהודאי קנ

שישאל לרבינו תם, ותשובת רבינו תם.

כ"ג כ"ד לר' יוסף בר' מנחם, ומכתב ר' יעקב ישראל (בר' יוסף ישראל) לרשב"ם, ותשובת רשב"ם, ור' שמריה בר' מיכאל הרצה הדברים לפני החבר ר' מאיר אדם גדול בתורה. ולא נתיישר בעיניו דברי רשב"ם. ח' שאלת ר' שמריה בר' מיכאל ותשובת ר' שמעון בר' שמואל. ט' תשובת ר' יצחק בר' יהודה בענין גותן טעם לפגם.

י' — י"ד ר' יוסף בר' יהודה מפי רבינו הקדוש מנוחתו כבוד. ט"ו י"ו י"ז כ"ז כ"ח כ"ט ל' ל"א ל"ב ל"ג ל"ד ל"ה ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט ו' חתום זרה בר' אברהם, שלמה בר' יצחק, וכן סימן ו"א תשובה משניהם לר' יקר בר מכיר וסימן כ"ח הוא תשובת רש"י לר' שלמה מטורש. גם סימן פ' נראה שהוא לרש"י, כי כתוב בה כך מקובלני ממורי הזקן ר' יעקב בר' יקר זצ"ל.

ל"ד ל"ה ר' עזריאל בר' נתן ור' יוסף בר' יהודה לרש"י, ותשובתו. ל"ו תשובת הגאון ר' יצחק בר' מנחם לתלמידו ר' אליעזר בר' יהודה לקבלון (Cavaillon), ורבינו שלמה ז"ל היה מקנתר עליה. ל"ז תשובת ר' שמעיה.

ס"ג תשובת רבינו גרשום בר יהודה (מאור הגולה), ואחריה קצת תשובות בלי החימה, ונראה כי כלן שלו עד ע"ט. ס"ח נשלחה לר' יוסף בר פריגוריס. ס"ט תשובת רבינו גרשום לר' יצחק בר' יוסף. ע"ב רבינו גרשום לר' ליאון ולר' יושתו. ע"ו רבינו גרשום לר' שמואל בר יונה. ל"ז תשובת רבינו גרשום לר' ליאון בר מרדכי ולמר צדקיה בר' אלעזר, ותשובת רבינו שמואל נגד רבינו גרשום. ור' משולם קאי כותיה דרבינו גרשום.

ע"ט תשובת הרומיים אל הצרפתיים (עיין למטה).

פ"ג נשאלה מאנשי פרגא, והשיב רבינו הקדוש.

פ"ד עד ל"ג שאלות ר' יצחק בר' יצחק לר' יצחק הלוי ולר' שלמה בר שמשון, ותשובותם.

ק"ד שאלת ר' יצחק בר' מנחם לר' אליעזר הגדול רבו, ותשובתו, ודחימתו אלעזר בר' יצחק (לא אליעזר), וכן בפירוש איוב לר' קרא על פסוק הקוטפים מלוח עלי שיה מצאתי אני שד"ל ר' אלעזר הגדול בר' יצחק זצ"ל (אלעזר בלא יו"ד).

קכ"ד תשובת ר' יוסף.

קכ"ח ק"ל קל"ד קכ"ז קכ"ז רבינו סעדיה.

קד תשובות הגאונים ר"י טוב עלם

קל"ג קנ"ט ר' משולם.
קנ"ג קנ"ט קפ"ג ר' משה בר' חנוך.
קל"ה קנ"ג קס"ו קע"ג עד קע"ח ק"ף קפ"א קפ"ד ר' חנוך בר' משה.
קכ"ה קפ"ו ככ"ה דע"ט לל"ג רב עמרם גאון.
קס"ד ר' יוסף בר' יצחק.
ר"ה רבינו יעקב.
כ"ג תשובת ר' יצחק הלוי ור' יצחק בר' יהודה לרש"י.
כ"ד ר' יצחק בר' יהודה לבן דודו ר' מנחם בר' מכיר.
כט"ו ר' יצחק בר' יהודה.
דט"ז ר' עזריאל בר נתן.
כ"ח עד ככ"ח ר' יהודה מפי רש"י בדיני איסור והיתר.
ככ"ט עד ס"א תשובות גאוני בבל.
ועתה הנני מעתיק סימן ע"ט, אשר בראשה כתוב: תשובת הרומיים
אל הצרפתיים, ובסופה כתוב: תשובה זו השיבו גאוני רומא לעדת פריש
על תקנת יישובם. ודע כי התשובה הזאת נזכרת במרדכי פרק לא יחפור,
זוה לשונו: וראיתי בתשובות שבאו מא"י הים ששאלו זקני פריש מחכמי
רומי אם נמלכו הקהל והתירו גזירת חרם היישוב לראובן (לאחר) שנה
הן חסר הן יתר, ושוב רוצים לגרשו וכו'. גם באור זרוע קצר כ"ח מצאתי
(כנ"א זמל"א סימן ע"ג) חכמי רום השיבו שאם התירו הקהל חרם היישוב
לאחר שנה הן חסר הן יתר דבטלה גזירתם לגמרי, ואינו צריך עוד התרה
זאין נראה לראב"ה זצ"ל.

תשובת חכמי רומי לחכמי פריש

אבירי הרועים, ראשי הגבורים, בוקעים לשאוב מים להשקות
זלרעות צאן מרעים, הכל נחלה, אדני פו, סובלי עמודי שש ואבן יקרד
מוסר מוסר אמרכלים, דוכי דוכנים (אמר שר"ל ענינו נשיאי נשיאים
ע"ין ערוך, דך), מפענחי צפונות כהחרש והמסגר, בעריכת מלחמתם
מרגישים אלפי רבבה, כעל שמנה מאות עורר חניתו; הנה הגם רבותינו

תשובת חכמי רומי לחכמי פריש קה

החתומים, חקף זכרם ברכה וחיים ושלום, אדון השלום ידבר אליכם שלום, ובכלל זה יוכלו כל העדה כלם קדושים, כל אחד ואחד כפי מצלתו, אלופינו מסובלים אשר בפריש צורנו ישע ביניהם אהבה ואחוה, לחוות בנועם מצפוניו ולבקר בהיכל מלך, ומאת כל הקהל הקדוש אשר ברומא ומאתנו שעל החתום תפקדו לשלום.

עיינו בקצת האגרות ונתנו שבח והודיה לחילק מחכמי ליראוי, שנתן בהם תורה וחכמה ודעה וכונה, וחוקרים ומרדקים בדקדקי תורה ומצות; אפס נעצבנו על הפירוד, וכלפי שונאיהם קרינו המקרא ועוד ראיתי תחת השמש (מקום המשפש שמה הרשע) וגו'. מדוע נשתנה המדה? רבותינו אמרו על תלמידי חכמים מקנאין באף ומעלין אותם, בלשון סילוק (מעניים ס', והוא כיש גורסין שהביא רש"י). ושמה עולה למרום עד להשחית, להכרך הנחש בעקב לצודד נפשות ולהמיתם כתוא מכמי, ואחרי גדל האף והחמה להחרים ולנדות ולשמת על יד מי גולגל הרבר תחלה להודע למלכות? שנו חכמים, בין זכאי בין חייב, בשבועה לא היעול, ועוד אמרו תהא ק'טא ולא תהא ק'טא (סנסדרין נ"ט). מי לא ידע בכל זאת, כי על יד הקצף כלם עמדו על דבריהם, ואבות העולם לא כן עשו. ראוי היה לרדוף דיבוק (צ"ל בפיח) קנה האגס, ולא קושי ארזי הלכנון. המשל אומר: אם שנים לא יאבו, אחד לא יריב; ועל ככה הקול נשמע ביתה מושל, ונְהִיָה בשבטי ישראל כושל. ועל דבריהם תמהנו מאד, איך תזיקונו להכנים ראשינו בין המחלוקת, בין הרים גדולים, ובדבר שאין אנו נהוגים, ואין אנו בקיין במנהג ההוא, וגם אתם לא כתבתם סדר תקנת הראשונים ולשונה כאשר כתובה אצלכם, ואפילו אינה כתובה היה לכם לימלך בזקני העיר ואף בבעלי הדין, ולכתבה מדעתם, גם להחתימם עליה, אולי מתוכה נבין ונבחין ונשיב לשולחנינו אמרי אמת.

הנה העדתם על ארבע מלכויות צרפת ולותר (היא Lorraine היא לוטרינגען היא ממלכת Lotharii או Lothaire) וברגוניא וגורמנדיאה, שנוהגים בתקנה זו, ומהם תורה יוצאה לכל ישראל; טוב היה ליפסק הדין על פיהם. ואין להאמר כי כלם אהובים וקרובים, שאי אפשר שאין בהם קרובים ואוהבים הראויים לדין, והמצוה עליהם הוא, דתניא רשב"ג אומר לשבטך ושפטו, מצוה בראש השבט לרדף את שבטו. גם לא עשיתם כדרך השואלים, שכוחבים שאלתם יחד וכלשון

קו תשובת חכמי דומי לחכמי פריש

קצרה נקיה וקלה, מה מודים ומה חולקים. לו אם כן עשיתם, שמא היו
(אולי צ"ל היינו) מכריעין ביניהם. אכן כתבם סירונין סירונין ובנתים
דברים (שאין ראוי) להשמיעם לתלמידי חכמים (הכוונה שאין ראוי לת"ח
לשמעם) וקל וחומר לאמרם, ומוביה דשמע ואדיש; ואי אפשר לקרותם
יום או ימים ולא עשרה ימים, ומרם גיע הקורא לסופם ישבת את
תחלתם; שהרי רב אשי שהיה סוף הוראה העיר על עצמו (ערוכין נ"ג)
אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה, על אחת כמה וכמה זנב זנבי זנבות
כמונו. ואף אמנם כי עלי חכמה לא יבולון, מה זה אשר יקנתו אלה
את אלה, אנו חכמים וגדולים? כל שכן שצריכין השתמר יוסיף דעת
יוסיף מכאוב, שאף התראה אינם צריכין ועליה שיתפאר בס קונם, וגם
השומעים מזוהרים מהחנפה, דומה כי ליגיעת בשר נכתבו. גם כתבו כי
הוציאו עשרה ספרי תורות, ונשמעו בהם ובתרי"ג מצות — וכי אין בספר
תורה תרי"ג מצות? וביחודית מה שבכלן? אין זה מנהג גדולים וחכמים
דְּבָרֵי הַדּוֹר; (אין זה כי) אם רוע לב, דומה מחלוקת זה שרש פורה
ראש ולענה יש לו, והיא קנאת איש מרעהו. הנה רבותינו הגאונים אמרו
שאף שבועות הדיינים שהיא תורה, כיון שראו כי העולם שמם עליה,
כמפורש במקומה, עזובה לגמרי מכמה דורות, ואינו נשבע, ועשו אותה
קללה, ושמה כלשון ארמית גזירתא קל וחומר על זאת.

ואל תחשובנו כמשיחי ומעתידי דברים כלפיכם, כי מעדנו עלגנו
היושבי בשמים כי לא לכך נתכווננו, אלא לפי שקשה לנו פידוד אנודתכם
כיום מה, ומרוב שית ובעם דברנו עך הנה, ועלחה על דעתנו לסלק
נפשנו ולהשמיש עצמנו, ולקבל דברי ר' ישמעאל בר' יוסי (אמר שד"ל)
הכוונה על משנה ראבות פרק ד': ר' ישמעאל בנו אומר החושך עצמו
מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא; אמנם על שכתבתם:
אם ימאנו להשיב, ידעו כי מזה תהיה באחרונה אע"פ שאין אנו כדו
נתננו דעתנו אל עקר המעשה דברי הקבילות (ר"ל מה שאחד קובל
ומתרעם על חבירו), שלא למרות את פיכם, ומחונן הדעת נשאלה תשוקת
רצון (אולי צ"ל הפקת רצון).

הנני ראובן צועק על שמעון היורד לאומנותי, ואני תובעו על פי
הנזירה שיצא חוץ לעיר ולא ירד לאומנותי, ולא יעמוד בעיר בנחלה אשר
הורישוני אבותי בנזירת היושב שנתגזרה פן יעמוד איש בעיר לבד בני
העיר אשר היו באותם ימים, וזרעם אשר יולד להם מאותו זמן, זכרים
ולא נקבות; ואני בן עיר אנכי, ואתה בן עיר אחרת, ורוצה אני שלא
תרויח בעיר עוד, אך צא מן העיר, כי עד הנה הותר לך, מדעתי נזירת

תשובת חכמי רומי לחכמי פריש קו

היישוב, ויאלתי (אולי צ"ר והשאלת) לך ירושתי ונחלתי עד עתה, ואיני הוצה שההיה עוד בעיר, ולא תהיה נותר (צ"ל מותר) עוד..... (אמר שד"ל מן הנני ראובן צועק, עד כאן, הוא לשון קבולת ראובן, ונ"ל כי מלות דברי הקבילות הכתובות למעלה, מקומן ביני שישי קודם מלות הנני ראובן). ועל שאמר ראובן (בכ"י כתוב ועל שאמרתי, בקו על הת"ו, ואין ספק כי מתחלה היה כתוב ועל שאמר ר', והמעתיק לא הבין) כי סמכו הראשונים על דין בר מתא אבר מתא אחריתי מצי מעכב (נסתל כ"ח) מצא שמעון עילה, ולא השיב על דברי הקבילות, אלא טען על הראיה, ולכן יצאו מדבר לדבר, ונתרחב המדון כפוסט מיס, גם יצאו מענין לענין, עד שאמרו כי בית דין הפקידו ממון בני אדם, והפקדם הפקר, נשיב על זאת בעניותנו שאפילו במקום שהפקר בית דין הפקר, אינו אלא אם ירדו מתחלה לכך על מנת כן, אבל אם לא ירדו מתחלה לכך, אין כאן הפקר בית דין שלא על דעתם. ואם ראובן חשב לתלות שאינו על נחלת אבותיו (אולי יש כאן טעות), שמעון לא היה לו להשמיט עצמו מן הקבילות מפני כן, היה ראוי להשיב על צעקת ראובן כפי דעתו, ועל ראייתו ושיבתו בסוף בלשון הנה כדי שיתקבלו דבריו, כדאמרין מיבעי ליה לאינש למיטרינהו בניחאא כי היכי דלקבלינהו מיניה (סגמ ל"ד). מכל מקום ראינו כי (הוא) מודה בגזירה, שכן כתב: הם גזרו שלא יעמוד איש בעיר והוצה לה ט"ו פריסאות בלא התרתם, לכך הם זרעם. ואע"פ שאין כתוב בדברי ראובן כי תלו הראשונים הגזירה בהתרתם ובהתרת זרעם, כאשר (כתב) שמעון, נראה שכן היה המעשה, שהרי נהגו להתיר מזמן לזמן, וכיון שהתירו לשמעון לעמוד עד זמן פלוני, כל אותו זמן לדברי הכל בהתר גמור עמד. ואם הזקנים בשעת ההתר סתם אמרו לו: "הגך מותר לעמוד בעיר עד זמן פלוני" ולא פירשו לו: "מכאן ואילך אסור" כך ראינו כי נעשה הזמן הזה לשמעון כשבתות ימים טובים לגבי נודד, שכיון שהותר בהם בהתרת חכם, הותר בכל הימים טובים וכשבתות, (כדתנן) בראשונה היו אומרים אותן הימים מותרין ושאר כל הימים אסורין, עד שבא ר' עקיבא ולימד נדר שהותר מקצתו הותר כלו; כיצד, אמר קונם שאיני נהגה לכלכם, הותר אחד מהם הותרו כלם (נדרים ס"ו). ואפילו אם אמרו לו (בכ"י ואפילו אם לא אמרו לו, ואני מחקתי לא) בשעת ההתר בלשון הזה: "ומכאן ואילך הרי אתה ברשות בית דין" אם הזמן ההוא אחר שנים עשר חודש וקנה בית דירה בעיר ואין דעתו לחזור לעירו הראשונה, נראה לנו שגם הוא ככני העיר לכל דבר, ומותר הוא, כדחנן (נסתל ז') כמה יהא בעיר ויהיה כאנשי העיר, שנים עשר חודש; ואפילו לענין

קח תשובת חבמי רומי לחבמי פדויש

אימורין ולקולא, כל שכן תקנות שמתקנן ביניהם בני העיר, שלא יהא טפל חמור מן העקר. ואם נפש אדם לומר כי רב אשי עצמו (פסקים כ"ב) כי אבל (רבה בר בר חנא) דאיתרא (אמר) הני מילי דנותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם, הני מילי בשאין דעתו לחזור, ורבה בר בר חנא דעתו לחזור הוה, אלמא בשאין דעתו לחזור נמי, חומרי נותנין עליו ולא קולי: ולא קשיא, תוך שנים עשי חדש אם דעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם, ואם דעתו לחזור הרי הוא כבני עירו, ואע"פ שמקלין; אחר שנים עשר חדש אם דעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם, ואם אין דעתו לחזור הרי הוא כבני העיר ואפילו מקלין. ואם בפירוש אמרו לו: „ומכאן ואילך אסור“ כיון שהוא תקנת בני העיר, הרי היא בחוקתם, כפי מה שראו יעשו.

וששאלתם תקנה שנגזרה על דעת המקום ועל דעת הקהל, אם היא על דעת רבים או לא, כבר כתבנו לכם פעמים גם שלש שאין אנו כדי שאתם שולחים לנו, אף על פי כן דעתנו נוטה שהיא על דעת רבים ואין לה הפרה, ודבר זה מפורש בתלמוד, דאמרינן ולטעמך נימא להו על דעתי, על דעת המקום למח לי, אלא כי היכי דלא תהוי הפרה לשבועתייהו כלל, כלומר דתהוי שבועתם תלויה על דעת אחרים, ואין לה הפרה. מיהו קבלה בידנו מפי אדונינו נר ישראל גאון יעקב מר' ורב' האי זצ"ל דהאי אין לו הפירה, בעסק להשאל עליו איתמר, דאם נדר על דעת רבים, כגון שאמר לרבים הריני נודר על דעת כולכם שאעשה כן או שלא אעשה כן, אין דרך לישאל על נדרו, לפי שאין הדבר תלוי בדעתו, אלא גם בדעת אחרים; אבל רבים שתקנו על עצמם תענית, או שחקנו תקנות, ואח"כ נודע להם כי הטוב והישר והיפה לשנות את הדבר ההוא, ברור הוא הדבר כי יש לשנות, וכל שכן אם יראה להם לפחות ולהוסיף, שאין בכך כלום, ואם החיימו על הדבר רשאין הם להתיר התם, ואין בכך כלום אלא שראוי להיות ההתר והשינוי נראה להם כי הוא הטוב והישר.

יודע כל שער עמנו כי אתם הרכב והפרשים ועיר מבצר והנשק, ולא הוצרכתם לדברינו אלה כי אם לפי שעה על גילוע הריב ולכן נתפרדה החבילה לשתי אנגודות, וישראל בהוצאה צריכין שיהיו כלם לאגודה אחת, שנאמר הכונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה. שלמה בר' אברהם יש"ע"מ (יבא טלוס ינוח על יטכנו). אברהם המכונה אזרח בר' מתתיה. מנחם בר' יהודה זל"ע.

העדות. מן השלשה דההוי"ם האגרת הזאת אחד לבדו ידוע לי, והוא ר' שלמה ז"ל אברהם, אשר נ"ל שלא ספק שהוא מנושפתת ר' נתן בעל הערוך, שהיה גם הוא מעיר רוני. והנה בשבלי הלקט כ"י חלק ז' (המולא ציד ידידי החכם והנזון כו"ר יוסף אלמנלי הי"ו) מולאתי בסינון נ"ו כדברים האלה לאמר: תשובת הר' שלמה ז"ל אברהם ז"ל ר' יחיאל ז"ל וכן רומא שהסיב את דני מנחם ז"ל ילחק ישיע"ם: ישא זרעה מואת ה' המוצרך את עמו בשלום ולדקה מואת מלדיק ומושיע, ויב"ז צית רבינו יחיאל ישיע"ם קב"ד שלושים דנים להשפע, אהה ר' מנחם ז"ל שלמה ונעיין הנוצע, ובסינון כ"ז מולאתי: תשובה זו הסיב ר' שלמה ז"ל אברהם ז"ל יחיאל את ר' מנחם ז"ל שלמה ז"ל ילחק ז"ל, והנה ידוע כי יחיאל רבים היו מנושפתת בעל הערוך, כי גם אביו וגם נכדו היה שונם יחיאל, ומי ידוע כונה אחרים ומלמד אלה נקראו כך מנושפתה היתה, לכן לא אחליט שום דבר על רש"א זה ועל זמנו. וידידי החכם המופלא וההי"ט, מונץ בספרו זור געטיכטש עמוד ע"ב מזכיר את רש"א זה אשר מולא גם הוא בשבלי הלקט כ"י, והוא מומר שהיה סוף אחיו (געפ"ע) של ר' נתן, כלומר שר' אברהם ז"ל יחיאל הוא אחיו של ר' נתן ז"ל יחיאל, וזה אפשר, והם הדבר בן, שהיה האגרת הזאת כתובה בדור שאחרי ר' נתן, כלומר קרוב לסנת חת"ן, בזמן שכבר מתו רש"י וגדולי תלמידיו, ועדיין נכדיו לא היו גדולים ומפורסמים. וזה יוצן חיך לא היה אז בלרפת אדם מלויין שישקוט דינ וישים שלום, וצלי שינטרכו חכמי פריש לחכמי רוס.

וכאן ראוי להעיר על מועלת המנושפתה הזאת, מנושפתת ר' יחיאל שהיו בני בניו נקראים בשם צית רבינו יהואל, ובשבלי הלקט כ"י הנ"ל סינון ה' מולאתי שמוזכר השבות גאוני בית ר' יהואל מן רומא. ולהשלמות ענין תשובות הגאונים אזכיר כאן כי בזהר"ם כ"י מולאתי בסינון קע"ח זכרון השבות חכמי אפריקא ששאדו מגאוני בבל והשיבוים, ואחד מאותם חכמי אפריקא, הוא מרנא ורבנא יהודה בריה דרב יהודה בריה דרבנא שאול ז"ל, שאל לרב נטרונאי ז"ל הילחי, ורב נטרונאי השיבו. עוד יש לדעת כי הר"ר מרדכי ליב זוסליחט אשר הוליא לאור דימים שעברו קלת ספרים עתיקים יקרים, היה צלצו להדפיס בליוורנו שאלות ותשובות הגאונים אשר מולא זכ"ח, אך צטרם ישלים מנחשמו ממכר הכ"י שהוא לביבליאוטיקא גדולה, ורחוק הוא מילא מעם לאור עולם. ועתה מקרוב פתחו לי מנחשמו כי בצרלין מדפיסים שאלות ותשובות הגאונים, והי נעם ה' עליהם, ומעשי יהיה יסוק. ואסוזה לענין ר' יוסף טוב עלם, ואומר כי אחרי כתיב כל מה שכתבתי למעלה ושלחתי לנצח לידדי הגביר הדיק

הר"ר נורכי דובס כ"י, העירני במכתבו שאניין נס' תולדות הש"י להחכם
הנכבד ר' שמואל בלאך שלי"י ע"ה דף 47 ז' ונהפוך דף כ"ד כ"ה, אזיחשתי
ובקשתי הס' ונלאתיו, ונלאתי כי החכם בלאך זכרתי בהגות אשר"י (זכרות
דף 3) וכבר נחלקו בהם ר' יוסף טוב עלם ורבינו אליהו ז"ל, בלאך מלת
הזקן, השב כי ר' יוסף טוב עלם לא היה בדורו של ר' אליהו הזקן, אלא
בדורו של רבינו אליהו האחרון, הוא רבינו אליהו הזכר שם בתוספות ואם
היה רואה אור זרוע קלר כ"י (אשר נסס לוקחה הנהת אשר"י סג"ל), ששם
כתוב ונפורש רבינו אליהו הזקן, לא היה אונור כזאת. אלא שהיה נביא סיוע
לדבריו (כעו שהביא גם בעל קורא הדורות) ונראה שכתוב ב"הס"ס (דפוס
קריעות) סימן קע"ח, שר' שמואל הלמיר רש"י קורא לר' יוסף טוב עלם
חזירי, ועוד ראיה אחרת הוא מוסוף, ונראה שרבינו תם ב"הס"ס הישר סימן
תק"ך עמיד על עלמו שמינע לפני ר' יוסף טוב עלם. ונראה אני למעלה
אונרתי שלא חלשתי אס ים טעות ב"הס"ס, או שני יוסף טוב עלם היו,
ועתה זכרתי הראיה השנית המתונה על ספר הישר, דעתה נועה להאמין
בי באמת שני יוסף טוב עלם היו וחלוי גם עשרה וגם יותר יוסף טוב
עלם היו בישראל, וגם עתה בדור הזה ונעיר הזאת ר' יוסף טוב עלם יחי
וקים. אבל בעקר הענין הנה הראיה המרשה שהביא החכם בלאך ע"ה היא
תוספת סברתי, וקותרת דעת בעל קורא הדורות; כי אמנם אם חזת היה
הדבר שר' שמואל נח בשנת שנת רש"י, אשער הוא (גם בי חוק) שאמר
ונחזירו של ר' שמואל נח קודם רש"י, ורש"י זכירנו בתוספות ז"ל, אבל
שרבינו תם סינע לפני וני שנת קודם רש"י, זה כמעט בלתי אפשר, שהרי
רש"י נח בשנת תתקס"ה (וקיימיןך ונעוד טעיס וחנעם טנכ יתת אפרים ונעם)
ורבינו תם נח בשנת תתקל"א (וקיימיןך ויאונר אליהם אל יעקב, כן כתוב
בסדור רש"י כ"י שנידי הנכתב בשנת ב"ם לאלף השני), אם כן רבינו תם
נח טעיס ונעם טנכ אחרי רש"י, וכ"כ ב"הס"ס שהיה זקן ונחזיר תם למד לפני
רש"י (עיין רש"ס בראש פרשת וישב), אבל רבינו תם ונעולס לא הזכיר
שמינע את זקנו, ואיך יטנע את ר' יוסף טוב עלם שנת קודם רש"י?
ואני לא אונר שזה בלתי אפשר, אבל אונר שהוא אפשרי חוק נאמר, אין
לכזבו בלא ראיות ברורות. עוד אחרת יש לי להוסיף לענין רבינו יוסף טוב
עלם, והוא כי יחזירי היקר שר"י יה"ש ונבראדי ונלא בסדור כ"י, הוסיפה
ליוס שנת, רסוס בראשי בתיב טוב עלם, מחלתה: בהוספה טעין ב"הס"ס.

ועתה אפרש ונה שאונרתי כי גם בדור הזה ונעיר הזאת ונלא ר'
יוסף טוב עלם, הנה כבר העיר החכם המופלא והר"י לוסן ב"י כי טוב
עלם אינו אלא העתקה ונעלית ונעלמות הנרפחיות Bon fils, והנה

תמפחה Boniff היהת משפחה תפוחרה באיטליאה, וזשנת תצ"ד (1734) הרב המפורסם ר' שמוחה קאלינאוני זל"ל הדפיס ציינליאה ספר כולל כ"ד דפים קטנים, וזה סער הספר :

קול שמחה או נצוח החכמה

להגלות ולהרחות צנישוואין הרמים צין היקר ונעלה הצחור הנחמד יוסף חיים בן הגציר המרוס כו"ר שמעון קראבה יל"ו וכלתו הלנועה יורה מלכה נצ"ח בת הנשא ונעלה כו"ר דניאל בונפיל יל"ו וצין אחיה הצחור הנחמד כצון ומשכיל ה"ה החתן הנעים כו"ר יעקב והכלה הלנועה יורה ברובה נצ"ח בת הגציר כו"ר שמעון קראבה יל"ו הכ"ל ננחה שלוחה לחתן הנעים הצחור המשכיל יעקב בונפיל יל"ו הכ"ל.

קול שמוחה או נצוח החכמה הוא תשל ונלילה (חיין אללעגארישעס דראמא) על דרך וזה טעמה אחר כן רנח"ל צטירו הנחמד לישרים תהלה, ואמת כי רנח"ל קדמו צטירו מגדל עוז או תמת ישרים, אך קול שמוחה דומה יותר לכו' לישרים תהלה, צונה שהנדדדים צו אינס שמות צני אדם כנו צונגדל עוז, אלא שנות המעלות והפחיתות, כנו צליטרים תהלה. ואלה הנה שנות הנדדדים בקול שמוחה: חכמה, תבונה, זריזות, סבלות, קנאה, צבוד, עושר, הבל, יגון, בת משוררים. וצדד זה נראה שהרב קלינאוני קדם לרנח"ל, ורנח"ל למד וננוו; גם כי נגד אחר חיץ להכחיש, כי צמלאכת הסיר רנח"ל צדד נאד על הרב קלינאוני, וקול שמוחה כופל נאד ונליטרים תהלה. צראט הספר ים דעדיקאליון נהרב הנחמד אל החתן יעקב בונפיל, וזה פתח דבריה :

ידיד נפשי ועשרת ראשי

כאיל תערוג על אפיקי נים כן ערנה נעטי לך אהוני וידידי גיום ידעתיך להראותך עד היכן כחה של אהנתי נגיב. תפ"ח טרעפי כל היום ידעתי ונעללות הרשיעני, לאנדר לא שנת מחסום לפיך, טפתיך יענו צך ודרכיך יודיעוך. ולולא ירחתי לאסתמה צלת החנפים, עתה הניפותי ידי ואשלה את עטי, וצעט צדל ועופרת ולי יעדון יגידון, כי נפלאתה אהבתך לי, אץ לא ערך ודניון; אונס נסונתי אחר, כי השעה לא טחקה לי, וצדד צעתו ונה עוז. הנה יוס שקיית איתך נעטי, יוס אהונתך ושמת לך, ונה טוב ונה נעים כי הוכפלו הסונחות והגדילה החדוה, ציווג אהונת הנעימה עם הצחור הנעים אחי כלתך נצ"ח. כל טעיפי יטיצוני כיוס הזה כי לעולם אני נחקה, אין עוד עת לחקות, שמוחה לאיס צוענה פיו, וינחת ואתרת טירים ומורות, להשכיל ידידות, והיו לחות ונעופת.

והנה זה יעקב בונפיל הוליד את דניאל בונפיל, ודיאל זה הוליד

ח" ברוכה בוגפיל, והיא גיטאת להקלין המפואר באראן (פרייהערר) יוסף טריויס ע"ה, ויוסף הוליד את דניאל ע"ה וילחק ויעקב וחיים הי"ו, והלכה קצלו מהקיסר פראנץ ז"ל כנוי גדולה ותפארת (אדעלסראנג), ומאז והלאה הוסיפו על שם משפחת אביהם שם משפחת אמו, וקראו עלמס טריויס די בוגפיל, והקלין המפואר (עדלער אונד ריטטער) יעקב הוליד את יוסף, הוא היקר יוסף טריויס די בוגפיל, הנוולד צפאדונה, וזה נולדו לו בן ונת הי"ו, והוא צמודותיו הממודות וצפרט צענוס ויראת שמים, מופת לעשירי הדור, ועליו אמרתי כי גם צדור הזה וצעיר הזאת ר' יוסף טוב עלם מי וקיס, כן יאריך ה' שלומו ושלום ביתו מעתה ועד עולם.

פירוש מסכת שקלים

לאחר מן הקדמונים ציד היקר והנכבד כו"ר שלמה באזיבי הי"ו גיטידי ק"ק פאדונה מלאתי ספר אור זרוע קצר כ"י על קלב, ומלאתי גם בן הרא"ש על סדר מועד כ"י על נייר, נשלמה כחיבתו „בארצעה עשר יום למדע תמוז שנת שמונים וחמש לפרט היגירה צטליטלה“ (כך כתוב צסוף. מסכת סוכה). והנה הוא יקר מאוד ונכבד, כי נכתב ציד המצור וצעיר מושבו, אפס כי הכ"י היקר הזה חסר צראשו וצקלת מקומות נתקלקל הנייר צונטן חמש מאות ועשרים שנה שעברו עליו, קלתו השחיתו המים וקלתו אכל העם. ואחר תשלום פסקי הרא"ש על סוכה יש כאן פירוש מסכת שקלים, צלי שם המוצר, ונכתב גם הוא צטליטלה, אצל צסנת קכ"ו, והפירוש הזה להיותו צסוף הספר נתקלקל הרבה צמים, עד שאי אפשר להעתיקו צשלמות. המפרט הזה היה אחרי הרצ"ס או צזננו והכני מעתיק מפירושו לקוטס כה וכה.

משמישין על השקלים, בית דין שולחין בכל ערי ישראל ומכריזין טיציאו שקליהן, כי צאחד צניסן לריכין טיציאו קרצנות לצור מטרומה חדשה בדאמריקן צפ' צתרא דמגלה מנא הני מילי אמר ר' טבי אמר ר' יאשי קרא זאת עולת חדש צחדשו למדעי הסנה, חדש והצא קרבן מטרומה חדשה, וצפירקא קמא דר"ה יליף למדעי הסנה מראשון הוא לכס למדעי הסנה, הלכך מקדימין להכריז מלאחר צאדר טיציאו שקליהן. עוד דייק כמאן, דלא כרצ"ג, דאיהו אמר דשולחין צהלכות הפסח שתי צצנות לפני הפסח, ומסני אפילו תינא רצ"ג כיון דאמר ור גט"ו צו שולחנות יוצרות צמדיכה, משום צלחנות מקדיעין וקרינן. ירושלמי, מהו משמישין מכריזין, כנה דאת אמר דיתנו קול ציהודה וירושלים להציא לה' משאת משה ענד האלהים, וכתב הר' אליעזר מברנעייזא דל"ג הכי, דלא כתיב צים השמעה, אלא ה"ג ואשר יטמיעו.

פירוש מסכת שקלים

קיג

ויעצרו קול צבל עריהם וצירושלם לאור לאו ההר והצואו עלי זית. ולי
כראה דאין לריך לנחוק הגירסא, דלא מיייתי רחיה על הסמעה שהוא לשון
הכרזה, אלא מיייתי רחיה שלריך לזרו את ישראל להציא חובות המופלגין
עליהן, ואין סומכין לומר שיצואו מעמנו.

צבלשה פרקים צבנה תורעין את הלשכה, כל השקלים היו כותכין
לתוך לשכה אחת ושלש פעמים צבנה נוטלין ממנה ונותנין לתוך קופה לקנות
מהן קרבנות לצור, ולא היו נוטלין צפעס אחת ללורך כל השנה, לפי שהרחוקים
לא הציאו עדיין שקליהן. צפרם הפסח, פירוש חלי הזמן, כגון פרוסת לחם,
דשלשים יום לפני הנועד דורעין צהלכות הנועד, וחמשה עשר יום קרוי
פרוס. והרמז"ם פירש מקצלין כל המעון הגבוי מן השקלים ומניחין אותם
צבלשה ומוליחין מננו שלש קופות גדולות שמכילות הרבה, ולא נזכר להן
שיעור קלוב צמשה, אבל צביא היא צירושלמי כמה שיעורן של קופות,
והסיבו ילמד סתום מן המפורש, פירוש מנה שמפורש אחר כן שתורמין ג'
פעמים צבנה ובכל פעם תורמין צב' קופות של ג' ג' סאין, אחת למד שלש
קופות הראשונות היו נחזיקות עשרים ושצעה סאין, ועהן תורמין לתוך קופות
קטנות של ג' ג' סאין, ולא ידעתי מה לורך היה צקופות הראשונות. ולא
הצין יפה הירושלמי, לכך נדחק לפרש כן, והו לשון הירושלמי: ר' זעירא
שאל את ר' יוסי כמה הוא שיעורן של קופות, א"ל ילמד סתום מן המפורש,
חגי ג' קופות של ג' ג' סאין של תשע סאין של עשרים ושצע סאין, ופירש
הרמז"ם כמה שיעורן של קופות הגדולות, ואין פירושו נכון, דקופות גדולות
מאן דכר שניהו שישאל על שיעורן, וראיתי צירושלמי דצנת דסוגיא זו ושכה
גם צפרק ומפנין ארבע וחמש קופות, ועלה קא צעי ר' זעירא כמה שיעורן
של אותן קופות, והסיב לו דנלמוד קופות סתומות דהתם מקופות דהכא
שמפורש שיעורן של שלש סאין שהן תשע סאין צתומה אחת, עשרים ושצע
צבלש תרומות.

תרום את הראשונה וחפה בקטצוליות, פירש הרמז"ם שלש קופות הגדולות
צבהן כל המעון שבארנו שהן שיעור כ"ז סאים היו נכסות צב' מטפחות,
וכסכנב התורם צב' קופות הקטנות שמכילות ט' סאין ממלא הקופה שכתוב
עליה א' נאחת מן הקופות הגדולות, ואח"כ נכסה אותה צמטפתה, ואח"כ
מגלה את הקופה השנית מן הג' קופות הגדולות וממלא ממנה הקופה שכתוב
עליה צ' ואח"כ נכסה אותה צמטפתה, ואח"כ מגלה הקופה השלישית וממלא
ממנה הקופה שכתוב עליה ג', ואינו נכסה אותה, לפי שאנו סומעין שאם
"כסה אותה שגא יוליא צהולאה שניה מן הקופה הגדולה שהוליא ממנה צתחלה
צהולאה ראשונה, והו טעם שגא יתרום מן התרום, ועכשו כשמניחה ומגלה

הוא ג' עשרה, לפיכך נקרא פנים שנית יתחיל זמנה, כדי שיזילא תכל קופה ויך
 ויג' הגדלות כל אחת מן הג' קופות שכתוב עליהן חז"ל, כדי שיקריבו תכל
 קופה ויך צדק כל ישראל. ופירוש תפוסה הוא לפי מה שנתבאר הירושלמי
 חלבו, חדל שלא הזכירו ג' הקופות הגדולות בזמנה, ליינא עליהו ראשונה
 שניה ושלישית, ועוד אחי נפקא מינה אחי זו תהן יתרום תחלה, כיון שצכל
 פנים תורם תכל קופות הגדולות קופה קטנה וקופה גדולה; אלא הכי פירוש:
 תורם את הראשונה, פי' תרוונה ראשונה צפרם תפסא, ואיפה כל מעות
 הנשארות בצלפה בקטציות דהיינו עור אלוך, כדי שיתנו עליו השקלים שיביאו
 וינדינום שפציות חרץ ישראל שלא יכלו להביא קודם הפסח וינדיחין ופסח
 יעד עלרה, ונתנון אחת על גצי העור השלוק כדי שיתרום ויך צפרם העלת
 ולא יתרום ויך הדצר שאלם כצר צפרם הפסח, ואחר שתרום איפה כל מעות
 שבצלפה בקטציות ונתנין עליו כל השקלים שפציות ונדי ונצב וננדינות
 הראקות ותרונין ויך צפרם חזון, ואז לא היה נאפה שאין עוד תרוונה
 אחריה. חזר ר' פפייב טעמיה את דברי שניהם, שהנוקדים צפירוש וכו',
 פירוש הרמז"ם שהקדיש לצדק הציה צפירוש, ולא נהירח האי פירושא, דנכתא
 דפטיטה היא כיון שפירש צפירוש לצדק הציה, ולא הוא ליה ליימר אלא
 שפירש כדברי ר' יאושע. ונראה כפירוש הרב ר' אליעזר וננדיחין שהנוקדים
 צפירוש שפירש צהיה ונפסי, דהפירוש זה וזה ולא חזר צהיה לנזנה ונכסי
 לצדק הציה, הכל הולך אל וקום אחד.

אלו הן המצויין, יש לפירש צפירה שפנית תשנה זו היו אלו המצויין
 צפירה מצויין, הי כתיב המצויין הראשונים שנתנונו על כך היה טענתם כך,
 ובקראו הצאים אחריהם על טעם.

עד כאן תה שראיתי ללקט ויך הפירוש הזה, והנה כל וי שיעריך
 הלקוטים האלה עם פירוש הרע"ז צפירוש יראה כי הפירוש הזה היה צד
 הרע"ז, והוא העתיק ממנו דברים, אבל צעל חוספה יום טוב לא ראה ולא
 ידע את הפירוש הזה, כי הנה צפרק ג' תשנה צ' הרע"ז ונביא פירוש הרמז"ם
 וסיים, ובתנא דחק לומר פן" וצעל חוספה יום טוב כתב על זה: ואלי
 חזר לא צמא אלא על פי הירושלמי חזר כן, דהכי איתא התם וכו' וכו'.
 ואלו ראה צעל חוספה יום טוב פירוש כ"י אשר לפני, היה רואה כי גם
 הרע"ז ידע כי מחוך הירושלמי לומר הרמז"ם לפירוש זה שפירש, אלא שלדעת
 הרע"ז ולדעת המפרש אשר היה לפניו, הרמז"ם לא הנין יפה הירושלמי,
 לכך נדחק לפירש כן.

והנה צעל הפירוש הזה אין טעם כי ויך הראשונים הוא, כלומר שלא
 היה מחזיר הרעה להרמז"ם, ואולי צפירוש היה, וצעל כל פנים צפוף האלף

פירוש מסכת שקלים

קמו

החמישי או שתחלת האלף הששי היה עומה, שאם היה נאחד יתה היה פחד
הרמזים נוסף עליו, ואף אם היה תוכחה לחלוק עליו היה נחליק אלוהים צדקו,
ולא היה חומר בפסיקות כי פירושו תשובה, ושלל הניק יפה הידוע לנו. וכבר
עלה בלבי לומר שמה המפרש הזה הוא עלתו רצינו שתהון ספירם קדר זרעים
זמירות שאין בהם תלמוד צללי, ולמה לא יפרש גם נוספת שקלים שאין בה
תלמוד צללי? והר"ם זה היה תלמוד רצינו תם, אם כן היה ציני הרמזים.
אבל נראה לי כי לשון הפירוש הזה איננו לטובו של רצינו שאמון.
אך דבר אחד קשה לי: אם ראה הרמ"ב את הפירוש הזה, איך היה
מצל אלוהין הנומנין (רי"ם פרק ה') חמר ורבותי פירשו על שם שהנומנין
הראשינים שנתמנו על כך, כך היה שום, לפיכך נקראו הנאים אחריהם על
שום? ולמה יחס לרבותי דבר שכתוב ועומד בפירוש הקדמון אשר כונה
זמנה דברים לקה עתנו כנר?

תקנים ותיסות.

דבות נחשבות בלב חים, וענת ה' היה תקום. ידוע נאמר ר' שבעין
בן יוחאי (גרה דף ל"א) אשר זכה להיות נבחר בעשרת השאלות עליהם
הבדלים, אשר בונה מימינו חמר וזה לשונו:

מתרמה מבבורה מצרה מתהללת מחללה מקללת מאבנים
מששבי מודג; מחרתה מתנהמת מעמלה מאהבה מנשקת.

כן אמרי זה שנתים ימים, נודב שית וכעמי בראותי תולות שזיחה
כתובות אלל דברי צפירוס הנקראות, התעוררתי לבנות לי בית האוצר הזה,
וכתבתי בהקדמותי כי ראיתי כי אין ראוי לי לשלוח עוד נכתתי בספרי אסופות
אשר לא אדע מה יבא על יוניס ועל שאלם; ולא עברו ימים ינועשים
וחזרתי לננהגי להיות בדרם לכל דורסי, כי ראיתי כי כך היה חובתי וכך
ראוי לי לעשות, לזרוע תורה ותוסיה כפי כחי בכל תקום סידי נעשת, כי
איך יודע איזו היא הלכת הסדה אשר תלית יותר; ומוצטח אני שינאלאו
צין חכמי הדור שלטה אנשים סילדיקו חרעתי ויאמרו לי עותר לך עותר לך,
ובפרט על דבר המשתדל אשר כתבתי צונך הזמן הזה ונספת לכתובות השלום
הנדפס נהדש בקרית ונלך רב יר"ה, אקום שיברכוני טובים ויקלחו לי אם
בחוך כך לא בניתי לשכה אחרת צבית האולר.

והנני עשה לערוך לפני הקורא קלת תקונים ותוספות אשר ראיתי
להוסיף או לתקן צנה שכתבתי צבית האולר הזה בעיני קדמוניות, אשר הם
ינים שאין להם סוף; וקלת מן התקונים והתוספות האלה העידני עליהם

ידידי הגביר היקר הר"ר יהושע העשיל שור כ"ה ורעננותי שנוו צפוק
באותיות יה"ש.

דף י"ח לענין ספרי דקדוק סכתב רס"ג עיין ג"כ גייגער, לייטשריפט
חלק הניסי עמוד 282 ועמוד 344 (יה"ש). והכני נוחן חודה לידדי הנכבד
בדרש"א, אשר נדנו לנו ושלח לי עתה מקרוב, ווארץ רחוקה, את הלייטשריפט
הזאת וקפרים אחרים צמתנה; תהי צרכת ה' בכל אשר לו, וישמח בזוער
עד זקנה ישיבה.

דף כ' שמו של ר' דוד הצבלי לא היה נשכח מכל וכל, כי הנדרשי
באגרת התללות כתב וז"ל: ושני חכמים שלא נודע אללנו זמנם צצירור,
האהר ר' דוד הצבלי מוכנה אלוקמן, ואחנו נוננו ספרה קראו על סס כנויה,
והוא נוסחל צו להציא ראיות וון הנחקר על שרשי האמונה הידועה ונס
לחלוק בואוהן הראיות על טענות הכופרים ושצירחן ולפניו צעל חוצות הלצנות
צחקדמותו כתב: והענין השלישי לוטש עניני החומה צלצנו צדרכי הראיות
וחסונות הנינים, כספר האמונות וס' שרשי הדת וס' הנקמן והדומה להס
גם הקראים ונזכירים אותה ולצריכס היה גם הוא נחכנו עדתס, עיין דוד
ערדכי פרק שני ופרק תשיעי, וארח לדיקים דף כ"א ע"ב, והוא נזכר ג"כ
צס' אשכול הכפר לר' יהודה דסי הקראי. עיין גייגער חלק שני עמוד 120,
וחלק הניסי עמוד 271 (יה"ש). הדפוס מר' דוד הצבלי ששלחתי לאמסטרדם
כבר נדפסו סס צנתת חר"ז צס' הליכות קדם, וצאריענט 1847 לייטערטור
צלצנט וון עמוד 620 עד 622, וון 631 עד 633 ונעמודים 643, 642,
ונס (וון 644 עד 648) הוכיף החכם פירשט דצרי חכמה ודעת על ר'
דוד זה, גם הוכיח צנישור שלא היה קראי.

דף כ"א וכ"ב נגד קדמות כת הקראים עיין ג"כ גייגער חלק צ' וון
עמוד 93 והלאה, ונס צעמוד 103 העיר ג"כ על לשון הנשנה צמוגלה הרי
זו דרך הקראים, שהנכסח ודאי נוסוצשת (יה"ש). אלל יש לתמוה על גייגער,
איך כתב כי רש"י גורם דרך הקראים? ואיך לא ראה כי קרוב הדבר נאד
שמי שהגיה צנשנה הגיה ג"כ צפירוש רש"י? וידידי היקר והנכבד הר"ר
ברדכי דובש נ"י העירני לעיין חסוצה יקרה צענין הקראים (סלא להרחיקם
מבוא צקהל צסוצס לתורת התלמוד) לאחד וון הקדמונים, ר' צרוך צר שנואל
מונגלל ז"ל, הלא היא כתוצה צספר צשנים ראש סינן כ"ך. והנה קראתי
החסוצה היא וונלחתי דצריה טובים ונכוחים, רק ונה שהציא ונאמרס ז"ל
(מליעא כ"ג) אחיכס אלו צעלי וקרא, אין ספק שאין הכוונה על הקראים,
צצנימי חכמי התלמוד עדיין לא היו ולא צצראו.
דף ל"א חנחתי על קלת נחכנוי הדור שראו נחצרת ננחס, ולא הביאו

תקנים ותוספות

ק"ז

ספר פתרוני רב קצרים ברשימת ספרי רס"ג. והנה כבר הזכירו גייגער בחלק
 ה' עמוד 286, מתוך לקוטי דוקס שצטיק מדברי מנחם צאריענע 1843
 לי"ט בלחטט 187 (יה"ש). תניתי היחז על ידיי הסגס דוקס, למז
 בפרו מיטטיילונגען, ברשימת ספרי רס"ג, לא הזכיר ס' הפתרוני. אבל
 גייגער (בעקום סכ"ל) קוצר כי ס' הפתרוני הוא עלמו ס' האגרון, ואני
 לא כן דעתי, כמו שכתבתי במקומו. ועתה ראיתי לגייגער (סס) שכתב כי
 נראה כי ספר השרטים שכתב רס"ג כבר ציני הפרחון כאשר ולא היה נמלא,
 כי הנה הפרחון צדש פרה אגור כי רס"ג לא עלה בדעתו לחבר ספר על זו
 הדרך (ר"ל ס' שרטים), והוא מבין מזה כי ציני הפרחון לא היה הספר
 שהוא ידוע, ומצי שאבד, ואני אומר בהיפך כי דברי הפרחון מסייעים קצרותי,
 שבעולם לא עשה רס"ג ס' שרטים.

דף ל"ח ראש האגרת של דונס כבר נדפס בגייגער ק"ג 278
 (יה"ש). אבל נדפס בשוטים גדולים ונבזילים, כגון: דע אלקים כי לולא
 שהרציתי לך בתוכחותיך, ולמען תרצה לי אהבתך, ובכ"י שצדי כך כתוב (וכן
 נכון) : דע אחי כי לולא שאהבתך, בדברה אחת לא הוכחתי (כלומר לא
 הייתי מוכיח אותך אפילו בדבור אחד), והרציתי בתוכחותיך (כלומר אבל לכך
 הרציתי להוכיחך) למען תרצה לי אהבתך. וכגון: וודע כי שאת הראשונים
 הגדילה שאת המוכיח, ובכ"י שלי (וכן נכון) : וודע כי שאת הראשונים
 הגדולה, שאת המוכיח היחה.

דף נ"ה הצאתי שירה נגד דונס, וייחסתי אותה למנחם בן סדוק, לפי
 מה שגלחתי בכ"י קדמון שצדי; אבל טנה וחלי אחר שינעתי ועגלתי לצאר
 תעלמות השירה הסיא, ולהשלים כה וכה האותיות והתינות שאכלו זה העש
 והסס, בא אלי ידיי הונשכיל והנכון הר"ר זלמן שערן (המוליא לאור עשרת
 הפרחון), והגיד לי כי הוא והר"ר וורדכי ציסליחם (המוליא לאור ישועות
 נשיתו וספרים אחרים), נאלו צליוורנו כמה ספרים כ"י הטווננים ציד יורשו
 של המפורסס ר' נשה צניון פואה, איש ריגיו, וקנו אותם מידו, ומכרו
 אותם לציבליאטעק הגדולה שנעיר פארנא, ובחוכם כ"י הכולל מחברת מנחם
 והסגות דונס ותשובות תלמידי מנחם ותלמידי דונס, והוא הגיד לי כי השירה
 אשר צדי אינה אלא פתיחת תשובתם של תלמידי מנחם, והראני העתקתה
 אשר העתיק ען הכ"י שהוא והכני בותן היום לפני הקורא חלופי נסחאות
 אשר נולחתי צין העתקתו וצין העתקתי הנדפסת למעלה, וכל מה שלא אציה
 כאן הוא טוה צמי הכ"י :
 החלוק הראשון והגדול שנכלס הוא כי כ"י פארנא, אצפ"י שהוא שלם
 ויפה, הוא חקר ששה נחיס, וכן אשר נפסס חיה, עד עלי כפתי כשרים

תקונים ותוספות

(למעלה דף י"א), וזה גלגל ספק הספק וי"א, כי אמנם נאמר צעת פנה אליהם וכו' איננו כופל על חסדאי, אלא על האל ית'. עוד צית אחר חסדאי ככ"י פארנא, והוא והעמים בזר ועלמותם פזר וכו' (דף י"ב).

צמקוס והלליה דרכו שלחו צו ונלכו (סס), ככ"י פארנא שְׁלַחוּ כָר מְלָפוּ, וזה יתכן לדעת קלה, אך לא לדעת ונחם, כי הוא כתב: צללים וצפרדים ונערכות, שלחו כר ונשל חרץ, הרלים והכרים, וניני צהמות המה. צמקוס כננחת צכורים (סס) כתוב כננחת צְפֹרִיִּים, וזה צהמת איננו חלוף צין כ"י לכ"י, כי גם ככ"י שלי כתוב כך (כאשר העירותי בהערה י"ב), אלא שאני חשתי לתקן וטעיתי.

צמקוס עלי שרים הרים (סס) כתוב עלי יִצְרִי הרים, וזה ככ"י. צמקוס מדינות נצערים, או וסערים (סס) כתוב קָבֵל או קָבֵל הַגְּבֹרִים. אחר עלת הגזורים יש כאן צית אחר, וז"ל:

וּפְתַח בְּנִיבוֹת וְנָעַם מִהַשְׁבוֹת

בְּלֹא יֵיזַן וְהָרְבוֹת מְדִינֹת גַּם-עָרִים,

ומי שכתב כ"י שלי עשה והשמיט הצית הזה, וכתב קיום צית זה (מדינות גם ערים) צמקוס הקודם, אלא שהחליף גם ערים צמלת נסערים. צמקוס וגדע (סס) וגזע.

צאתו צית עלמו, צמקוס ואוכלי, לאוכלי; וצמני אלה נסח שלי ל"ל עקר. צמקוס ופזורים (סס) נפזרים.

צמקוס ונפחדו (סס) טהוספתי ונספרה, כתוב ונפחדו. צמקוס ועמו (סס) טהוספתי, כתוב נדיבים. הצית המתחיל ופה לנלקוט פערן, כך הוא:

לְמַלְקוֹשׁ פָּה פְּעָרֵי וּבְדָבָרֵי נְחָרֵי

וּמִפְּנֵי עֲצָרֵי בְּמַלְיִים בְּלִ שְׁרִים,

וּמִשְׁבָּלוֹ בְּקָם וּמִשְׁשֵׁוֹ בְּעֹרִים.

וגם נהרו אליו ואל טוב מפעליו.

והוא במליצותיו בקל במריצותיו

וגם פל מועצותיו פשואל באורים

ומחיה לגשמות שפתיו בנעימות

וּמִרְפֵּא הָעֵצְמוֹת גַּם חַיֵּי בְּשָׂרִים
 לְנִבְחָה וְלַמּוֹלֵד לְמִשְׁפָּנָם אֶצְלוֹ
 לְמַעַן רַב שִׁכְלוֹ עָלַי כֹּל הַמְזוּרִים
 וַיִּדְעַתִּי כִּי לֹא יְהִי עוֹל בְּאַהֲלוֹ
 וְהָאֵמֶת גּוֹרְלוֹ וְלֹא שׂוֹא וְשִׁקְרִים
 וְחַן נִשְׁכַּל פָּצָה לְפָנָיו לֹא יִמְצָא
 (דף מ"ד)
 וְהִצְדֵּק רָצָה וְאַתָּה מִיִּשְׂרָאֵל

וכ"ל כי נולד נשכל ט"ס היא, והנכון ככ"י שלי שקור, והכוונה =
 ניי ספלה ואנר דבר סקה, לא ינלא חן לפניו.

דְּבַר הַמְשֻׁתָּרַר עָלַי כֹּל הַפּוֹתְרִים.

וְזֶהוּ הוּא בְּקַלְבְּרָאט אֲשֶׁר בִּישׂוֹא וְחַט

וְחָשַׁב בִּי פָרַט וְכִלֵּל בְּאִמְרִים.

לְשׁוֹן קִדְשׁ הַבְּרִית אֲשֶׁר הוּא לְשֹׂאֲרֵית

בְּשִׁקְלוֹ הָעֵבְרִית - בְּמִשְׁקָלִים זָהִים

אֲשֶׁר בָּם נִתְצִים פְּתוּחִים וְקְמוּצִים

וְיִהְיוּ נִפְתָּצִים גְּדוּרֹת נִגְדָּרִים

וּבְתִשְׁבּוֹת עֲזוֹת הַשִּׁיבוֹתֵי עַל-זֹאת

וְאֵל תְּבוֹז מְלִי וְגַם לְפָנַת אֵלַי

וַיִּאֲזִין אֵל שִׁבְי דְּמִרְדָּה בְּמִצְרַיִם

וַיִּרְיֵב אֶת-רִיבָהּ וְשִׁמְחָה אֶת-בִּיבָהּ

וְגַם פֶּל-אִיבִיךָ יְהִי בִּיקָר בָּרִים

עד כאן חלופי הנכסחות, ותשלום התצות ההפכות ככ"י שלי.

ולא אכחד תחת לסוני כי אינני רואה בנחצרת הזאת דברים מוכיחים
 שהכותב הוא חלנויד, הנליץ צעד רבו, ועדיין איננו רחוק אללי שיהיה
 הכותב ונחם עלנו, אך לא אספוט בזה דבר, עד אשר אראה כל דברי התשובה
 שבאות אחר הסירה הזאת.

תקונים ותוספות

דף כ"ו היה נחת ה' תחנה , אולי ל"ל נחת אָרְגִי, שאמר
שלמד עוררו על עלמנו היתה תחנה וחסד נחת חסדאי לקלוב לו פרנסה נדי
חדש בחדשו, אך ננחס לא קבל נאלומה ניד האנשים אשר על בית חסדאי ,
ועל כן הוא ננסיים ואומר הנה אני והם ננסיים, שאל לא את פיהם ותראה
אם ינזיזוני (יה"ש) ונכון.

דף כ"ח הלל זה חומר נכון, ובכ"י נלח . אולי ל"ל אָמַר בְּלוֹזוּ
בלומר כי התוכחות חיוז עם ה' הוא דבור נלח (נלשון ותנעמו בעושק
וכלוז), אלל ה' לא חשז לו לזות שפתים לחטאה (יה"ש), ונכון.

דף פ"ג עוד חסיפה אחרת נעשיות הגאונים ראיתי , ונקראה
דעס הלכות בסוקות מן הגאונים, ונדפסה בקוטמנטיכא שנת רע"ו על ידי
הסופר הנודפס נשה זר שמואל פיסילינו, והם שני חלקים , ונזכרו שמות
הגאונים עליהן, וכבר דבר עליהן דוקעס בְּאָרְיעֵנטי, אך לא ראה כי אם את
החלק השני (יה"ש).

דף ק"א ואני ננלחתי בקובץ כ"י ישן „פורחא זה רבינו יוסף
זכור טור“ וזה קרוב לאננה, כי ר' יוסף זכור טור כתב פירוש על התורה
(יה"ש). ועל פירוש ר"י זכור טור עיין לוכן לור געשיכטע עמוד ע"ד וע"ה
וקל"ח . דף ק"ז ואם ראובן חשז לתלות שאינו על נחלת אבותיו . אולי
ל"ל שְׂאֵבֵנו, והכוונה טענתו ולעקתו, כי כן באמת ראובן היה סומך טענתו

על נחלת אבותיו , ותכף אחר זה כתוב ג"כ לעקת ראובן (יה"ש) , ונכון.

דף ק"ט חסיות הגאונים שאמרתי שנודפסים צברלין , כבר
נדפסו עם עם הקדונה יקרה נהרז הגדול החכם המופלא רש"י רפאפורט כ"י,
הנלחה לה חכמה ותוסיה ומליחות יקרות , כנשפט כל היולא נעחת ידו ,
דק נשמים שלשה גרגרים אין דעתי נוסכנות לדעתו, וכבר חוייתי דעתי באגרת
אליו, ואין כאן נקום להאריך בזה.

דף ק"י על פיוטי ר"י טוב עלם יש להוסיף עוד נעריב ליל
שני של פסה הננלח אחי נקדור כ"י ננהג אשכנז , תחלתו וַיִּשַׁע אָרְזֵן

אֲיוֹמָה מִבְּרַחֲמֵי, והתוסו זו יוסף טוב עלם חזק (יה"ש). גם הנעריב הזה,
וגם כהושעז טמון גנאל, זכיתי וראיתי גם אני נקדור כ"י על קלף נוסחת
חמשת אלפים פ"ט, אשר צידי ידיו ותלמידיו נהרז"ר שמואל שלמה אלפער הי"ו.

B

107. I.

